

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ**

І. І. ПОМІНОВА

Політична економія

Навчально-методичний посібник

для студентів напрямів підготовки:
6.030503 «Міжнародна економіка»
6.030504 «Економіка підприємства»
6.030507 «Маркетинг»
6.030509 «Облік і аудит»
6.030508 «Фінанси і кредит»
галузь знань: 0305 «Економіка та підприємництво»

Харків 2011

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Розподіл навчального часу за змістовими модулями, темами та видами аудиторних занять, самостійної й індивідуальної роботи.....	6
Зміст тем дисципліни «Політична економія».....	15
Стислий конспект тем курсу.....	22
Основні теоретичні питання підсумкового контролю знань.....	118
Критерії оцінювання знань студентів.....	120
Тестовий тренінг з курсу «Політична економія».....	124
Завдання для індивідуальної роботи студентів	133
Методичні вказівки до написання і оформлення рефератів.....	137
Правила та вимоги складання кросворду з дисципліни «Політекономія».....	139
Методичні вказівки до написання анотації з дисципліни «Політекономія».....	143
Есе як вид письмової навчальної роботи.....	144
Методичні вказівки до написання курсових робіт з «Політекономії».....	150
Навчально-методичні матеріали до вивчення курсу на заочній формі навчання.....	169
Бібліографія до вивчення курсу «Політекономія».....	176

ПЕРЕДМОВА

В процесі реформування вищої школи відбувається переорієнтація з лекційно-інформативної форми навчання на індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану форму та на організацію самоосвіти студента, у зв'язку з чим значно збільшується обсяг навчального часу, який відводиться на самостійну роботу. Поширення кількості питань і тем самостійного вивчення, підготовка рефератів і курсових робіт з дисципліни «Політекономія» вимагає від студентів здобування навичок самостійної роботи, а від викладача – створення умов ініціювання самостійної роботи студентів, перетворення її у систематичну форму, яка повинна виконуватися протягом всього семестру і стати цілеспрямованою та ефективною.

Сучасні методики навчання вимагають забезпечення самостійної роботи студентів відповідними інформаційно-методичними матеріалами, що є ключовою ланкою оптимізації аудиторної та поза аудиторної роботи, а також засобом підвищення інформаційної ємності навчальних занять.

Викладання «Політекономії» як центрального розділу економічної теорії є важливою складовою підготовки фахівців-економістів та має на меті формування ґрунтовних знань про економічну систему суспільства, закони її функціонування і розвитку для розуміння чинників зародження, утвердження і напрямів розвитку сучасних соціально-економічних систем, їх спроможності задовольняти потреби людей.

Для досягнення поставленої мети необхідно реалізувати наступні **основні завдання** курсу:

- розкрити сутність та структуру економічної системи, визначити основні риси сучасних типів економічних систем;
- формування у студентів цілісної картини соціально-економічного розвитку суспільства, знань про джерела, рушійні сили, напрямки та динаміку соціально-економічного розвитку суспільства;
- розкриття природи капіталу, з'ясування процесів утворення додаткової вартості, обігу та нагромадження капіталу;
- формування знань стосовно економічного механізму функціонування підприємств в умовах ринкового господарства;
- розгляд механізму розподілу доходів у суспільстві за умов ринкової економіки та визначення походження і джерел основних видів доходів;
- обґрунтування необхідності, напрямків та засобів державного регулювання в умовах змішаної ринкової економіки;
- формування уявлення про напрямки трансформації економічної системи, процеси, що відбуваються в умовах перехідної економіки;
- розкриття сутності еволюції та механізму функціонування світового господарства та особливостей інтеграції України у світове господарство;
- на методологічних засадах цивілізаційної теорії розвитку суспільного виробництва – продуктивних сил і економічних відносин – формування певного типу економічного мислення, економічної психології та сучасного світогляду студентів;

- забезпечення засвоєння знань та методів цивілізаційного, синергетичного та діалектичного аналізу економічного життя суспільства.

По закінченню вивчення курсу **студент має знати:**

- предметну область дисципліни та її методологію;
- визначення ключових понять курсу;
- еволюцію концепцій, напрямків та шкіл економічної теорії різних епох;
- механізм функціонування різних економічних систем;
- особливості та проблеми розвитку вітчизняної економіки;
- галузеві особливості функціонування капіталу;
- сутність та структуру світового господарства.

Студент повинен оволодіти навичками:

- альтернативного трактування основних політекономічних положень та обґрунтування власної точки зору;
- самостійної, творчої роботи з економічною літературою, знаходити в ній загальні положення до теми, що вивчається;
- творчого застосування досвіду розвинених країн світу та положень економічних концепцій для вирішення актуальних проблем у сучасній українській економіці.

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ЗМІСТОВИМИ МОДУЛЯМИ, ТЕМАМИ ТА ВИДАМИ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ Й ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ
/для денної форми навчання напрямів підготовки: 6.030503 “Міжнародна економіка”, 6.030504 “Економіка підприємства”, 6.030507 “Маркетинг”/

Заліковий кредит	Назва та зміст змістового модулю	Всього годин	У тому числі				Оцінка за поточним контролем тах-тін балів
			Аудиторні заняття		Само-стійна робота	Інд-конс. робота	
			Лекції	Семінарські			
Змістовий модуль 1							
2,5	1.1. Предмет і метод політичної економії.	16	4	4	7	1	5-3
	1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.	10	2	2	5	1	5-3
	1.3. Економічні потреби та інтереси	8	2	2	3	1	5-3
	1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закони її розвитку	8	2	2	3	1	5-3
	1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.	16	2	2	11	1	5-4
	1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.	16	4	4	7	1	5-4
	Модульний проміжний контроль						30-20
	Підсумок	74	16	16	36	6	60-40
Змістовий модуль 2							
2,5	2.1. Витрати виробництва і прибуток.	8	2	2	3	1	2-1
	2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.	16	2	2	11	1	4-2
	2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин	8	-	-	6	2	
	2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.	7	2	2	2	1	3-2
	2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.	12	4	4	3	1	4-3
	2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.	7	2	2	2	1	3-2
	2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.	7	2	2	2	1	3-2
	2.8. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.	8	2	2	3	1	3-2
	2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.	12	2	2	7	1	4-3
	2.10. Суть і структура світового господарства. Форми	13	2	2	7	2	4-3

міжнародних економічних відносин.						
2.11. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України.	8	-	-	6	2	
Модульний проміжний контроль						30-20
Підсумок	106	20	20	52	14	60-40
Середній бал за змістові модулі						60-40
Іспит						40-20
Всього за дисципліною	180	36	36	88	20	100-60
Передбачено виконання курсової роботи						100-60

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ЗМІСТОВИМИ МОДУЛЯМИ, ТЕМАМИ ТА ВИДАМИ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ Й ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ
/для денної форми навчання напрямів підготовки: 6.030509 «Облік і аудит»
6.030508 «Фінанси і кредит»/

Заліковий кредит	Назва та зміст змістового модулю	Всього годин	У тому числі				Оцінка за поточним контролем та-мін балів
			Аудиторні заняття		Само-стійна робота	Інд-конс. робота	
			Лекції	Семінарські			
Змістовий модуль 1							
2,5	1.1. Предмет і метод політичної економії.	16	4	4	7	1	5-3
	1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.	10	2	2	5	1	5-3
	1.3. Економічні потреби та інтереси	8	2	2	3	1	5-3
	1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закони її розвитку	8	2	2	3	1	5-3
	1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.	16	2	2	11	1	5-4
	1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.	16	4	4	7	1	5-4
	Модульний проміжний контроль						30-20
Підсумок	74	16	16	36	6	60-40	
Змістовий модуль 2							
2,5	2.1. Витрати виробництва і прибуток.	8	2	4	1	1	2-1
	2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.	14	4	4	5	1	4-2
	2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин	8	-	-	6	2	
	2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.	7	2	2	2	1	3-2
	2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.	12	4	4	3	1	4-3

2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.	7	2	2	2	1	3-2
2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.	7	2	2	2	1	3-2
2.8. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.	8	4	4	1	1	3-2
2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.	12	4	4	3	1	4-3
2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.	13	4	4	3	2	4-3
2.11. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України.	8	-	-	6	2	
Модульний проміжний контроль						30-20
Підсумок	106	28	30	34	14	60-40
Середній бал за змістові модулі						60-40
Іспит						40-20
Всього за дисципліною	180	44	46	70	20	100-60
Передбачено виконання курсової роботи						100-60

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ЗМІСТОВИМИ МОДУЛЯМИ, ТЕМАМИ ТА ВИДАМИ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ Й ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

/для денної прискореної форми навчання напряму підготовки:

6.030509 «Облік і аудит»/

Заліковий кредит	Назва та зміст змістового модулю	Всього годин	У тому числі				Оцінка за поточним контролем та х-мін балів
			Аудиторні заняття		Самостійна робота	Інд-конс. робота	
			Лекції	Семінарські			
Змістовий модуль 1							
2,5	1.1. Предмет і метод політичної економії.	16	2	2	11	1	5-3
	1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.	10	2	2	5	1	5-3
	1.3. Економічні потреби та інтереси	8	2	2	3	1	5-3
	1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закони її розвитку	8	2	2	3	1	5-3
	1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.	16	2	2	11	1	5-4
	1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.	16	2	2	11	1	5-4
	Модульний проміжний контроль						30-20
Підсумок	74	12	12	44	6	60-40	

Змістовий модуль2							
2,5	2.1. Витрати виробництва і прибуток.	8	2		5	1	2-1
	2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.	16	2	2	11	1	4-2
	2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин	8	-	-	6	2	
	2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.	7	2	2	2	1	3-2
	2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.	12	2	2	7	1	4-3
	2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.	7	1	1	4	1	3-2
	2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.	7	1	1	4	1	3-2
	2.8. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.	8	2	2	3	1	3-2
	2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.	12	2	2	7	1	4-3
	2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.	13	2	2	7	2	4-3
	2.11. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України.	8	-	-	6	2	
Модульний проміжний контроль							30-20
Підсумок		106	16	14	62	14	60-40
Середній бал за змістові модулі							60-40
Іспит							40-20
Всього за дисципліною		180	28	26	106	20	100-60
Передбачено виконання курсової роботи							100-60

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ЗМІСТОВИМИ МОДУЛЯМИ, ТЕМАМИ ТА ВИДАМИ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ Й ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ
/для заочної форми навчання напрямів підготовки: 6.030503 “Міжнародна економіка”, 6.030504 “Економіка підприємства”, 6.030507 “Маркетинг”/

Заліковий кредит	Назва та зміст змістового модулю	Всього годин	У тому числі				Оцінка за поточним контролем тах-тін балів
			Аудиторні заняття		Само-стійна робота	Інд-конс. робота	
			Лекції	Семінарські			
Змістовий модуль 1							
	1.1. Предмет і метод політичної економії.	13	2		9	2	7-5

2,5	1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.	17	2	1	10	4	8-5
	1.3. Економічні потреби та інтереси						
	1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закони її розвитку	18	2		4	2	8-5
	1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.				8	2	
	1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.	12		1	9	2	7-5
	Модульний проміжний контроль						
Підсумок	60	6	2	40	12	60-40	
Змістовий модуль2							
2,5	2.1. Витрати виробництва і прибуток.	30			6	2	7-5
	2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.		1	1	10	2	
	2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин		-	-	6	2	
	2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.	20	2	1	7	2	11-7
	2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.				6	2	
	2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.	23			18	4	12-8
	2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.						
	2.8. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.	9	1	2	6	2	
	2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.	9			6	2	
	2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.	29			23	6	
	2.11. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України.						-
Модульний проміжний контроль							30-20
Підсумок	120	4	4	88	24	60-40	
Середній бал за змістові модулі							60-40
Іспит							40-20
Всього за дисципліною	180	10	6	128	36	100-60	
Передбачено виконання курсової роботи							100-60

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ЗМІСТОВИМИ МОДУЛЯМИ, ТЕМАМИ ТА ВИДАМИ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ Й ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ
/для заочної прискореної форми навчання напрямів підготовки:
6.030507 “Маркетинг”, 6.030504 “Економіка підприємства”, 6.030509 «Облік і аудит»/

Заліковий кредит	Назва та зміст змістового модулю	Всього годин	У тому числі				Оцінка за поточним контролем тах-тін балів
			Аудиторні заняття		Само-стійна робота	Інд-конс. робота	
			Лекції	Семінарські			
Змістовий модуль 1							
2,5	1.1. Предмет і метод політичної економії.	13	1		10	2	7-5
	1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.	17		1	12	4	8-5
	1.3. Економічні потреби та інтереси						
	1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закони її розвитку	18	1		5	2	8-5
	1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.				8	2	
	1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.	12	1	1	8	2	7-5
	Модульний проміжний контроль						
Підсумок	60	3	2	43	12	60-40	
Змістовий модуль 2							
2,5	2.1. Витрати виробництва і прибуток.				6	2	7-5
	2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.	30	1	1	10	2	
	2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин		-	-	6	2	
	2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.	20	1	2	6	2	11-7
	2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.				7	2	
	2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.	23		1	19	4	12-8
	2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.						
	2.8. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.	9		1	6	2	
	2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.	9			6	2	
	2.10. Суть і структура світового господарства. Форми	29			23	6	

міжнародних економічних відносин.						
2.11. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України.		-				
Модульний проміжний контроль						30-20
Підсумок	120	3	4	89	24	60-40
Середній бал за змістові модулі						60-40
Іспит						40-20
Всього за дисципліною	180	6	6	132	36	100-60
Передбачено виконання курсової роботи						100-60

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ЗМІСТОВИМИ МОДУЛЯМИ, ТЕМАМИ ТА ВИДАМИ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ Й ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ
/для ЗАОЧНОЇ ПРИСКОРЕНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ НАПРЯМУ ПІДГОТОВКИ:

6.030508 «Фінанси і кредит»/

Заліковий кредит	Назва та зміст змістового модулю	Всього годин	У тому числі				Оцінка за поточним контролем та-мін балів
			Аудиторні заняття		Само-стійна робота	Інд-конс. робота	
			Лекції	Семінарські			
Змістовий модуль 1							
2,5	1.1. Предмет і метод політичної економії.	13	1	1	9	2	7-5
	1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.	17	1	1	11	4	8-5
	1.3. Економічні потреби та інтереси						
	1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закони її розвитку	18	1		5	2	8-5
	1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.				8	2	
	1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.	12	1		9	2	7-5
	Модульний проміжний контроль						30-20
Підсумок	60	4	2	42	12	60-40	
Змістовий модуль 2							
2,5	2.1. Витрати виробництва і прибуток.	30			6	2	7-5
	2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.		1	1	10	2	
	2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин		-	-	6	2	
	2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.	20	1		7	2	11-7
	2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.				8	2	

2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.	23	1	1	18	4	12-8
2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.						
2.8. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.	9	1	1	6	2	
2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.	9			6	2	
2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.	29			23	6	
2.11. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України.		-				
Модульний проміжний контроль						30-20
Підсумок	120	4	2	90	24	60-40
Середній бал за змістові модулі						60-40
Іспит						40-20
Всього за дисципліною	180	8	4	132	36	100-60
Передбачено виконання курсової роботи						100-60

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ЗМІСТОВИМИ МОДУЛЯМИ, ТЕМАМИ ТА ВИДАМИ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ Й ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ
/для заочної форми навчання напрямів підготовки: 6.030509 «Облік і аудит», 6.030508 «Фінанси і кредит»/

Заліковий кредит	Назва та зміст змістового модулю	Всього годин	У тому числі				Оцінка за поточним контролем та х-мін балів
			Аудиторні заняття		Самостійна робота	Інд-конс. робота	
			Лекції	Семінарські			
Змістовий модуль 1							
2,5	1.1. Предмет і метод політичної економії.	13	2	1	8	2	7-5
	1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.	17	2	1	10	4	8-5
	1.3. Економічні потреби та інтереси	18	2		4	2	8-5
	1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закони її розвитку				8	2	
	1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.	12			10	2	7-5
	1.6. Капітал. процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.						
Модульний проміжний контроль							30-20
Підсумок		60	6	2	40	12	60-40

Змістовий модуль2							
2,5	2.1. Витрати виробництва і прибуток.	30			6	2	7-5
	2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.		1	2	9	2	
	2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин		-	-	6	2	
	2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.	20	1	2	7	2	11-7
	2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.				6	2	
	2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.	23	1		18	4	12-8
	2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.						
	2.8. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.	9	1	2	5	2	
	2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.	9			6	2	
	2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.	29			23	6	
	2.11. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України.		-				
Модульний проміжний контроль							30-20
Підсумок	120	4	6	86	24	60-40	
Середній бал за змістові модулі							60-40
Іспит							40-20
Всього за дисципліною	180	10	8	126	36	100-60	
Передбачено виконання курсової роботи							100-60

ЗМІСТ ТЕМ ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ»

Змістовна частина курсу регламентується навчальною робочою програмою, розробленою кафедрою економічної теорії Харківського державного університету харчування та торгівлі, відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра напряму 0501 – “Економіка і підприємництво”. Наведений нижче матеріал охоплює весь курс «Політичної економії» для студентів галузі знань 0305 «Економіка та підприємництво», включаючи окремі питання та теми, винесені на самостійне вивчення, відповіді на які студенти знайдуть, звернувшись до матеріалів блоку «Стислий конспект тем курсу» та «Візуальне супроводження тем курсу» даного посібника.

Змістовий модуль 1

Тема 1.1. Предмет і метод політичної економії

Виникнення, основні етапи, напрямки політичної економії.

Альтернативні оцінки місця і ролі політичної економії. Причини та основні прояви кризи марксистської політекономії сучасного капіталізму та державного соціалізму. Сучасні економічні напрямки. Розвиток економічної думки в Україні.

Предмет економічної теорії, його трактування різними школами економічної теорії. Зміст, форми та механізм економічної діяльності суспільства. Система економічних відносин та її структура.

Економічні категорії та економічні закони. Співвідношення виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Принципи та методи політекономічного аналізу. Загально-наукові принципи і методи аналізу. Конкретні методи пізнання політ економічних законів.

Матеріалістично-діалектичний метод. Наукова абстракція. Аналіз та синтез. Якісний та кількісний аналіз. Усвідомлення економічних законів на макро- та мікрорівні.

Функції політичної економії. Дискусійні підходи у трактовці політичної економії в системі економічних наук. Співвідношення економічної теорії в цілому та політичної економії.

Творчий характер економічної теорії. Економічна теорія та формування сучасного економічного мислення в умовах переходу до ринкової економіки.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 5-14, 23-27)]; [2, (с. 5-20)]; [3, (с. 8-41)]; [4, (с. 9-33)]; [5, (с. 45-54)].

Тема 1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.

Економічний зміст суспільного виробництва. Структура виробництва. Матеріальне і нематеріальне виробництво. Економічні цілі та соціальні умови виробництва. Вища мета виробництва.

Економічні ресурси як головне джерело соціально-економічного розвитку. Відтворювані і не відтворювані виробничі ресурси. Пошук альтернативних варіантів використання ресурсів.

Фактори економічної діяльності суспільства, їх взаємодія та розвиток. Засоби виробництва. Робоча сила. Наука. Інформація. Людина як головний фактор сучасного суспільного виробництва. Виробнича функція. Ефективність виробництва.

Продукт і стадії його руху. Споживчі блага. Послуга. Характер праці.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 23-32)]; [2, (с. 21-44)]; [4, (с. 41-48)]; [5, (с. 55-60)].

Тема 1.3. Економічні потреби та інтереси.

Економічні потреби та їх класифікація. Закон зростання потреб. Корисність продукту. Гранична корисність.

Мета економічної діяльності суспільства.

Споживання - мета та кінцева стадія суспільного виробництва. Обмеженість ресурсів. Межа виробничих можливостей.

Економічний інтерес, його об'єкт, функція. Виробництво та проблеми задоволення зростаючих потреб суспільства.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 23-32)]; [2, (с. 21-44)]; [4, (с. 41-48)]; [5, (с. 55-60)].

Тема 1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система і закони її розвитку.

Економічна система: її сутність та структурні елементи. Продуктивні сили як основа економічної системи. Суспільний поділ праці і структура продуктивних сил.

Економічні відносини як суспільна форма і спосіб організації економічної системи. Структура економічної системи. Соціально-економічні відносини, організаційно-економічні і техніко-економічні відносини.

Типи і еволюція економічних систем. Формацийний та загальноцивілізаційний підходи до типізації суспільства. Національні моделі економічних систем.

Відносини власності на засоби виробництва, їх структура та місце в системі виробничих відносин. Відносини привласнення. Володіння, користування розпорядження власністю. Форми власності та їх історичний розвиток. Об'єктивна необхідність різноманітних форм власності в сучасній економіці. Взаємозв'язок форм власності.

Основні проблеми організації процесу виробництва у різних економічних системах. Різноманіття типів і видів власності – основа сучасної економіки.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 33-44, 52-59, 134-148)]; [2, (с. 45-74)]; [3, (с. 52-64, 67-83)]; [4, (с. 62-83, 94-107)]; [5, (с. 60-64)].

Тема 1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.

Форми суспільного господарства. Натуральне та товарне господарство. Товарне господарство - розвинена форма економічної діяльності, його роль в різних економічних системах. Причини виникнення товарного виробництва, його суть, ознаки. Суб'єкти та об'єкти товарних відносин.

Закони товарного господарства. Товар та його властивості. Величина вартості товару. Двоїтий характер праці, яка втілена в товарі. Протиріччя між приватним та суспільним характером праці.

Вартість і ціна: альтернативні теорії.

Розвиток сфери обміну та форм вартості. Виникнення та сутність грошей. Еволюція функцій грошей. Грошові системи та їх особливості в сучасних умовах.

Закони товарно-грошового обігу. Інфляція: сутність, причини, форми проявлення та соціально-економічні наслідки.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 66-70)]; [2, (с. 94-101)]; [3, (с. 98-105, 123-144)]; [4, (с. 119-127)]; [5, (с. 64-67)].

Тема 1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.

Первісне нагромадження капіталу. Капітал як економічна категорія. Альтернативні теорії капіталу. Загальна формула руху капіталу.

Капітал і наймана праця. Робоча сила як елемент ринкової економіки. Вартість і споживча вартість робочої сили: дискусійні аспекти.

Структура промислового капіталу. Процес праці і процес створення вартості. Постійний і змінний капітал. Додаткова вартість. Норма та маса додаткової вартості. Форми додаткової вартості.

Нагромадження капіталу. Темпи і розміри нагромадження капіталу.

Винагорода за працю. Заробітна плата: сутність, форми, системи. Теорії заробітної плати. Номінальна і реальна заробітна плата. Продукт праці та заробітна плата. Мінімальна заробітна плата.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 175-179)]; [3, (с. 268-278)]; [5, (с. 93-96)].

Змістовий модуль 2

Тема 2.1. Витрати виробництва і прибуток.

Витрати виробництва як передумова виробництва. Суть витрат виробництва.

Витрати виробництва як базис конкуренції. Шляхи зниження витрат виробництва.

Теорії витрат виробництва. Суспільні витрати виробництва. Види витрат виробництва. Валові, середні та граничні витрати.

Витрати виробництва, вартість товару і його ціна. Альтернативні підходи.

Прибуток як економічна категорія. Теорії прибутку. Норма прибутку і фактори, що на неї впливають.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 181-186, 219-219)]; [2, Т.2 (с. 3-13)]; [3, (с. 318-334)]; [4, (с. 195-199)]; [5, (с. 70-73)].

Тема 2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.

Ринкова економіка як система. Поняття "ринок", "ринкова економіка". Умови функціонування ринку. Функції ринку. Ринковий механізм: вирішення основних господарських проблем.

Принципи класифікації ринків. Ринок предметів споживання. Ринок засобів виробництва. Загальні проблеми формування цін на ресурси. Ринок капіталу і його складові. Ринок праці та розподіл трудових ресурсів. Ринок нерухомості та його особливості. Проблеми формування ринків праці, землі та капіталу в Україні.

Сутність та основні риси інфраструктури ринку. Банки, їх роль та функції. Структурні елементи банківської системи. Центральний та комерційні банки. Суть кредиту та його форми. Банківський прибуток. Товарна біржа. Фондова біржа. Роль ринкової інфраструктури в регулюванні економічних процесів.

Елементарні основи теорії попиту та пропозиції. Ринкові ціни. Еластичність попиту та пропозиції. Ціна рівноваги.

Конкуренція: сутність, форми, види та соціально-економічні наслідки. Конкуренція і монополія. Еволюція ринкового механізму. Особливості ринкових відносин в Україні.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 80-96, 104-122)]; [2, (с. 131-144)]; [3, (с. 145-155, 175-189)]; [4, (с. 159-162, 185-189)]; [5, (с. 74-78)].

Тема 2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин.

Домогосподарства як суб'єкт ринкових відносин. Роль домогосподарств в економіці. Домогосподарства як постачальники ресурсів.

Доходи домогосподарства.

Витрати домогосподарства, розподіл доходів на особисте споживання, податки і заощадження.

Витрати на споживання. Місце домогосподарства в кругообігу продуктів, ресурсів і доходу.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 242-259)]; [2, (с. 145-190, 217-256)]; [3, (с. 257-267)]; [4, (с. 172-185)]; [5, (с. 87-89)].

Тема 2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.

Підприємницька діяльність. Поняття підприємницької діяльності та її функції. Умови підприємництва. Особливості підприємництва в Україні.

Підприємство як суб'єкт ринкової економіки. Форми і види підприємств.

Стимули і механізм підприємницької діяльності.

Капітал як матеріальна основа підприємницької діяльності. Масштаби підприємства. Концентрація капіталу. Централізація капіталу.

Кругооборот капіталу, його сутність, стадії та функціональні форми. Обороти капіталу. Основний та оборотний капітал, особливості їх обороту. Зношення основного капіталу. Амортизація.

Валовий дохід і прибуток. Вплив швидкості обороту капіталу на зростання прибутку. Значення прибутку в розвитку підприємства.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 149-166)]; [2, (с. 14-65)]; [3, (с. 236-256)]; [4, (с. 195-217)]; [5, (с. 89-93)].

Тема 2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.

Капітал у сфері торгівлі. Витрати обігу. Чисті витрати обігу. Додаткові витрати обігу. Торговельний прибуток.

Позичковий капітал і позичковий процент. Суть кредиту та його форми. Комерційний кредит. Банківський кредит. Банківський прибуток.

Сутність аграрних відносин. Особливості аграрного сектору економіки. Агропромисловий комплекс і система агробізнесу. Власність на землю та володіння землею в сучасному сільському господарстві. Державна підтримка сільського господарства.

Рентні відносини, їх природні та економічні умови. Сутність сучасної капіталістичної земельної ренти. Рента та орендна платня. Сутність, причини, механізм утворення та джерела диференційної ренти. Рента в добувній промисловості, рента на будівельні частки. Ціна землі та її динаміка.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 96-103, 260-266)]; [2, (стор. 66-77, 145-190, 217-256)]; [3, (стор. 163-174, 350-373)]; [4, (стор. 172-185, 218-245)]; [5, (стор. 78-87, 96-99)].

Тема 2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.

Національна економіка як продукт історичного розвитку, об'єктивні основи її формування та розвитку. Суспільне відтворення. Просте і розширене відтворення.

Суспільний продукт та його форми. Структура суспільного продукту. Необхідний продукт. Додатковий продукт. Показники вимірювання: ССП, ВСП, ЧП та ВВП.

Виробництво, розподіл, обмін та споживання суспільного продукту. Національне багатство. Економічний потенціал.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 304-317, 318-327)]; [3, (с. 379-394)]; [4, (с. 284-301)]; [5, (с. 100-102)].

Тема 2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.

Економічний розвиток та економічного зростання.

Екстенсивний та інтенсивний типи економічного зростання. Сполучення екстенсивних та інтенсивних факторів. Заощадження та

інвестиції. Роль інвестицій в економічному зростанні. НТП та сучасний тип економічного зростання.

Циклічні коливання економіки. Фази циклу. Теорії циклів. Економічні кризи та їх причини.

Зайнятість: суть і форми. Теорії зайнятості. Повна зайнятість. Відтворення робочої сили. Моделі ринку робочої сили.

Безробіття. Різноманітні підходи до класифікації форм і рівня безробіття. Біржа праці. Державне регулювання зайнятості та його методи.

Проблеми зайнятості та відтворення робочої сили в Україні.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 337-347, 385-393, 400-411)]; [2, (с. 75-93)]; [3, (с. 391-396, 477-494)]; [4, (с. 284-298, 302-328)]; [5, (с. 106-113)].

Тема 2.8. Господарський механізм у системі регулювання суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.

Економічні функції держави. Роль держави в кругообігу продукту, ресурсів і доходів. Держава як суб'єкт економічних відносин. Державний сектор в економіці. Держава як товаровиробник. Підприємництво в державному секторі. Суспільні блага і послуги.

Державне регулювання, форми і методи. Пряме і побічне державне регулювання економіки. Господарський механізм, його суть і елементи. Система управління економікою. Планування і програмування.

Фінансова система і фінансова політика в державі. Державні фінанси. Фіскальна політика. Способи збалансування державного бюджету. Фіскальні методи регулювання виробництва.

Механізм грошово-кредитного регулювання. Вплив грошово-кредитного регулювання на обсяги суспільного виробництва.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 123-133, 451-465)]; [2, (с. 15-16, 145-190)]; [3, (с. 42-51, 422-476)]; [4, (с. 245-257)]; [5, (с. 99-100, 113-114)].

Тема 2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.

Суть і ознаки сучасної змішаної економічної системи. Поняття змішаної ринкової економіки, її генезис та еволюція. Соціальне ринкове господарство.

Різноманітність форм власності та форм господарювання - характерні риси змішаної економіки. Два сектори економіки: приватний та державний, їх взаємодія та тенденції розвитку. Роль держави у змішаній економічній системі.

Тенденція соціалізації - характерна риса сучасної економіки. Державна політика в соціальній сфері. Політика розподілу доходів. Соціалізація на рівні підприємства. Відносини праці та капіталу в сучасній економіці.

Зміст перехідної економіки. Розвиток всеохоплюючої кризи державного соціалізму і необхідність трансформації адміністративно-командної системи.

Концепції та моделі переходу до ринкової економіки. Основні напрямки та практика переходу до ринку в Україні. Особлива роль держави в цьому процесі. Проблема роздержавлення та приватизації власності при переході до ринку.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 394-399)]; [3, (с. 84-97, 190-235)]; [4, (с. 97-118)]; [5, (с. 116-129)].

Тема 2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.

Сучасне світове господарство: зміст, форми, механізм функціонування. Якісні різновиди та складові частини світової економіки.

Інтернаціоналізація господарчого життя світового суспільства. Всесвітній характер продуктивних сил. Світовий розподіл праці. Міжнародні економічні відносини. Інтеграція. Загальний ринок. Інтеграційні угруповання світу.

Міжнародна торгівля та її економічні основи. Міжнародні товарні ринки. Протекціонізм і вільна торгівля. Митні та немитні засоби регулювання зовнішньої торгівлі.

Сутність і форми міжнародного руху капіталу. Прямі та портфельні інвестиції. Міжнародні кредити. Міжнародні валютно-фінансові відносини. Міжнародна валютна система. Платіжний баланс і його регулювання.

Міжнародна міграція робочої сили. Інші форми міжнародних економічних відносин.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 394-399)]; [3, (с. 212-235)]; [5, (с. 124-129)].

Тема 2.11. Економічні аспекти глобальних проблем.

Глобалізація, її сутність та види. Історичні коріння глобалізації. Глобалізація та соціально-економічні зміни.

Глобальні економічні проблеми сучасності, причини їх виникнення. Ознаки і класифікація глобальних проблем. Демографічна ситуація в світі. Економічні аспекти роззброєння. Проблеми енергосировини. Продовольча проблема в світі. Проблеми розвитку країн з новостворюваними ринками. Екологічні проблеми світової економіки. Економічні аспекти глобальних проблем. Шляхи вирішення глобальних проблем.

Тенденції інтеграції економіки України у світову економіку. Проблеми подолання технологічного розриву, відновлення наукового і культурного потенціалу.

Рекомендована література до вивчення матеріалу: [1, (с. 536-547)]; [3, (с. 572-596)]; [4, (с. 381-396)]; [5, (с. 134-135)].

СТИСЛИЙ КОНСПЕКТ ТЕМ КУРСУ

Стислий конспект розкриває основні питання кожної теми курсу, окреслені робочою навчальною програмою, та містить як питання, що висвітлюються на лекціях, так і питання та теми для самостійного вивчення. До кожної теми наведено візуальне супроводження найскладніших питань у вигляді таблиць та структурно-логічних схем.

Змістовий модуль 1

Тема 1.1. Предмет і метод політичної економії

З моменту свого виникнення людина, щоб вижити, повинна була активно діяти, пристосовувати навколишнє середовище до своїх потреб. Щоб робити це успішно, необхідні знання про те, як треба діяти. Зачатками господарських знань володіли ще первісні люди.

Спочатку економічні погляди не виділялись у спеціальну галузь знань. В них описувався господарський облік, давалися поради про організацію праці. Потім з'являються елементи економічного мислення із спробами аналізу та узагальнень господарських явищ. Це були провісники формування наукових знань, яке дало початок розвитку економічної науки.

Економічна наука сьогодні – це розгалужена система галузей широкого економічного знання, у центрі якого знаходиться політична економія.

Неоцінний матеріал у галузі економічної думки залишили нам мислителі стародавніх Греції і Риму. Особливість середньовічної економічної думки – розглядання господарської практики через призму морально-етичної оцінки.

Затвердження економічної системи, заснованої на більш складних формах зв'язку, породило проблему у виділенні економічної науки у самостійну галузь знань.

На базі нових економічних процесів і явищ формується вчення меркантилізму, яке, по-перше, розглядає гроші як абсолютну форму багатства, по-друге, за об'єкт дослідження бере виключно сферу обігу, а, по-третє, джерелом багатства вважає зовнішню торгівлю та видобування благородних металів.

Глибокий аналіз функціонування економічної системи дала класична школа (Західна Європа, ХУІІІ ст. – поч. ХІХ ст.). Головна думка економістів цієї школи – дія природного порядку в економіці, який складається стихійно незалежно від волі й бажань людей. Цей порядок нібито забезпечує досягнення суспільного й особистого добробуту. Ця школа першою поставила питання рівноваги системи.

У другій половині ХІХ ст. класична школа була піддана серйозній критиці з боку історичної школи, тому що розглядала економічні явища як сталі й універсальні. Свою назву цей напрямок дістав завдяки історичному методу, який її теоретики намагалися ввести в політичну економію. Але ця

школа використовувала факти з історії народного господарства, обмежувалась описом конкретно-історичних форм економічного розвитку окремих країн. З середини XIX ст. починає розвиватися марксистська політекономія. Виникнення марксизму мало соціально-економічні та ідейно-теоретичні передумови. Головна робота Маркса – “Капітал”, в якій він характеризує процес виробництва капіталу, створення додаткової вартості найманими робітниками і присвоєння її власниками засобів виробництва. Марксистська теорія продовжувалась Леніним, який доводив неминучість загибелі капіталістичного способу виробництва. Була створена політекономія соціалізму. Результатом багаторічного експерименту стала криза соціалістичної системи і політекономії соціалізму.

Кінець XIX – початок XX ст. супроводжувалися значними змінами в соціально-економічному і політичному житті країн Західної Європи та США. У цей період австрійська школа започаткувала так званий неокласичний напрям у політекономії – маржиналізм, який згодом був сприйнятий і модифікований кембріджською та американською школами. Проблема економічної рівноваги була зведена ними на мікрорівень, в основу вартості було покладено теорію граничної корисності. Неокласики шукали оптимальні варіанти зіткнення попиту та пропозиції (споживача та виробника). Умовою раціонального господарювання, на їх думку, є вільна, нічим не обмежена конкуренція.

Однак економічна криза 1929-1933 років виявила ілюзорність такого уявлення. Увага економістів була спрямована в бік монополій та їхньої ролі в економіці. Створити теорію, яка найбільшою мірою задовольняла теоретичні та практичні запити вдалося Джону Мейнарду Кейнсу. Учення Кейнса зробило переворот у сучасній економічній науці, він перевів рішення економічних проблем на макрорівень. Кейнс довів необхідність втручання держави в економічне життя, сформулював новий напрям політекономії – теорію державного регулювання.

Однак падіння темпів зростання виробництва, проблема інфляції призвели до повернення неокласичних ідей у формі неолібералізму (В.Репке, О.Ойкен, Л.Ерхард), монетаризму (М.Фрідмен), теорії “раціональних очікувань” (Лукас).

Ідейний двобій між кейнсіанством та неокласизмом відбувається і досі в різних питаннях економічної теорії і практики.

Найпоширеніше визначення предмета цієї науки таке: політична економія вивчає виробничі відносини між людьми в процесі виробництва, обміну, розподілу та споживання різноманітних товарів та послуг.

Сучасна економічна теорія виконує такі основні функції: по-перше, *практичну*, яка полягає у розробці наукових основ управління господарською практикою, у винайденні найбільш адекватних форм розв’язання економічних суперечностей; по-друге, *пізнавальну*, яка полягає у розкритті суті економічних законів і категорій, форм їх прояву, притаманні їм внутрішні суперечності, механізм їх дії; по-третє, *методологічну*, завдяки чому політекономія розробляє загальні методологічні принципи, без яких не можна обійтися при

проведені ґрунтового конкретно-економічного аналізу; по-четверте, політекономія покликана *виробляти новий тип економічного мислення*, а тим самим формувати сучасний світогляд людини.

Економічні категорії – це теоретичний вираз, розумові форми виробничих відносин, економічних явищ і процесів, які реально існують.

Економічними процесами в суспільстві управляють внутрішні, присутні їм закони – закони суспільних дій людей, або економічні закони. Економічні закони – внутрішньо необхідні, сталі й істотні зв'язки між явищами, процесами економічного життя, елементами матеріальної системи.

Метод дослідження політичної економії включає різні елементи: загальнонаукові та філософські принципи, закони діалектики, метод абстракції (очищення від несуттєвих сторін, властивостей явищ та виділення головного, найбільш суттєвого в ньому); історичний та логічний методи; моделювання майбутніх вчинків людей, тощо. Треба відмітити, що сучасна економічна теорія використовує суб'єктивну, психологічну оцінку індивідом явищ та процесів.

Місце політекономії у системі економічних наук. Економічна теорія є методологічним фундаментом цілого комплексу наук: галузевих, функціональних, міжгалузевих.

Сьогодні інтерес освічених людей до економічної теорії все більше зростає. Пояснюється це тими глобальними змінами, що відбуваються у світі і в Україні.

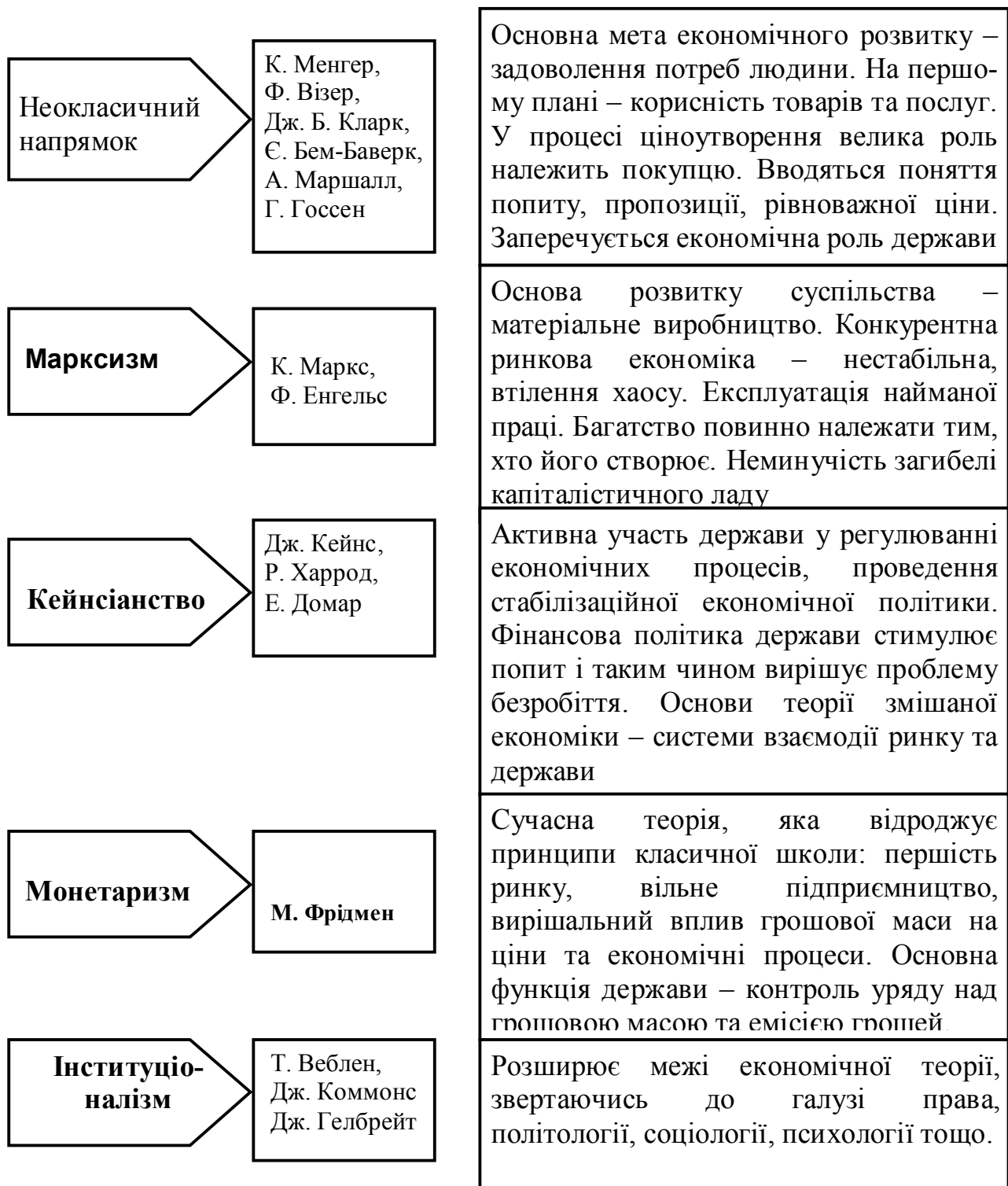

Рисунок 1.1.1 – Етапи розвитку політичної економії

<i>Політична економія</i>	Економічна теорія
<i>Макроекономіка</i>	
<i>Мікроекономіка</i>	

Рисунок 1.1.2 – Система економічних наук

Галузеві економічні науки	Функціональні економічні науки	Міжгалузеві економічні науки
економіка промисловості, економіка будівництва, економіка транспорту тощо	фінанси, статистика, грошовий обіг, прогнозування тощо	економічна географія, теорія управління і регулювання тощо

Рисунок 1.1.3 – Зв'язок економічної теорії з іншими економічними науками

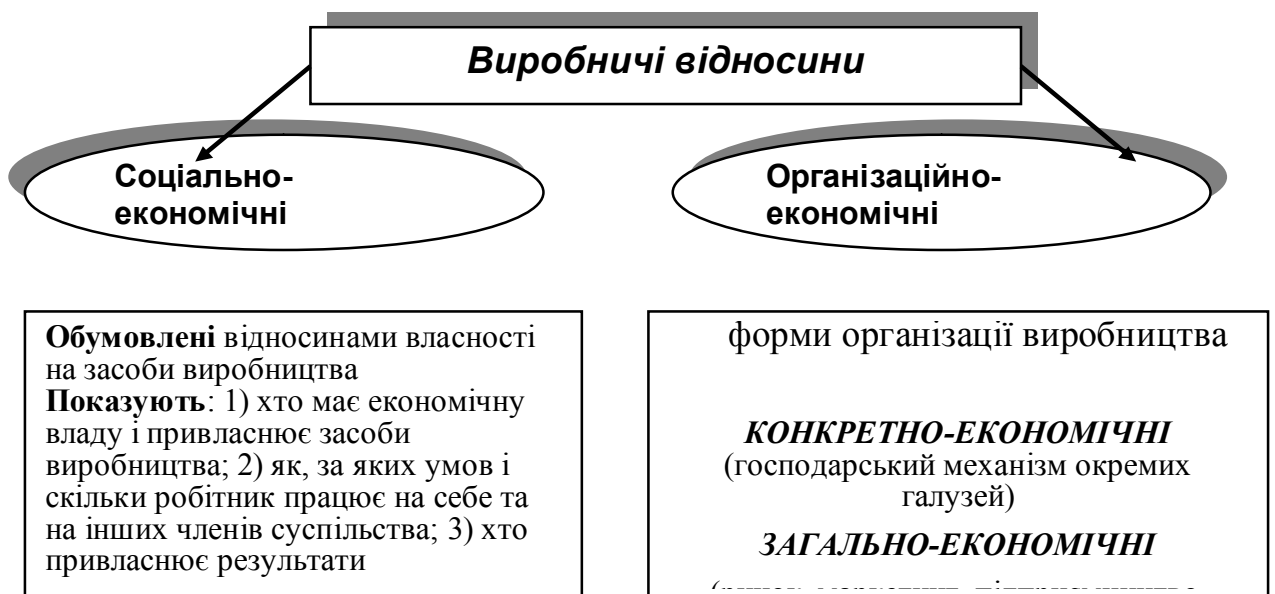

Рисунок 1.1.4 – Структура виробничих відносин

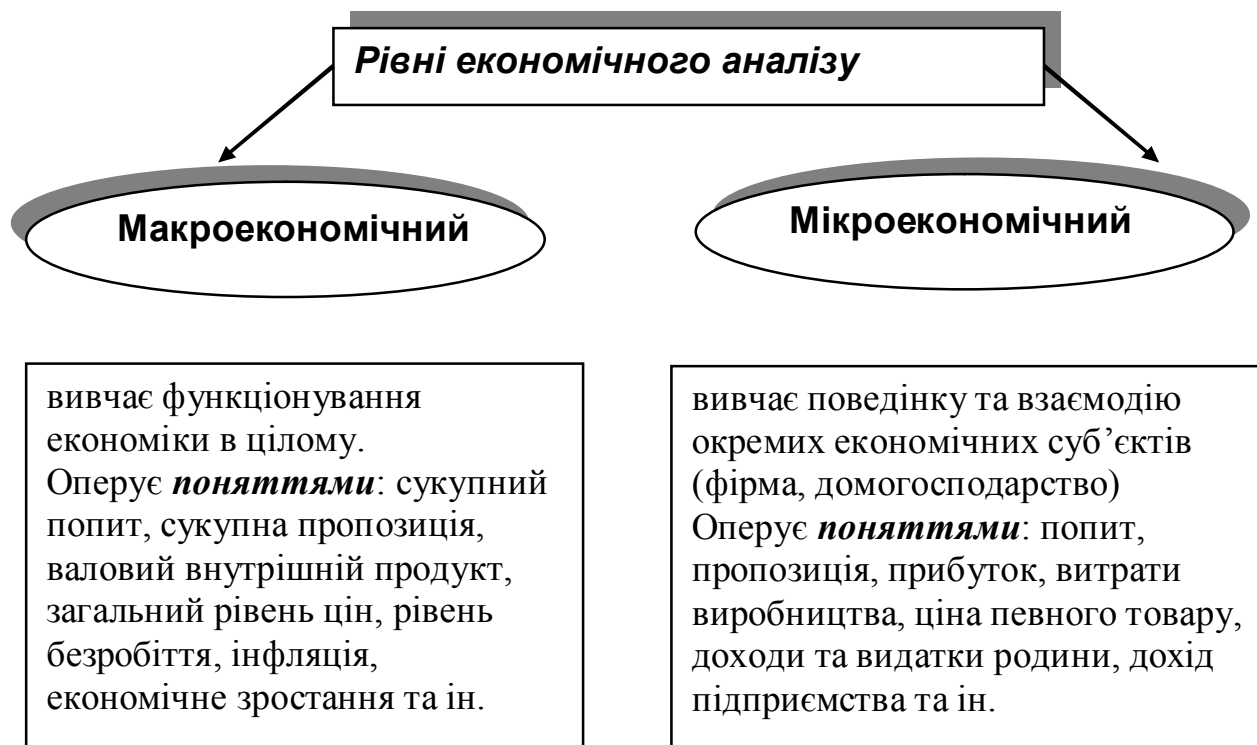

Рисунок 1.1.5 – Рівні економічного аналізу

Рисунок 1.1.6 – Особливості економічних законів

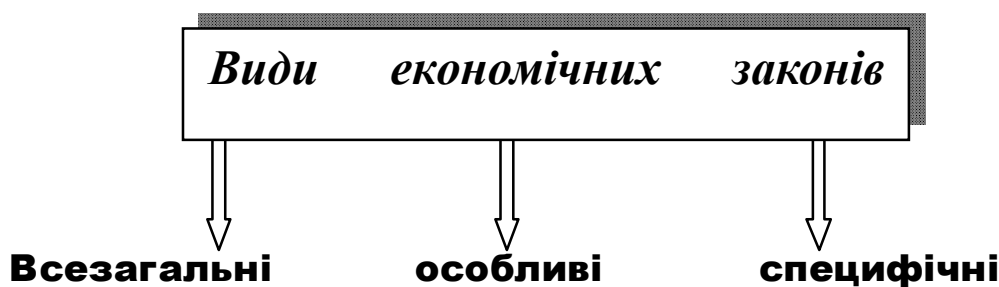

Рисунок 1.1.7 – Види економічних законів

Тема 1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.

Створення споживчих благ для задоволення потреб людей – найголовніша мета суспільного виробництва. Виробництво матеріальних благ та послуг складає основу життя та розвитку будь-якого суспільства. Виробництво – доцільна діяльність людини, спрямована на задоволення їх потреб.

Виробництво – складний взаємозв'язок безпосереднього виробництва з певними його технологіями, розподілом, обміном і споживанням ресурсів.

Безпосереднє виробництво і споживання розрізняються своїми функціями, але взаємопов'язані.

Суспільне виробництво має певну структуру: матеріальне виробництво (охоплює підприємства і галузі, що створюють матеріальні блага і матеріальні послуги), нематеріальне виробництво (галузі, які створюють нематеріальні блага і надають нематеріальні послуги).

Сукупність галузей, що обслуговують виробництво, – виробнича інфраструктура. Соціальна інфраструктура – галузі, що надають особисті послуги людині і задовольняють її соціальні й духовні потреби.

Для задоволення потреб необхідні ресурси: природні, виробничі, трудові. Вони обмежені. Обмеженість ресурсів розуміють наступним чином: 1) в кожному мить на наданій території ресурси мають кількісну величину; 2) ресурси виснажуються, виявляється їх межа.

Основою обмеженості ресурсів є дія закону рідкості, який зумовлює виникнення проблеми вибору застосування ресурсів.

Природні фактори господарювання, якими володіє кожна країна, становлять її **еколого-економічний потенціал**, який виступає у двох формах:

- ресурсний – сукупність елементів природи, що бере або може взяти безпосередню участь у суспільному виробництві;
- регенераційний – ґрунтується на можливості природних систем переробляти наслідки людської життєдіяльності і відновлювати обіг речовин у навколишньому середовищі.

Процес виробництва життєвих благ припускає наявність таких чинників: робочої сили, предметів праці і засобів праці.

Робоча сила – це здатність людини до праці, сукупність фізичних і духовних сил, які використовуються в процесі виробництва. Праця – свідомо, доцільна діяльність людини, спрямована на виробництво життєвих благ. Предмети праці – все те, на що спрямована людська праця. Засоби праці – річ, або комплекс речей, за допомогою яких людина діє на предмет праці. Серед них вирішальна роль належить знаряддям праці. Предмети і засоби праці разом представляють засоби виробництва.

Чинники виробництва постійно розвиваються і ускладнюються: посилюється роль енергії як самостійного засобу праці, предмети праці збагатилися синтетичними матеріалами, важливим чинником стала інформація.

Характер поєднання факторів вир-ва визначається панівним типом власності на матеріально-речові умови праці. Він може бути добровільним і примусовим.

Ефективність – відношення між результатом і затратами на цей результат. Економічна ефективність – категорія, яка використовується для оцінки результатів всього суспільного виробництва. З точки зору народного господарства ефективним буде таке становище, коли найбільш повно задоволені потреби всіх членів суспільства при існуючих обмежених ресурсах. Економічний прогрес пов'язаний із зростанням економічної ефективності.

Показники економічної ефективності: продуктивність праці, фондівіддача, матеріалівіддача.

Соціальна ефективність виражає ступінь задоволення особистих потреб суспільства. Вона характеризується умовами праці, її творчим характером, змістовністю, впливом на екологічне середовище.

Між економічною і соціальною ефективністю існує тісний зв'язок. Поліпшення задоволення особистих потреб усіх членів суспільства об'єктивно вимагає зростання економічної ефективності. А економічна ефективність виступає могутньою підмогою вирішення соціальних проблем.

Продукт праці – елементарна форма економічного багатства суспільства.

Продукт, праця і людина не існують один без одного. Продукт – об'єктивно існуючий результат праці. Праця – творча діяльність. Людина – суб'єкт праці, який сам змінюється в процесі праці.

У широкому змісті слова продукт праці може виступати в якості: 1) суспільної форми праці; 2) здібностей людини, які є результатом його власної діяльності; 3) безпосереднього або уречервленого корисного ефекту праці. Останній може виступати у трьох формах:

- натуральний продукт – створена працею річ, яку використовують для власного споживання;
- товар – продукт праці, створений для обміну;
- послуга – корисний ефект, наданий самою діяльністю людини.

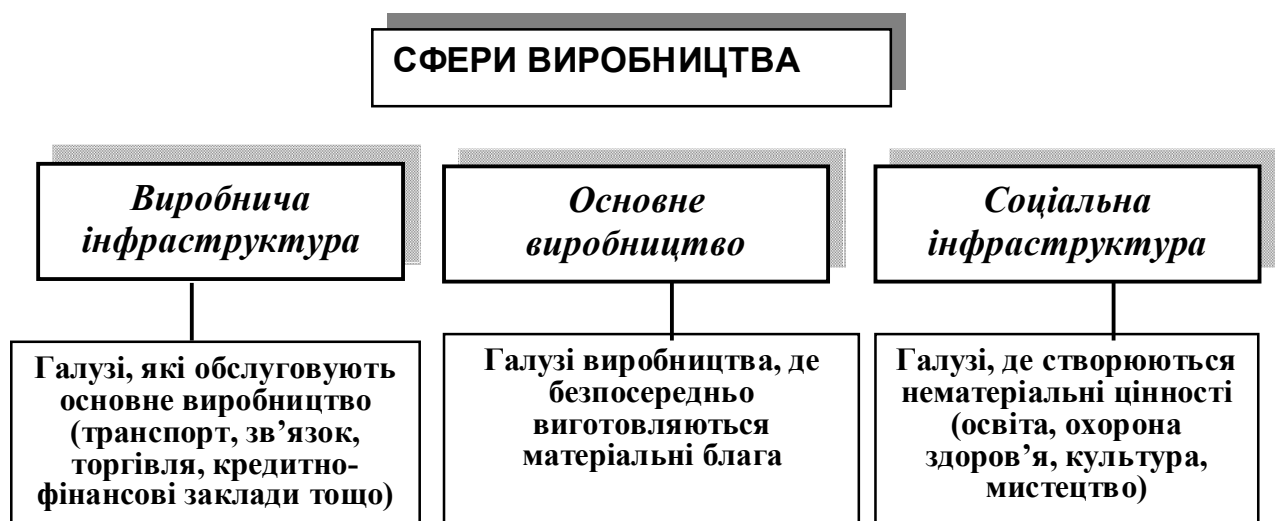

Рисунок 1.2.1 – Сфери суспільного виробництва

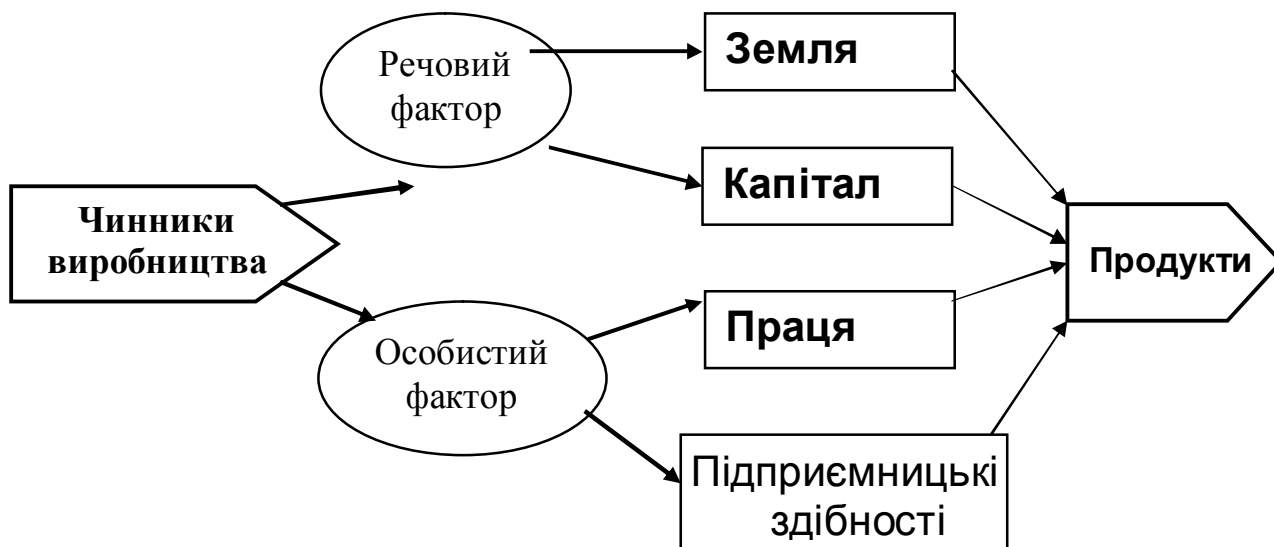

Рисунок 1.2.2 – Виробництво як перетворювальна система

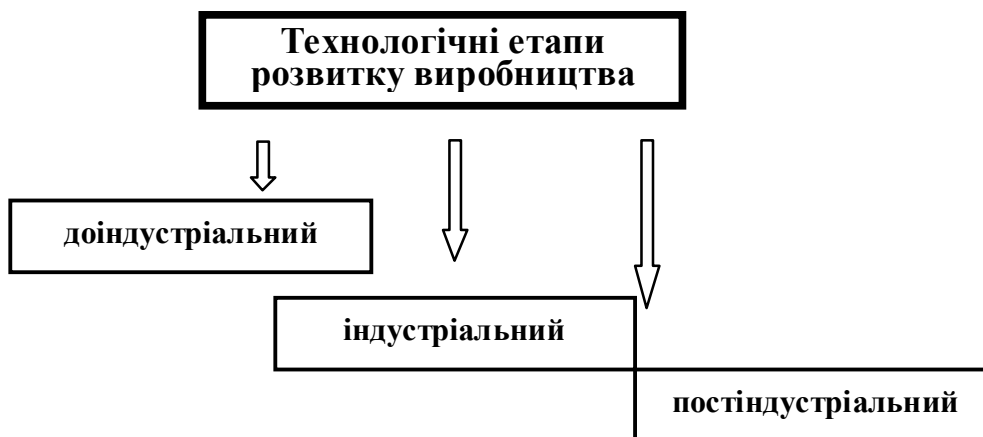

Рисунок 1.2.3 – Технологічні етапи розвитку виробництва

Тема 1.3. Економічні потреби та інтереси

Економічні потреби народжуються насамперед у виробництві, в процесі праці. Задоволення їх відбувається у споживанні, яке створює потребу.

Потреба – внутрішній спонукальний мотив діяльності людей, необхідність в певних речах, почуття незадоволеності за їх відсутності.

Класифікація потреб:

- 1) базові та викликані розвитком цивілізації;
- 2) першочергові та непершочергові;
- 3) особисті, потреби фірм, державні (за суб'єктами);
- 4) матеріальні і нематеріальні (за об'єктами).

Матеріальні:

- за часом – тимчасового використання і поточного;
- за роллю у суспільному відтворенні – предмети споживання і засоби виробництва;
- за раціональністю – раціональні і нераціональні.

На структуру потреб впливають національні традиції, регіональні, природно-кліматичні особливості.

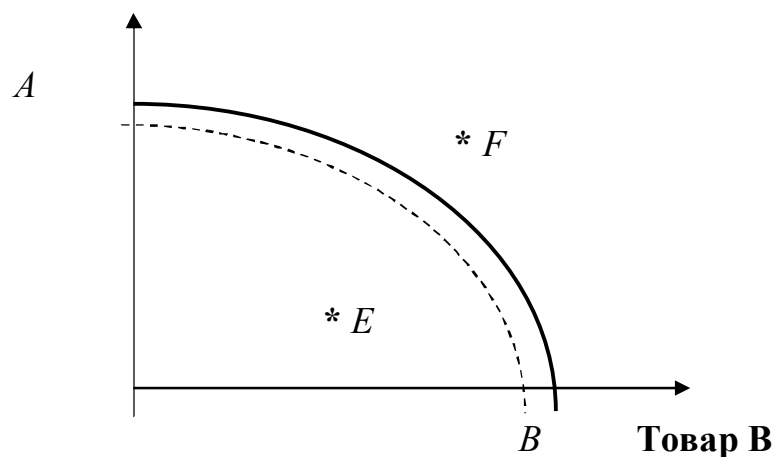
Об'єктивний закон зростання потреб відображує безперервне зростання маси і різноманітності споживчих вартостей в результаті зростання продуктивних сил.

Основна суперечність економічного розвитку – протиріччя між постійно зростаючими потребами і обмеженістю виробничих ресурсів. Форми подолання суперечності: економічне зростання, розвиток обміну ресурсами, створення замінників ресурсів, економія ресурсів.

Межа виробничих можливостей показує максимально можливий обсяг виробництва певного конкретного товару або виду послуг за наявних ресурсів і знань, які має у своєму розпорядженні конкретна економіка, і визначених обсягах виробництва інших товарів і послуг.

Межу виробничих можливостей можна ілюструвати графіком.

Товар А

Поєднання точок “максимумів” (*A* та *B*) - це “крива виробничих можливостей”. Вона позначає межі (обсяги) максимально можливого одночасного виробництва товарів *A* та *B* при повному використанні обмежених виробничих ресурсів. Економіка прагне до повного і ефективного використання виробничих ресурсів, внаслідок чого між різними її елементами встановлюються оптимальні або найбільш доцільні пропорції.

Економічний інтерес – намагання людей задовольнити свої об’єктивні потреби. Економічні інтереси – об’єктивні спонукальні мотиви господарчої діяльності людей, обумовлені їх місцем в системі суспільного поділу праці і знаходяться під впливом історично визначених виробничих відносин.

Економічний інтерес – вигода, якої досягають у процесі реалізації економічних відносин. Якщо економічні відносини не реалізують економічних інтересів, суб’єкти намагаються досягти своєї вигоди поза економічними відносинами.

Класифікація економічних інтересів: за суб’єктами – особисті, колективні, суспільні; за важливістю – головні і другорядні; за об’єктом – майнові, фінансові, інтелектуальні, інтереси режиму праці тощо.

Система інтересів завжди суперечлива. Суперечність пов’язана з виявами суб’єктивізму. Суперечність об’єктивна заснована на відмінностях в економічному становищі різних суб’єктів.

В будь-якому суспільстві має місце складне переплітіння економ.інтересів. В значній частині вони діють як соціальні протиріччя.

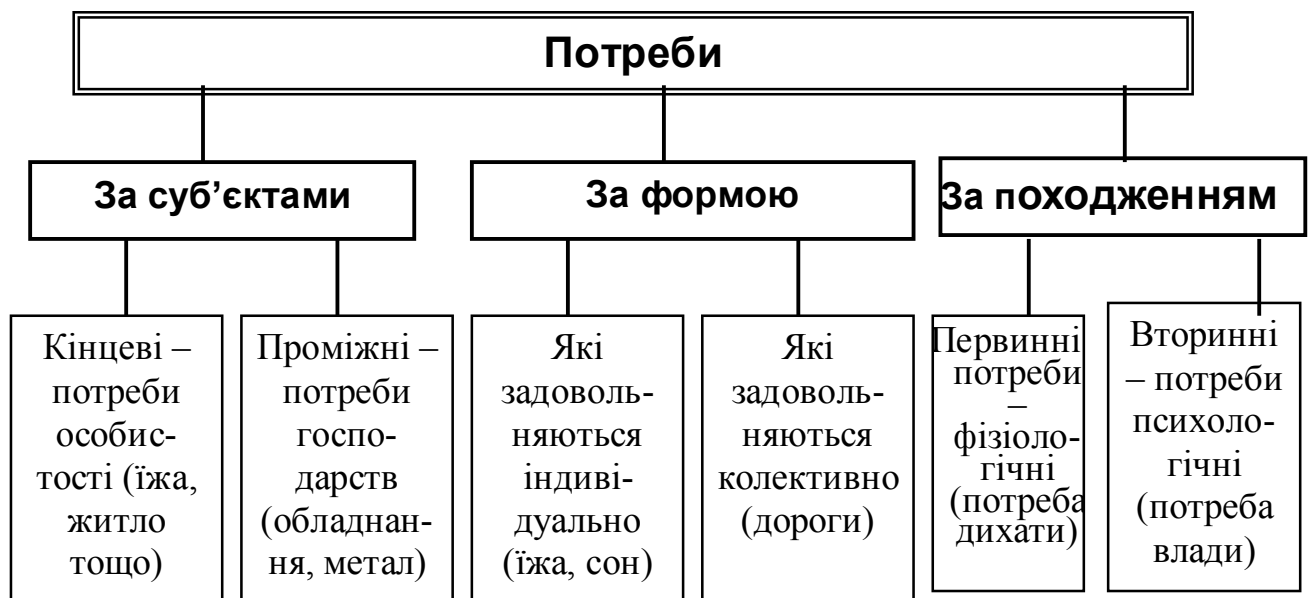

Рисунок 1.3.1 – Класифікація економічних потреб

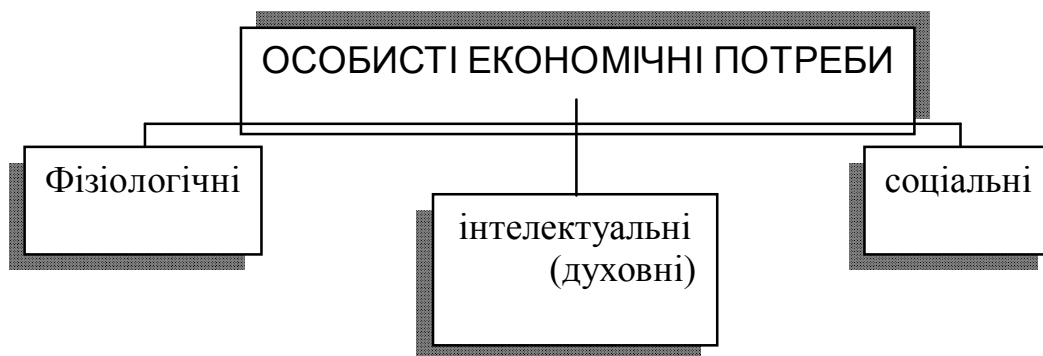

Рисунок 1.3.2 – Види особистих економічних потреб

Рисунок 1.3.3 – Система економічних інтересів

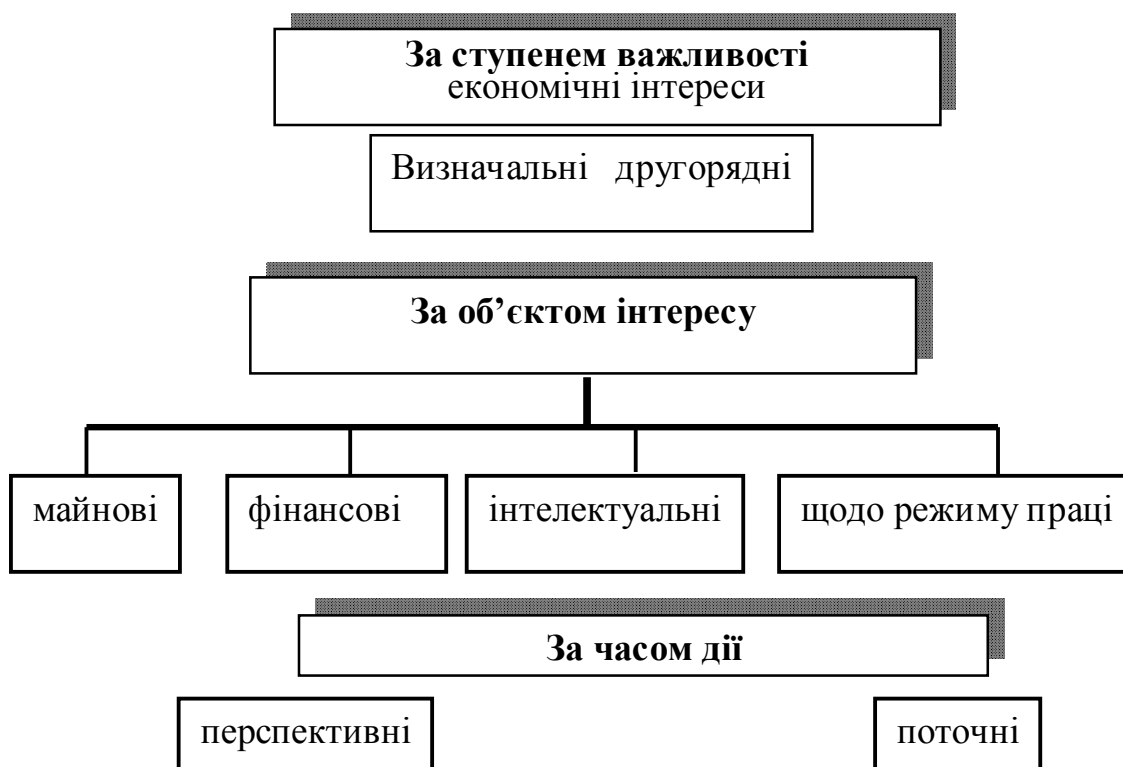

Рисунок 1.3.4 – Класифікація економічних інтересів

Тема 1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система і закони її розвитку

Економічна система – це сукупність відносин між людьми у процесі їх економічної діяльності (виробництво, обмін, розподіл, споживання товарів та послуг), та регулювання діяльністю відповідно до мети суспільства.

До основних елементів економічної системи відносять:

1. Продуктивні сили;
2. Техніко-економічні відносини;
3. Соціально-економічні;
4. Господарський.

Сучасна економічна система не є сукупністю індивідуальних господарств одного рівня, а складною субординованою системою кількох рівнів, що взаємодіють (глобальний економічний рівень – світова економіка, економіка міждержавних об'єднань; макроекономічний рівень – національні економіки, економіка територіально-економічних комплексів, галузева економіка; метоекономічний рівень – економіка окремих ринків та ринкових інфраструктурних підсистем; мікроекономічний рівень).

Найбільше розповсюдження у світовій економічній літературі отримала класифікація господарських систем за двома ознаками: 1) за формою власності на засоби виробництва; 2) за засобом, через який координується та управляється економічна діяльність.

За цими ознаками розрізняють:

Командну або тоталітарну економіку, де більшість підприємств знаходиться у державній власності, вони здійснюють свою діяльність на основі державних директив, усі рішення про виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних благ та послуг у суспільстві приймається державою.

Ринкову економіку, яка характеризується приватною власністю на ресурси, використанням системи ринків і цін для координації економічної діяльності та управління нею. В економіці вільного ринку держава не грає ніякої ролі у розподілі ресурсів, усі рішення приймаються ринковими суб'єктами самостійно, на свій страх та ризик.

Змішана економіка, де і держава, і приватний сектор грають важливу роль у виробництві, розподілі, обміні та споживанні усіх ресурсів та матеріальних благ країни, де держава втручається в ринкову економіку, але не настільки, щоб звести до нуля регулюючу роль ринку.

Традиційна економіка, де усіма засобами зберігаються застарілі елементи культурної програми, що приводить до культу особистості.

Національна модель економічного розвитку – це сукупність елементів, що формують цілісність національного господарства, і механізм, який забезпечує тісний зв'язок і взаємодію цих елементів. За своїм характером вони є природними, технологічними, економічними, соціальними, політичними, психологічними, соціокультурними, історичними.

Серед розвинутих країн виділяють три групи національних моделей ринкової економіки: ліберальну, соціально орієнтовану і соціал-демократичну.

Для **ліберальної, або приватно-корпоративної моделі (США)** характерні наступні риси:

- ◆ абсолютне перевищення приватної власності;
- ◆ законодавче забезпечення максимальної свободи суб'єктів ринку;
- ◆ обмеження сфери державного регулювання проведенням макроекономічної політики;

- ◆ відносно невелика частка держбюджету у ВВП та питома вага державних інвестицій і виплат по лінії соціального забезпечення у структурі державних видатків.

Типова **модель соціально орієнтованої економіки (Німеччина)** відрізняється наступними параметрами:

- ◆ “змішана економіка”, в якій достатньо висока вага державної власності;

- ◆ макроекономічне регулювання здійснюється не тільки засобами кредитно-грошової і податково-бюджетної політики, але й охоплює інші сфери економіки (структурна, інвестиційна політика) і трудових відносин (регулювання зайнятості);

- ◆ особливе значення для державних органів має підтримка конкурентних відносин в економіці, що забезпечується засобами структурної політики і підтримкою малого і середнього бізнесу;

- ◆ висока доля держбюджету у ВВП (“держава добробуту”);

- ◆ розвинута система соціальної підтримки населення за провідної ролі в ній держави, видатки якого по цій лінії складають значну частину держбюджету.

Соціал-демократична модель (країни Скандинавії) близька до попередньої, проте її особливість - гранична соціалізація, що можлива в ринковій економіці:

- ◆ значна роль дежсектору, в структурі якого переважають об'єкти соціального призначення;

- ◆ доля дежбюджету у ВВП перевищує 50%, у видатках домінують статті, з яких фінансується соціальна сфера;

- ◆ регулювання трудових відносин не на рівні підприємств і галузей, а на національному рівні;

- ◆ державна соціальна політика включає засоби, що мінімізують рівень безробіття і диференціацію населення за рівнем доходів.

Власність як економічна категорія – відносини між людьми з приводу привласнення матеріальних благ, умов та результатів виробництва.

Власність – основне, визначальне виробниче відношення. Власність визначає характер функціонування не лише соціально-економічних, а й організаційно-економічних відносин; визначає цілі й мотиви розвитку виробництва.

Юридичний аспект власності розкриває стаття 2 Закону України “Про власність”, де трактується право власності через володіння, користування, розпорядження тощо.

Існує два типи власності: приватний і суспільний. Суспільний і приватний типи не можна протиставляти. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою переконливо доводить, що різні типи і форми доповнюють одна одну.

Власність функціонує в особливих формах. В Законі України “Про власність” виділені індивідуальна (приватна), колективна, державна.

Світовий досвід показує, що розвинена ринкова економіка спирається на поліморфізм власності.

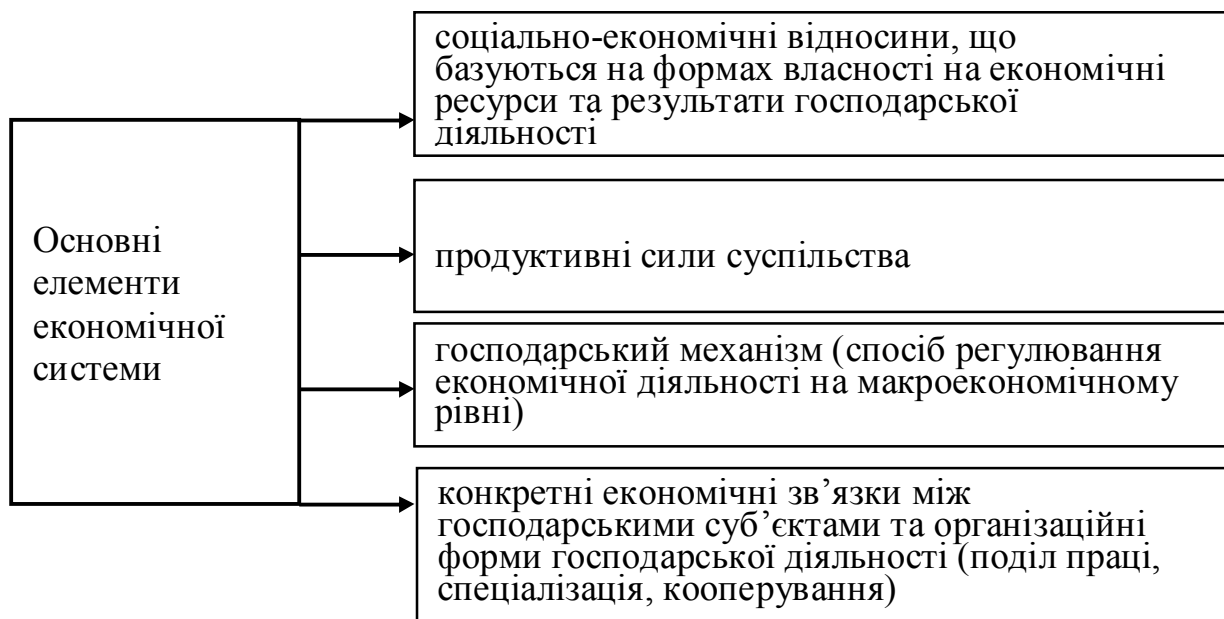

Рисунок 1.4.1 – Структура економічної системи

Рисунок 1.4.3 – Система параметрів оцінки рівня розвитку продуктивних сил

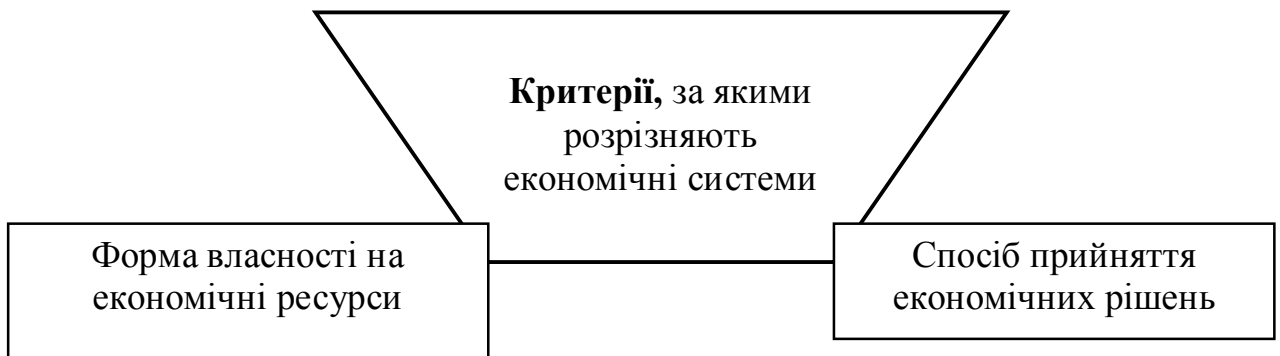

Рисунок 1.4.4 – Критерії класифікації економічних систем

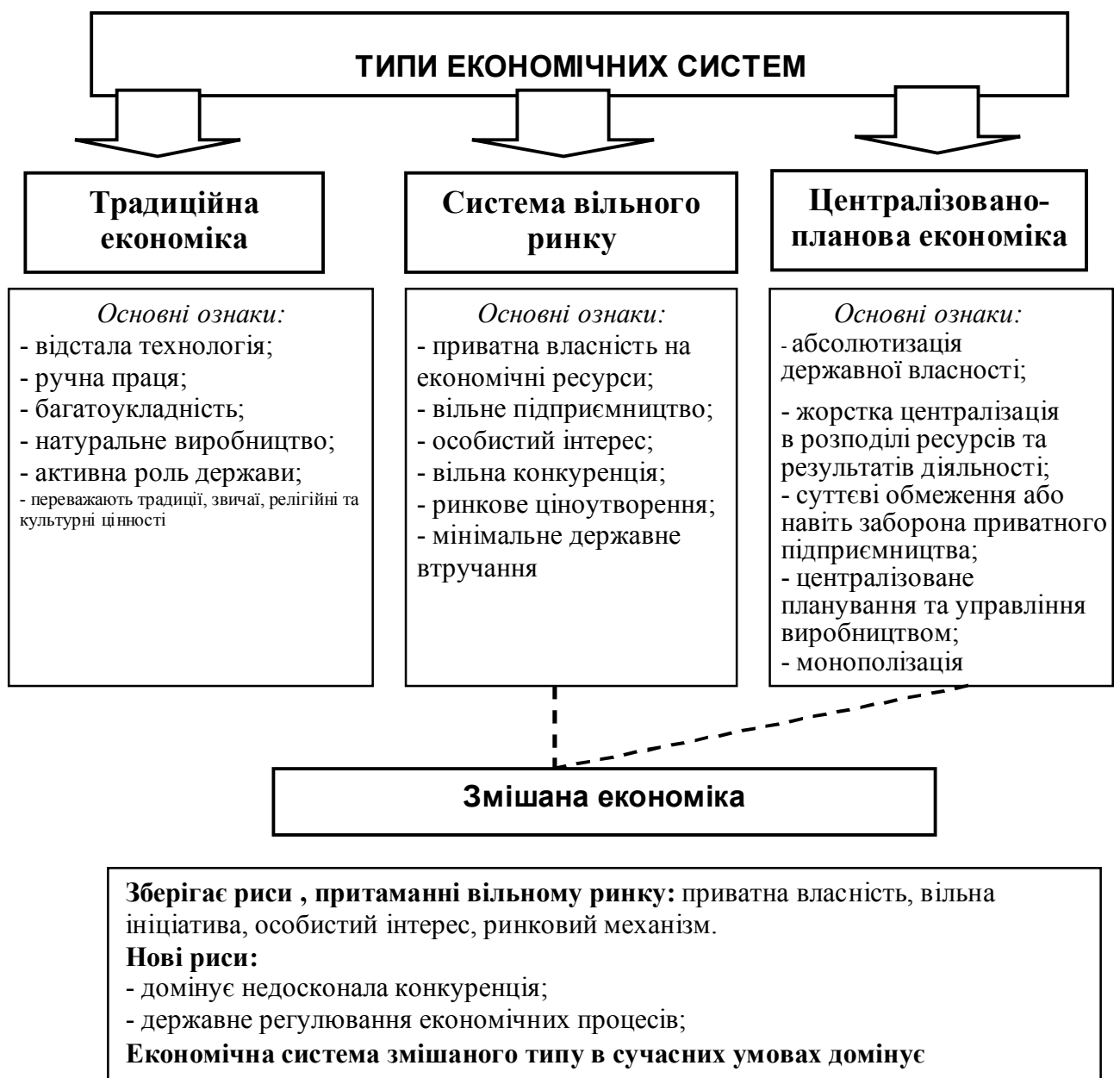

Рисунок 1.4.5 – Типи економічних систем

Рисунок 1.4.6 - Періодизація історичного процесу розвитку людства

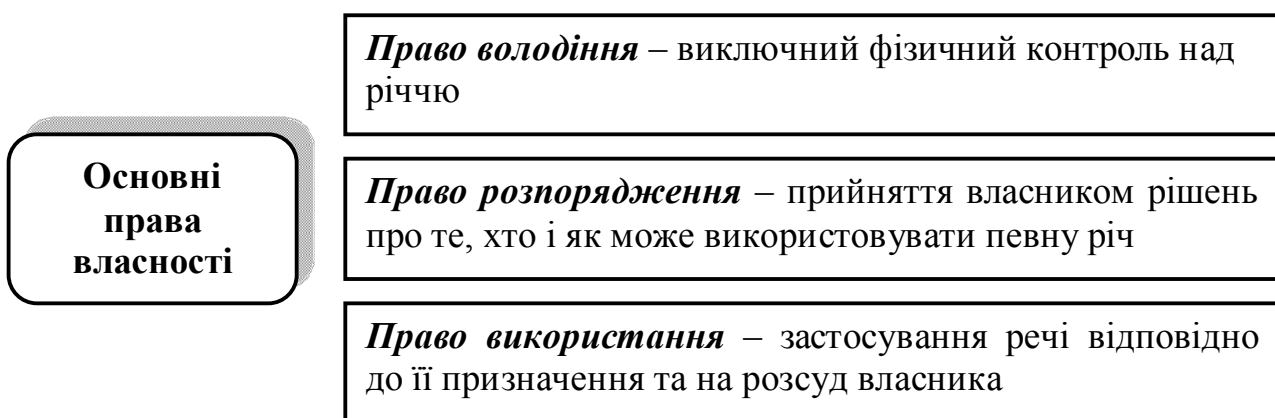

Рисунок 1.4.7 – Основні права власності

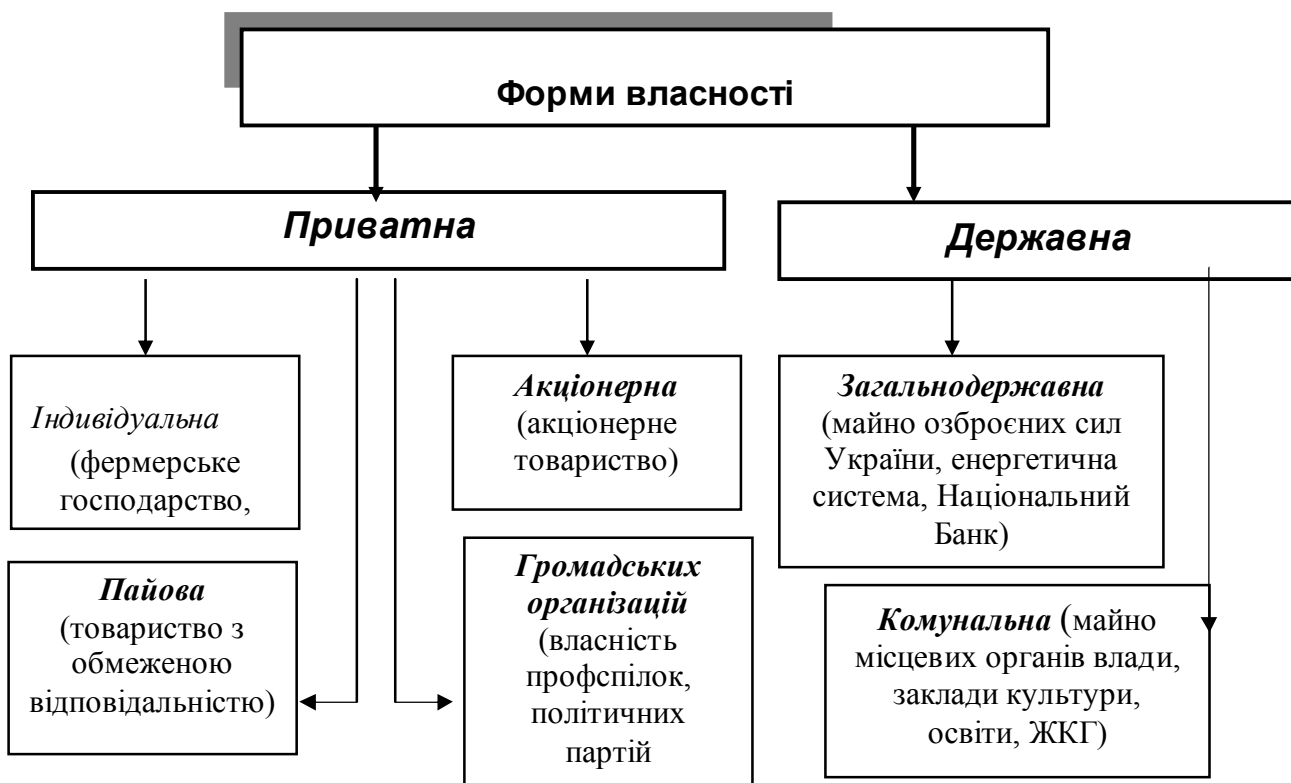

Рисунок 1.4.8 – Типи та форми власності

Тема 1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.

Розвиток суспільства свідчить про те, що протягом тривалих історичних періодів, які охоплюють ряд якісно різних способів виробництва, зберігаються окремі спільні форми економічного життя, зокрема господарювання. Спільні економічні форми з часом змінюються, що зумовлює еволюцію форм господарювання. Але це відбувається повільніше і за іншими законами, ніж зміна способів виробництва.

Історично першим було **натуральне виробництво**, при якому продукти праці призначаються для задоволення власних потреб виробництва, для споживання всередині господарства, що їх створило.

Товарне виробництво з'явилося приблизно у 4 тис. до н.е., однак стало пановним з переходом до ринку. Умови появи: виробництво додаткового продукту; суспільний поділ праці – спеціалізація виробників на виготовленні окремих видів продуктів або на певній виробничій діяльності.

З погляду суспільної форми причиною виникнення товарних відносин є соціально-економічна відокремленість виробників, яка з первісного ладу виступає у формі приватної власності на засоби і результати виробництва.

Просте товарне виробництво ґрунтується на праці самого товаровиробника, якому і належить вироблений ним продукт. Виробництво є дрібним, розрізненим. Кінцева мета виробника – задоволення власних потреб. Купівля-продаж здійснюється через вільне ціноутворення і стихійний розвиток. Капіталістичне – базується на привласненні результатів виробництва власником засобів виробництва, який прямо не виготовляє продукт. Передбачається спільна праця найманих робітників. Головна мета виробництва – отримання прибутку власником засобів виробництва.

Сучасне товарне виробництво тільки-но виростає з попереднього, має багато спільного з ним. Специфічні риси – електронна промисловість, програмне забезпечення, інформаційні послуги. Ґрунтується на різноманітних формах власності, інтелектуальній праці, носії якої виступають водночас і як власники.

Товар – продукт праці, виготовлений для продажу. Властивості товару: 1) здатність задовольняти потребу людини; 2) придатність для обміну на інші товари. Корисність речі надає їй споживної вартості. Як споживні вартості товари надто різноманітні й мають задовольняти різні потреби. Однак при всій відмінності, товари можуть обмінюватись. Ця властивість товару дістала назву “мінова вартість” – кількісна пропорція, у якій одна споживна вартість обмінюється на іншу. Спільним і таким чином можливим для обміну товари робить те, що вони є втіленням праці людини (продукти праці). Втілена в товарі суспільна праця – вартість товару, величина якої визначається кількістю праці або робочого часу, необхідного для його виробництва.

Причина двоїстості сторін товару – двоїстий характер праці, втіленої в товарі.

Закон, що регулює еквівалентний обмін товарів відповідно до кількості втіленого в них суспільно-необхідного робочого часу, називають законом вартості.

Через механізм цін закон вартості виконує наступні функції.

1. Стихійний регулятор виробництва. Закон сприяє поділу праці за різними галузями відповідно до суспільних потреб.

2. Рушійна сила розвитку продуктивних сил. Обмін товарів за суспільною вартістю постійно стимулює товаровиробників зменшувати індивідуальні витрати виробництва.

Впливає на соціальну диференціацію виробників.

Еволюція форм вартості.

Перша форма вартості – проста, одинична або випадкова: епізодичний характер обміну, роль еквіваленту виконували різні товари. Друга форма – розгорнута (повна). Кожний товар може обмінюватись не на якийсь один, а на багато різних товарів. Труднощі обміну зникають, коли роль еквіваленту закріплюється за одним товаром, який приймається всіма у процесі обміну (загальна форма). Четверта – грошова – форма переборює недоліки попередньої, роль еквіваленту закріплюється за золотом. Майбутнє – за ідеальною формою (безготівкові розрахунки, електронні гроші).

Гроші – особливий товар, що виступає загальним еквівалентом.

Гроші повинні мати загальне визнання, бути засобом збереження вартості й на цій основі використовуватися як посередник обміну товарів та послуг. Суть грошей розгорнуто розкривається в їх функціях.

Грошова система – форма організації грошового обігу, що складалась історично у даній країні і закріплена національним законодавством. До її складу належать грошова одиниця, масштаб цін, види грошових знаків, порядок випуску (емітування) та регулювання грошей.

Кількість грошей, необхідних для обігу, тобто для реалізації товарів, визначається законом грошового обігу. Коли порушується пропорція між товарною і грошовою масами, виникає інфляція. На рубежі XIX-XX ст. вона набула постійного характеру.

Інфляція – це знецінювання грошей, зниження їх купівельної спроможності. **Основні причини інфляції**: грошова емісія, незабезпечена товарною масою; кредитна емісія; криза валютно-фінансової системи; зростання бюджетного дефіциту та державного боргу; диспропорції у народному господарстві.

Інфляцію відрізняють:

- **за типами** (в залежності від темпів зростання інфляційних процесів): уповільнена, галопуюча, гіперінфляція;

- **за видами** (в залежності від причин виникнення інфляції): інфляція попиту (яку спричиняє надлишковий попит) та інфляція витрат (пов'язана зі зростанням витрат виробництва на одиницю продукції).

Теорії інфляції: надмірного попиту, грошових витрат виробництва та теорія інфляції, як багатofакторного явища.

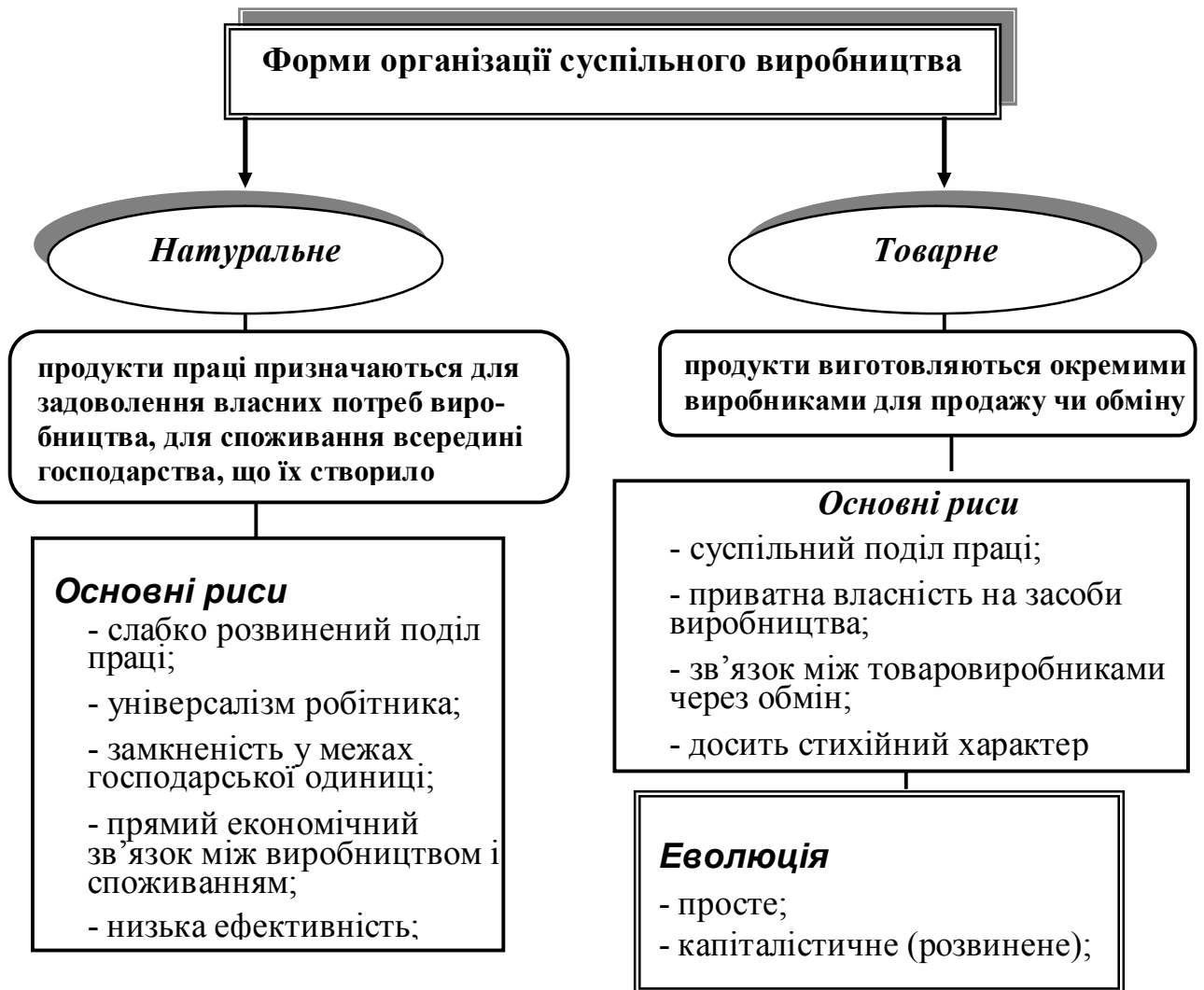

Рисунок 1.5.1 – Форми організації суспільного виробництва

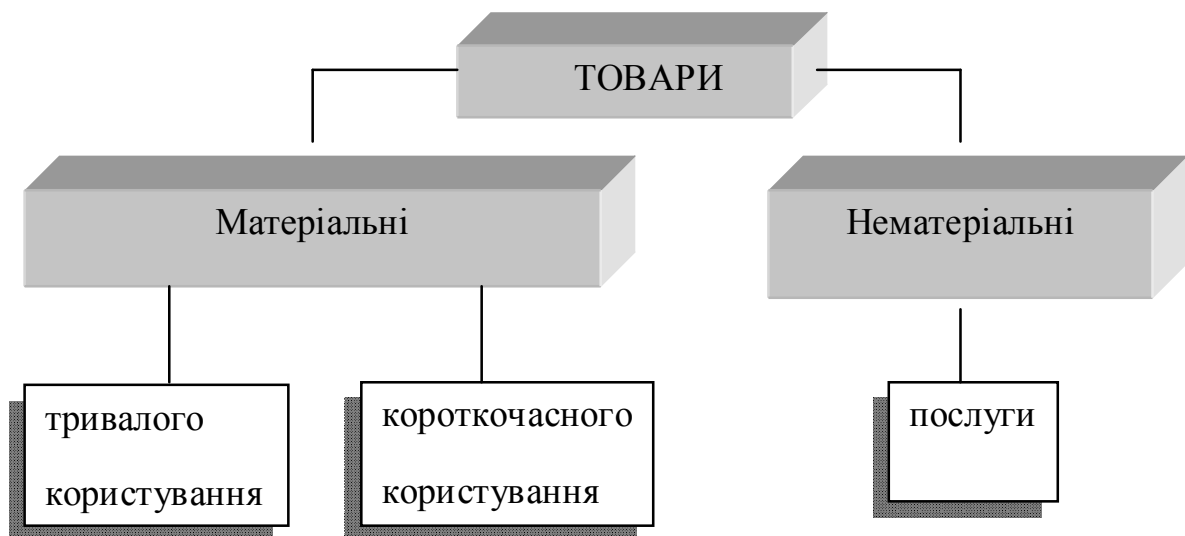

Рисунок 1.5.2 – Класифікація товарів за сферами виробництва і терміном їх використання

Рисунок 1.5.3 – Класифікація товарів за способом призначення

Рисунок 1.5.4 – Теорії вартості товару

Рисунок 1.5.6 – Елементи грошової системи

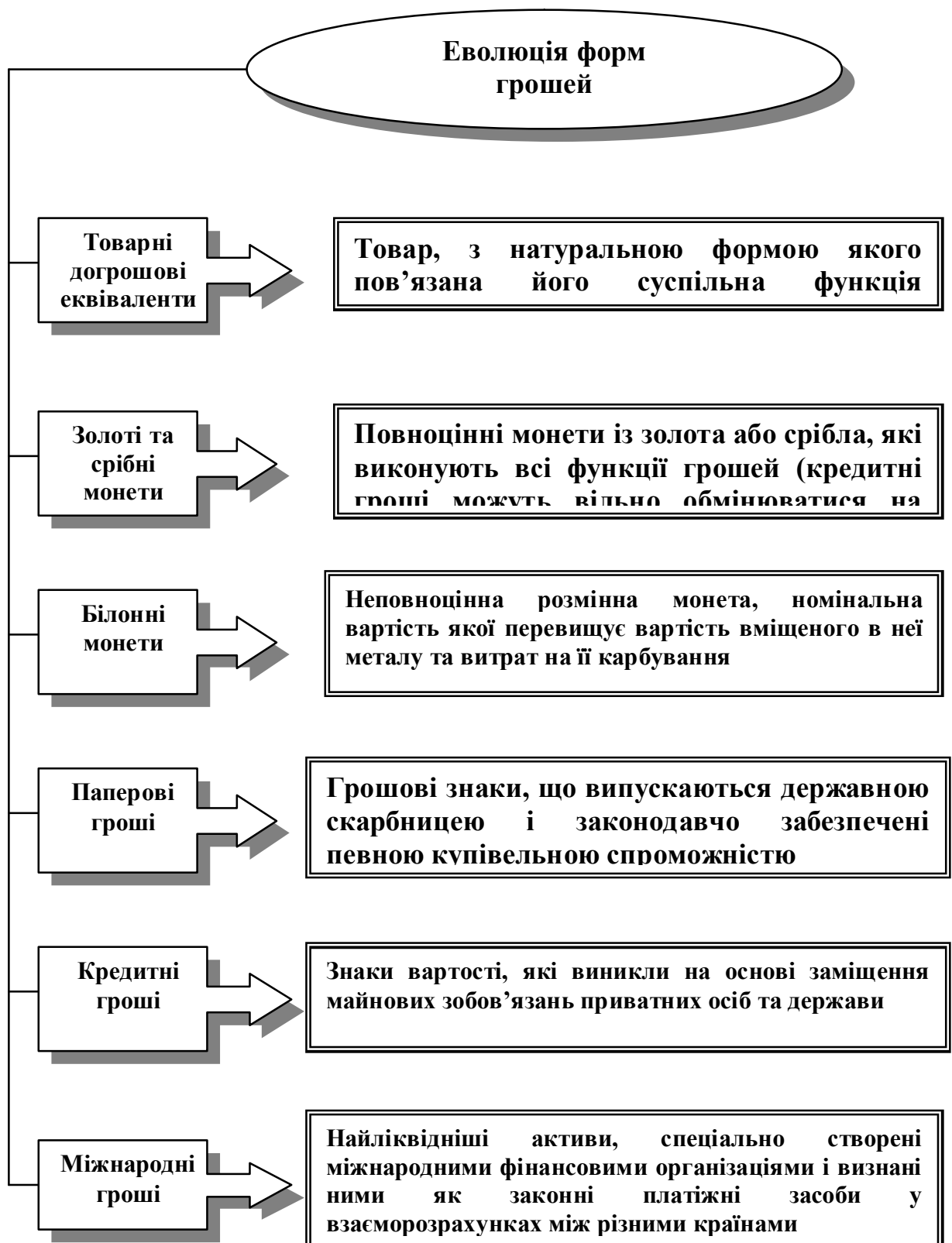

Рисунок 1.5.7 – Еволюція форм грошей

Рисунок 1.5.8 – Види інфляції

Рисунок 1.5.8 – Форми антиінфляційної політики

Тема 1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата

Первісне значення слова “капітал” походить від латинського capitalis – головний. Класики політекономії Сміт та Рікардо ототожнювали капітал з нагромадженою працею, запасом машин, інструментів, грошей тощо.

Маркс називав капіталом самозростаючою вартістю, або вартістю, що приносить додаткову вартість.

Переважає більшість сучасних науковців поширює діапазон речового змісту капіталу (включають будівлі, дороги, людський капітал, фактор часу).

Поєднання чинників виробництва в ринковій економіці має товарну форму. Два боки поєднання: 1) виробничо-технологічний (техніко-економічний) – відбувається у процесі праці, результат – певне благо; 2) економічний (соціально-економічний) – форми і заходи залучення робітників у виробництво, визначається відносинами власності на засоби виробництва. У ринковій економіці поєднання чинників відбувається через купівлю-продаж.

Робоча сила – особливий специфічний товар, має вартість і споживну вартість. Вартість робочої сили – вартість життєвих благ та послуг, необхідних для її відтворення.

Складові вартості робочої сили:

- вартість засобів існування;
- вартість засобів задоволення соціально-культурних потреб;
- вартість засобів утримання сім’ї;
- вартість професійного навчання.

Після купівлі-продажу робочої сили, у результаті чого поєднуються речовий та особистий чинники виробництва, здійснюється споживання робочої сили (праця).

Заробітна платня – це, на думку А. Сміта і Д. Рікардо, ціна праці, її величина дорівнює фізичному мінімуму засобів існування робітника.

К. Маркс вважав, що “працю не можна продати, оскільки її не існує до моменту купівлі-продажу”. Капіталіст купує у робітника тимчасове розпорядження працею. Заробітна платня – це грошовий вираз вартості робочої сили.

Сучасні економісти вважають, що продаються послуги, які надаються робочою силою, або послуги праці (люди за певну ціну “здають свої послуги в оренду”), а заробітна платня – форма доходу, ціна одного з чинників виробництва.

Види зарплатні. **Основна** залежить від результатів праці і визначається тарифними ставками, відрядними розцінками, посадовими окладами, надбавками й доплатами. **Додаткова** залежить від результатів господарської діяльності підприємства й встановлюється у вигляді винагород, премій, компенсацій, доплат, які не передбачені законодавством.

Системи заробітної платні: тарифна, колективна, преміальна.

Основні форми заробітної платні: **почасова і відрядна.**

Почасова зарплатня – оплата за функціонування робочої сили протягом певного робочого часу – дня, тижня, місяця. Її розмір залежить від тривалості відпрацьованого робочого часу, виникла раніше за всі інші форми. **Відрядна** зарплатня – це оплата в залежності від розміру виробітку за одиницю часу.

З розвитком ринкової економіки в організації оплати праці чільне місце мають посісти фактори, які, по-перше, забезпечують реалізацію особистого і колективного інтересу, по-друге, сприяють підвищенню ефективності праці, по-третє, тісно пов'язують оплату з кінцевими результатами виробництва.

Розрізняють **номінальну** і **реальну** зарплатню. Величина реальної зарплатні залежить від величини номінальної заробітної платні, податкового навантаження, цін на споживчі товари.

Різний рівень зарплатні в різних країнах пов'язаний з національними, культурними традиціями, кліматичними умовами, економічним рівнем розвитку країни, соціальними функціями держави, стану ринку праці.

З точки зору теорії К. Маркса засоби виробництва не створюють нової вартості. Тому ту частину капіталу, яка витрачається на їх придбання та не змінює у процесі виробництва свою величину, він назвав сталим капіталом. Інша частина капіталу витрачається на придбання робочої сили і змінює у процесі виробництва свою величину – це змінний капітал.

З точки зору Маркса, у процесі виробництва зростання вартості створюється не всім авансованим капіталом, а тільки тією частиною, яка витрачається на купівлю робочої сили.

Додаткова вартість створюється протягом додаткового робочого часу змінним капіталом. Маркс назвав відношення додаткової вартості до змінного капіталу **нормою додаткової вартості**.

Збільшення додаткової вартості можливе двома шляхами. Перший шлях заснований на абсолютному збільшенні тривалості робочого дня. Другий шлях заснований на відносному збільшенні додаткового часу за порівнянням з необхідним.

Нагромадження капіталу – процес перетворення додаткової вартості на капітал. Темпи та розміри нагромадження капіталу залежать від величини додаткової вартості та від пропорції, в якій додаткова вартість поділяється на капітал і доход.

Форми нагромадження капіталу:

- **концентрація** (збільшення розмірів функціонуючого капіталу шляхом капіталізації додаткової вартості);
- **централізація** (злиття кількох індивідуальних капіталів в один більш крупний, або поглинання малих одним крупним).

Рисунок 1.6.1 – Тракткування сутності капіталу

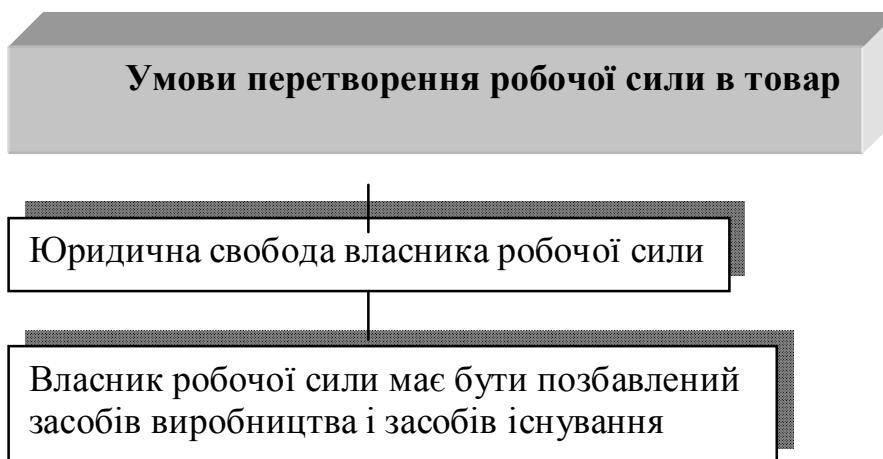

Рисунок 1.6.2 – Умови перетворення робочої сили в товар

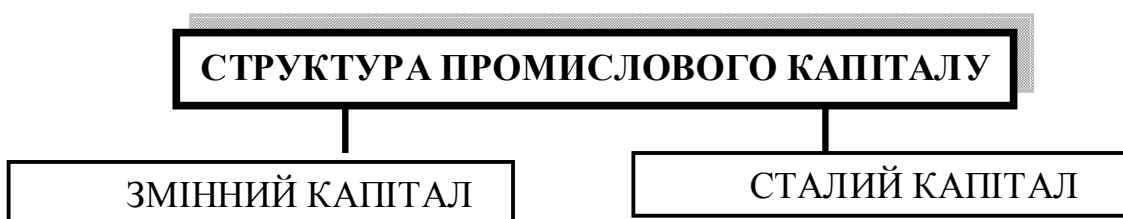

Рисунок 1.6.3 – Структура промислового капіталу

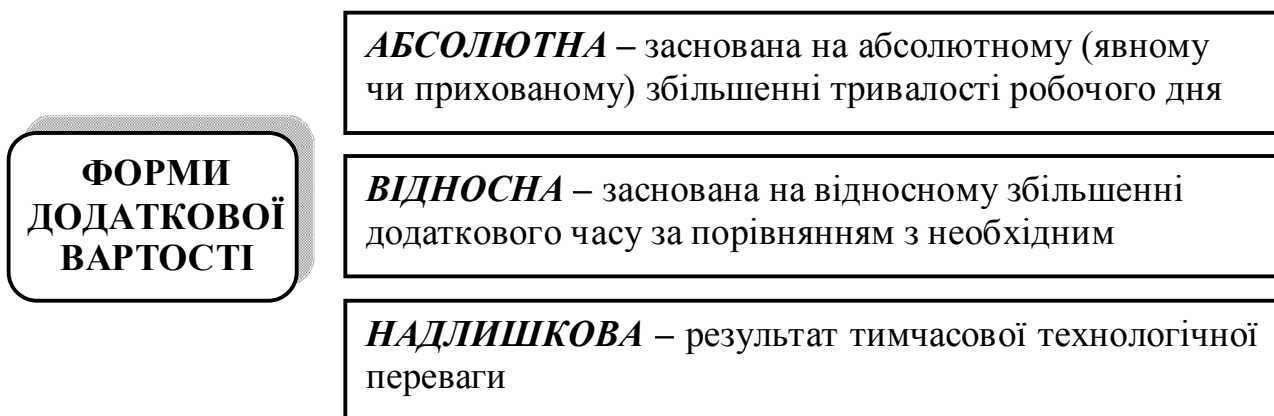

Рисунок 1.6.4 – Форми додаткової вартості

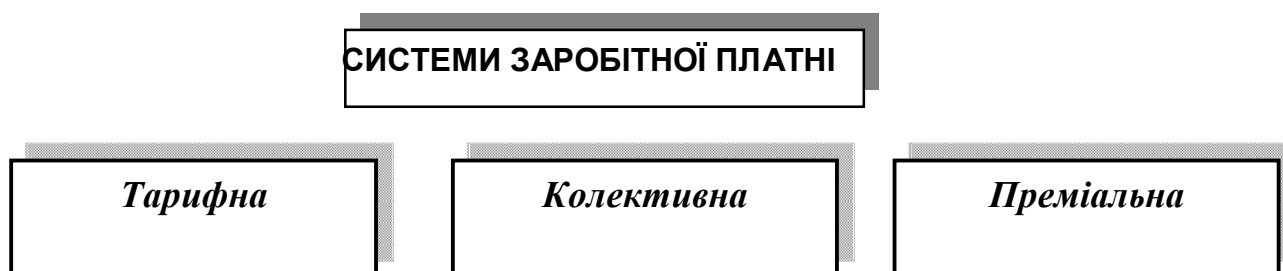

Рисунок 1.6.5 – Форми і системи заробітної платні

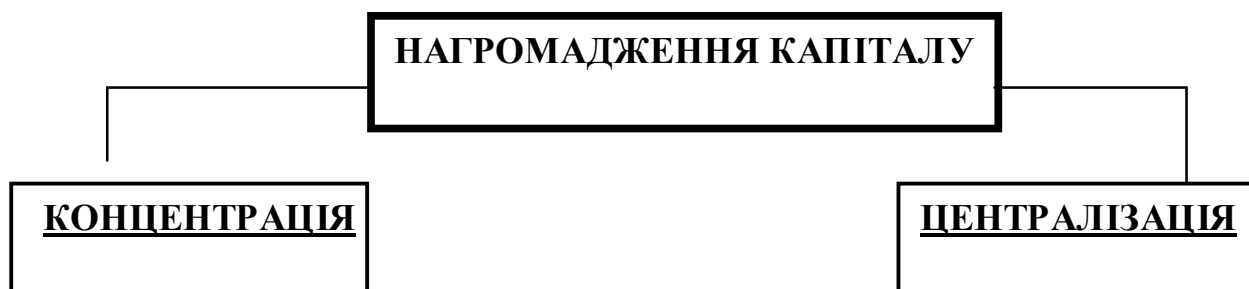

Рисунок 1.6.6 – Форми нагромадження капіталу

Змістовий модуль 2

Тема 2.1. Витрати виробництва і прибуток.

Витрати виробництва – затрати капіталу на виробництво товарів. Вони роздвоюються на витрати суспільні й індивідуальні.

Суспільні (суспільно необхідні) – витрати абстрактної (безвідносно до фаху) минулої та живої праці, яка необхідна суспільству для виготовлення одиниці певного виду товару потрібної якості при досягнутому рівні розвитку виробництва.

Індивідуальні – витрати одного підприємця, дійсні матеріальні затрати на виготовлення товару.

Витрати виробництва – мінімальна межа ціни.

Виробник зіставляє власні витрати з суспільними. Для цього витрати виробництва переводять у грошову оцінку – собівартість продукції.

В короткостроковому періоді **постійні** витрати виробництва – затрати, на загальну величину яких не впливають обсяги виробництва. **Змінні** – затрати, які прямо залежать від обсягів виробництва, хоча у розрахунку на одиницю продукції вони за інших рівних умов залишаються незмінюваними.

Явні витрати виробництва – всі витрати на оплату використовуємих чинників виробництва.

Приховані витрати виробництва – альтернативні затрати використання ресурсів, які є власністю фірми.

Облік не тільки явних, а і прихованих витрат дозволяє точніше оцінити прибуток фірми.

Шляхи зниження витрат виробництва:

- 1) впровадження техніко-технологічних новацій у виробництво, зокрема безвідходних технологій;
- 2) заміна традиційних сировинних матеріалів штучними, тривалої дії;
- 3) поліпшення якості машин;
- 4) удосконалення організації виробництва;
- 5) підвищення трудової та виконавської дисципліни, економічного інтересу тощо.

Теорії прибутку.

Один з американських економістів Ф. Найт у середині ХХ ст. зазначив, що жоден економічний термін не використовується у такій неувялюваній кількості загальноповживаних значень, як прибуток. Сьогодні становище не змінилося, бо й нині слово «прибуток» використовується в різних значеннях. У найзагальнішому вигляді **прибуток** — це надлишок над витратами виробництва, або загальний дохід (виручка) підприємства чи фірми за вирахування витрат виробництва. Оскільки останні поділяються на явні та приховані (неявні), то розрізняють бухгалтерський й економічний прибутки (його ще називають чистим прибутком, або надприбутком). *Бухгалтерський прибуток* — це виручка фірми за вирахування явних, зовнішніх витрат виробництва (у радянській економічній літературі його називали балансовим прибутком, бо він відображався на

балансі підприємства). Економічний прибуток пов'язується з усіма витратами включаючи і приховані витрати.

Щодо джерела прибутку серед економістів різних шкіл та напрямів немає єдиної думки. Різні теорії по-різному трактують джерело прибутку. Однією з перших була теорія прибутку меркантилістів, згідно з якою прибуток виникає в зовнішній торгівлі в результаті продажу товарів за межами країни за вищими цінами, ніж ті, за якими товар куплено.

Класична політична економія в особі А. Сміта і Д. Рікардо джерело прибутку вбачала у виробництві. А. Сміт прибуток трактував як вирахування підприємця з продукту праці найманого робітника. Д. Рікардо розкрив залежність між прибутком і заробітною платою, яка полягає в тому, що збільшення прибутку призводить до зменшення заробітної плати і навпаки. Цим були обґрунтовані економічні засади суперечностей інтересів підприємців і найманих робітників.

Марксистська економічна теорія визначає прибуток як перетворену форму додаткової вартості, що спотворює сутність капіталістичних відносин, маскуючи справжнє джерело прибутку, яким є неоплачена праця найманих робітників.

Сучасна немарксистська економічна теорія найчастіше пов'язує прибуток з капіталом, трактуючи його як винагороду за підприємницьку діяльність, тобто пов'язує його з таким чинником виробництва як підприємницький талант, підприємницькі здібності.

Не вдаючись до детального аналізу теорій прибутку слід зазначити, що ближче до істини ті теорії, які джерело прибутку вбачають у безпосередньому виробництві й пов'язують його з додатковим продуктом. Дійсно, на поверхні економічних явищ прибуток виступає як надлишок над витратами виготовлення товару. Реалізуючи товар, підприємець одержує певну суму грошей, що становить валову виручку або суму продаж. Якщо з цієї суми вирахувати загальні витрати виробництва, то це і буде прибуток, або чиста виручка. Оскільки ця виручка надходить лише після того, як реалізується виготовлений товар, створюється враження, що саме процес реалізації (обігу) і створює прибуток. Проте це поверхове уявлення про прибуток. Лише в сфері обігу прибуток виникнути не може. При продажу товару втілена в ньому вартість додаткового продукту реалізується як надлишок грошей над витратами на виготовлення товару, тобто виступає як прибуток. При цьому прибуток і вартість додаткового продукту, як правило, не збігаються, що пов'язано з тим, що ціни, за якими реалізуються товари, під впливом ринкової кон'юнктури відхиляються від вартості товару. Недоодержану одним суб'єктом частину вартості додаткового прибутку ринок перерозподілить іншому, на продукцію якого на цей час склався високий попит. У зв'язку з цим останній реалізує як прибуток і свою, і частину чужої вартості додаткового продукту. Це дає підстави для висновку, що прибуток є формою додаткового продукту.

Ступінь прибутковості визначає норма прибутку.

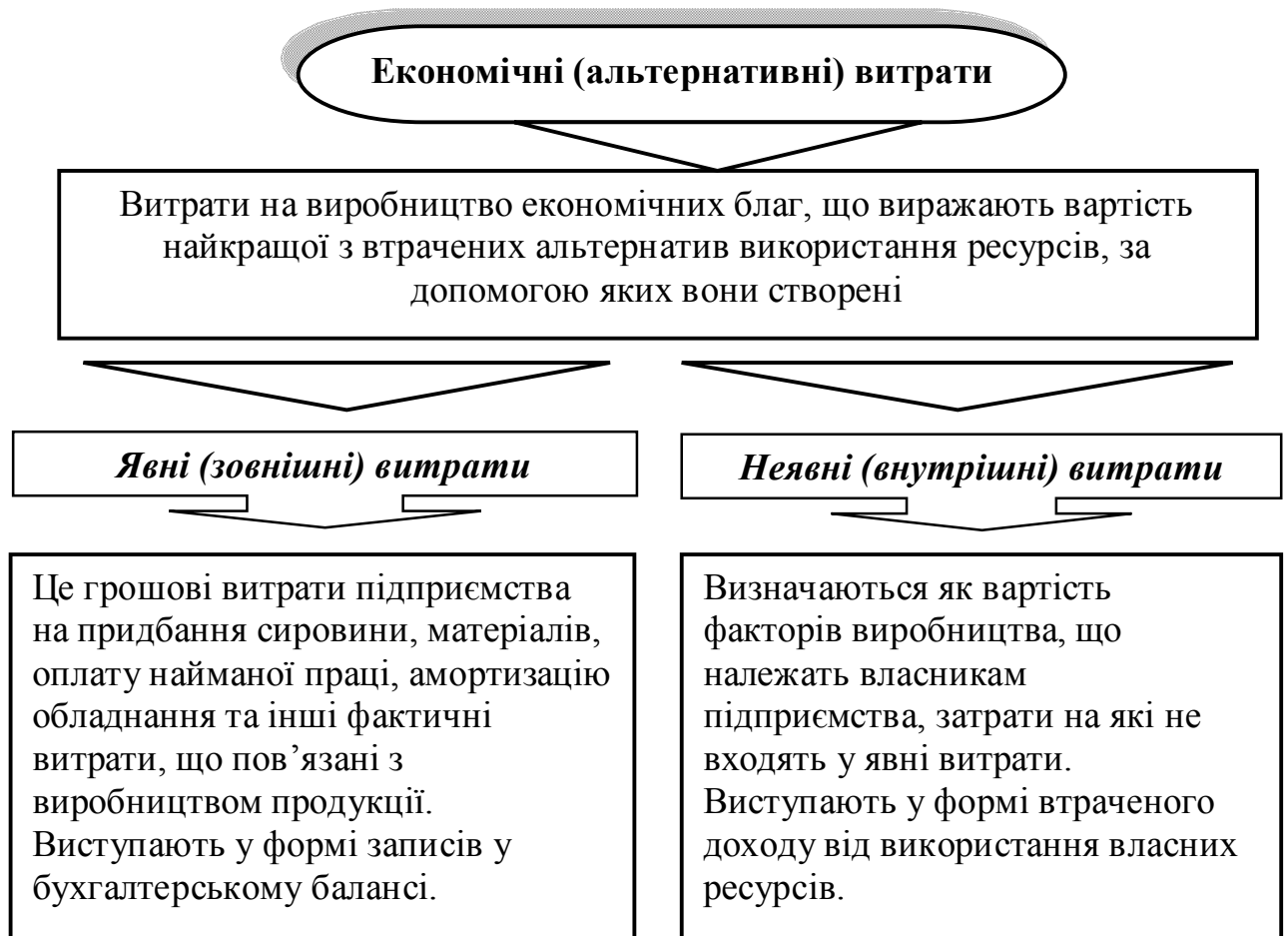

Рисунок 2.1.1 – Види витрат виробництва

Рисунок 2.1.2 – Класифікація витрат виробництва в короткостроковому періоді

Рисунок 2.1.3 – Сутність та види прибутку

	ВАЛОВИЙ ДОХІД	
Вартість спожитих засобів виробництва	Оплата праці	Валовий прибуток
СОБІВАРТІСТЬ		
ВАРТІСТЬ		

Рисунок 2.1.4 – Структура вартості товарів

Тема 2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.

Ринок – сукупність економічних відносин з приводу купівлі-продажу товарів та послуг за цінами, які складаються на основі взаємодії попиту та пропозиції у результаті конкуренції.

Етапи еволюції ринку: 1) розвиток ринку на основі розвитку товарного виробництва (нерегульована система); 2) з кінця ХІХ ст. ринок недосконалої конкуренції (ринок регульований).

Ринок – відкрита система, що характеризується цілісністю, організованістю, керованістю, здатністю пристосовуватись до змін зовнішнього середовища.

Умови існування ринку:

1) наявність вільного товаровиробника, у власності якого знаходяться засоби і результати виробництва, що дає свободу у прийнятті рішень;

2) конкуренція як форма взаємозв'язку вільних товаровиробників у боротьбі за реалізацію своїх економічних інтересів. Вона спонукає зменшити витрати, підвищити продуктивність праці, якість продукції;

3) вільні рівноважні ціни (задовольняють інтересам виробника і споживача). Їхнє встановлення можливе лише в умовах вільного підприємництва і конкуренції.

Ринкова економіка максимально задовольняє потреби споживачів та суспільства у благах та послугах. Ринок виконує наступні функції:

- 1) Інформаційна.
- 2) Регулююча.
- 3) Стимулююча.
- 4) Інтегруюча.

За ступенем зрілості ринкових відносин розрізняють:

Розвинений ринок – це система товарно-грошових відносин, які є визначальною формою зв'язку між суб'єктами господарської діяльності, покупцями і продавцями, що здійснюється на основі економічної самостійності, рівноправності та конкуренції товаровиробників і споживача. Головний регулятор економічного життя на такому ринку – ціна.

Ринок, що формується – перебуває у стадії становлення. Для нього характерні наявність елементів неринкових відносин (натуральний обмін, або бартер, надмірне втручання держави у господарське життя), невідпрацьованість законодавчих документів, антиринкова психологія багатьох верств населення. Два варіанти такого ринку: 1) при переході від натурального до товарного господарства; 2) при переході від директивно-планової форми зв'язків до ринкових.

Ринок з різним ступенем обмеження конкуренції (монопольний, олігопольний).

Відповідно до чинного законодавства розрізняють нелегальний (тіньовий) ринок (несанкціонована господарська діяльність) і легальний (офіційний).

За обсягом території (за адміністративно-територіальною ознакою) розрізняють місцевий, регіональний, національний та світовий ринки.

Пізнати ринок як економічну категорію неможливо без глибокого аналізу його структури, тобто елементів, з яких він складається і які взаємодіють між собою.

Базові структурні елементи ринку з точки зору суб'єктів: виробник і споживач.

За економічним призначенням об'єктів ринкових відносин розрізняють: ринок робочої сили, фінансовий, валютний, ринок ЗВ, споживчий, ринок послуг, ринок технологій, нерухомості, духовних благ.

Всі елементи ринкової економіки постійно взаємодіють, взаємодоповнюють один одного, знаходяться у взаємозалежності. Відсутність або неправильне функціонування хоча б одного зі структурних елементів призводить до того, що уся ринкова система функціонує неправильно.

Інфраструктура ринку – система підприємств і організацій, що забезпечують рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили (банки, біржі, служби, фонди, товариства тощо).

Елементи ринкової інфраструктури, через які реалізуються її функції, можна згрупувати у три блоки:

- організаційно-технічна (товарні біржі та аукціони, торговельні дома і торгові палати, холдингові і брокерські компанії, інформаційні центри...)
- фінансово-кредитна (банки, фондові і валютні біржі, страхові та інвестиційні компанії...);
- організаційно-дослідна (наукові інститути, інформаційно-консультативні фірми, аудиторські організації, спеціальні навчальні заклади).

Крім загальної інфраструктури, яка обслуговує весь обсяг ринкових відносин, існує спеціалізована інфраструктура, яка забезпечує функціонування окремих ринків: товарів, капіталів, праці...

Банк – фінансово-кредитний заклад, що обслуговує рух грошей та капіталів.

Операції банку:

- активні (кредитування підприємств, держави, приватних осіб);
- пасивні (залучення коштів, створення власного капіталу);
- комісійні (посередницька діяльність – здійснення грошових розрахунків клієнтів, консультації і надання економічної і фінансової інформації, зберігання цінних паперів).

За формами власності розрізняють банки приватні, акціонерні, муніципальні, державні, змішані за участю держави, міжнародні (МБРР).

За функціями і характером операцій розрізняють: Центральний банк, комерційні та спеціалізовані банки.

До кредитної системи входять також **фінансово-кредитні посередники**: інвестиційні фонди, трастові товариства, страхові компанії і пенсійні фонди.

Форма централізованого ринку цінних паперів – фондова біржа.

Функції фондових бірж:

- 1) мобілізація та концентрація тимчасово вільних грошових нагромаджень та заощаджень;
- 2) фінансування та кредитування держави і приватного сектора;
- 3) концентрація операцій з цінними паперами.

Товарна біржа (виникла у ХУІ ст.) – асоціація торговців, об'єднаних з метою упорядкування торгівлі та полегшення торговельних операцій. Риси: урегульована торгівля в одному місці; продаж за встановленими зразками або стандартами.

Види бірж: за галуззю діяльності – міжнародні, національні; за номенклатурою – вузькоспеціалізовані, спеціалізовані, універсальні.

Функціонування ринкового механізму засноване на попиті та пропозиції, між якими настає відповідність, а товари та послуги продаються і купуються за рівноважними цінами.

Серцевиною механізму саморегулювання ринку виступає механізм ціноутворення. Для аналізу цього механізму треба з'ясувати попит, пропозицію, кон'юктуру, ціну, рівновагу, конкуренцію.

Попит – це платоспроможна потреба покупця в даному товарі чи послугі при даній ціні. Іншими словами, попитом являється не всяка потреба у даному товарі, а лише та, яка забезпечена платіжними засобами (грошима) у покупця.

Найбільш важливою змінною, яка визначає кількість будь-якого добра, вважається *ціна* цього добра.

Закон попиту стверджує, що за інших рівних умов, кількість продукту, який бажають та мають можливість придбати споживачі, змінюється у зворотній залежності щодо ціни на даний продукт.

Крива попиту – це крива, що показує, яку кількість економічного блага готові придбати покупці за різними цінами у даний момент часу.

Аналізуючи ринкову ситуацію, потрібно відрізнити *попит індивідуальний*, який відображає поведінку окремого споживача, та *ринковий* – реакція усієї сукупності на даному ринку.

Нецінові фактори попиту:

1. *Грошові доходи споживачів.* Зростання доходів споживачів, як правило, веде до підвищення купівельної спроможності споживачів і, в більшості випадків, вони за тих ж цінах мають можливість купити більше, таким чином, збільшити попит.

2. *Ціни на сполучені товари.* У випадку, коли товари взаємозамінні, зміна ціни на один із них веде до зміни попиту на другий в тому ж напрямку. Якщо товари доповнюють один одного, то зміна в ціні одного має, як наслідок, зміну попиту на інший в протилежному напрямку.

3. *Смаки та переваги споживачів.* Зміни в перевагах споживачів, викликані коливаннями моди, рекламою, появою нових товарів, можуть суттєво змінювати попит.

4. *Кількість споживачів на ринку або місткість ринку.* Збільшення кількості споживачів призводить до підвищення попиту.

5. *Очікування споживачів відносно майбутніх цін та доходів.* Якщо споживачі очікують збільшення ціни на певний товар у майбутньому, то вони будуть запасатися цим товаром і попит на нього зросте.

Зміни цих факторів ведуть до зміни самого попиту, його збільшенню або скороченню. Цю ситуацію можна відобразити на графіку шляхом зміщення кривої попиту праворуч чи ліворуч.

Пропозиція – це готовність фірм, виробників та продавців товарів пред'являти на ринок певну кількість товарів по даній ціні.

Прямо пропорційна залежність між ціною й обсягом товарів називається **законом пропозиції**.

Крива пропозиції – це крива, що показує, яку кількість економічного блага готові продати виробники за різними цінами у даний момент часу.

Головною детермінантою пропозиції є *ціна*. До **нецінових факторів** можна віднести: зміна цін на ресурси (фактори виробництва); технічний прогрес; очікування виробників; ціни на альтернативну продукцію; організація ринку; стабільність законодавства та визначеність правового поля.

Встановлення рівноважної ціни відбувається на конкурентному ринку під впливом загальних тенденцій і специфічних особливостей як попиту так і пропозиції.

Економічна свобода припускає наявність у товаровиробника засобів і результатів виробництва у власності, а це конститує свободу його економічної діяльності і господарської ініціативи у прийнятті рішень.

Економічна конкуренція – змагання економічних агентів на ринку за переваги споживачів з метою отримання найбільшої вигоди. Вона є необхідним і важливішим елементом ринкового механізму.

Конкуренція діє на всіх етапах і рівнях ринкових відносин: на рівні продавців – за реалізацію продукції за максимально можливою ціною; на рівні покупців – за купівлю продукції за мінімальну ціну; на контррівні – конкуренція продавців і покупців щодо ціни з протилежних позицій.

Ринок досконалої конкуренції складається з великої кількості продавців, конкуруючих між собою. Кожний з них пропонує стандартну продукцію багатьом покупцям. Обсяги виробництва і пропозиція з боку окремих виробників складає незначну долю загального випуску, тому одна фірма не може вплинути на ринкову ціну, проте має погоджуватись з ціною ринку. Учасники конкурентного ринку мають рівний доступ до інформації, тобто всі продавці мають рівний доступ до інформації, тобто всі продавці мають уяву про ціну, технологію виробництва, можливий прибуток. У свою чергу покупці обізнані з цінами та їх коливанням. На практиці досконала конкуренція практично не зустрічається. Але існують деякі галузеві ринки, які мають цю структуру (сільськогосподарський ринок).

Під **недосконалою конкуренцією** розуміють ринок, на якому не виконується хоча б одна з умов досконалої. Вона поділяється на монополістичну конкуренцію, олігополію, абсолютну монополію.

Монополістична конкуренція – конкуренція між фірмами, які виробляють схожі, але різні з точки зору покупця товари (замінювачі). Диференціація товарів дозволяє виробнику самостійно встановлювати ціну без залежності від дії конкурентів. Вхід на ринок достатньо вільний і визначається розмірами капіталу.

Олігополія – характеризується наявністю на ринку невеликої кількості крупних фірм, які продають однорідні і диференційні товари за взаємозалежними цінами і обсягами продаж. Доступ на ринок важкий.

Абсолютна монополія – пропозиція надана одним виробником продукта, який самостійно встановлює ціни і блокує появу конкурентів.

Рисунок 2.2.1 – Роль ринку в економіці

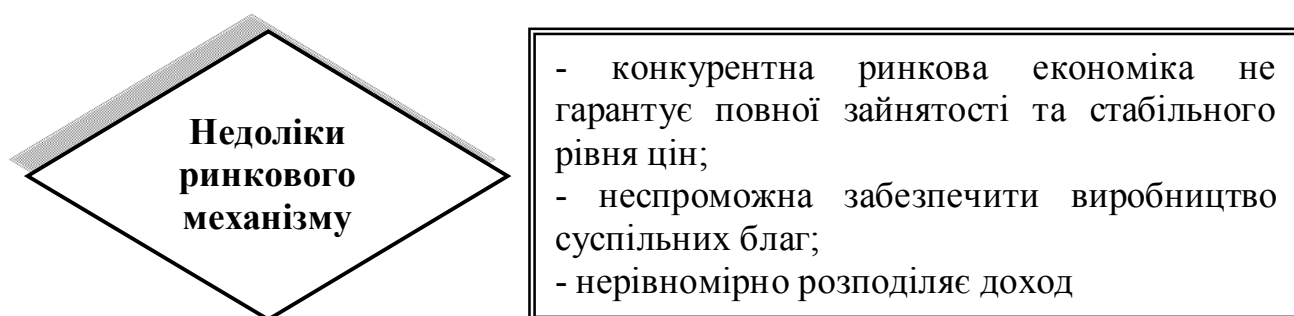

Рисунок 2.2.2 – Недоліки ринкової економіки

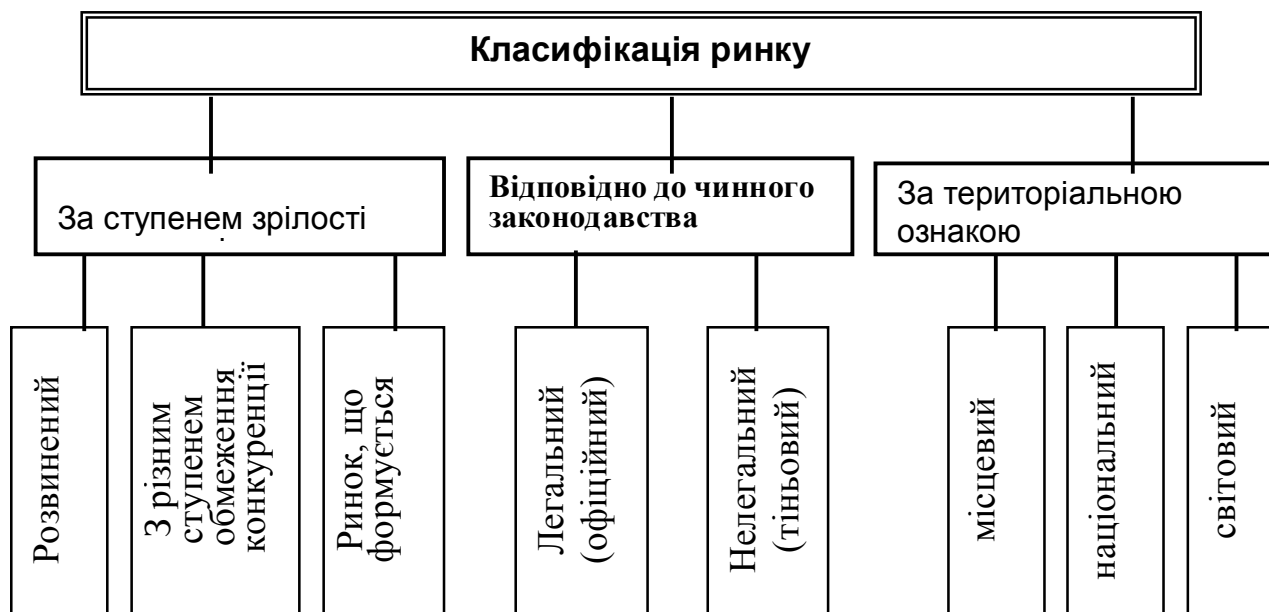

Рисунок 2.2.3 – Класифікація ринку

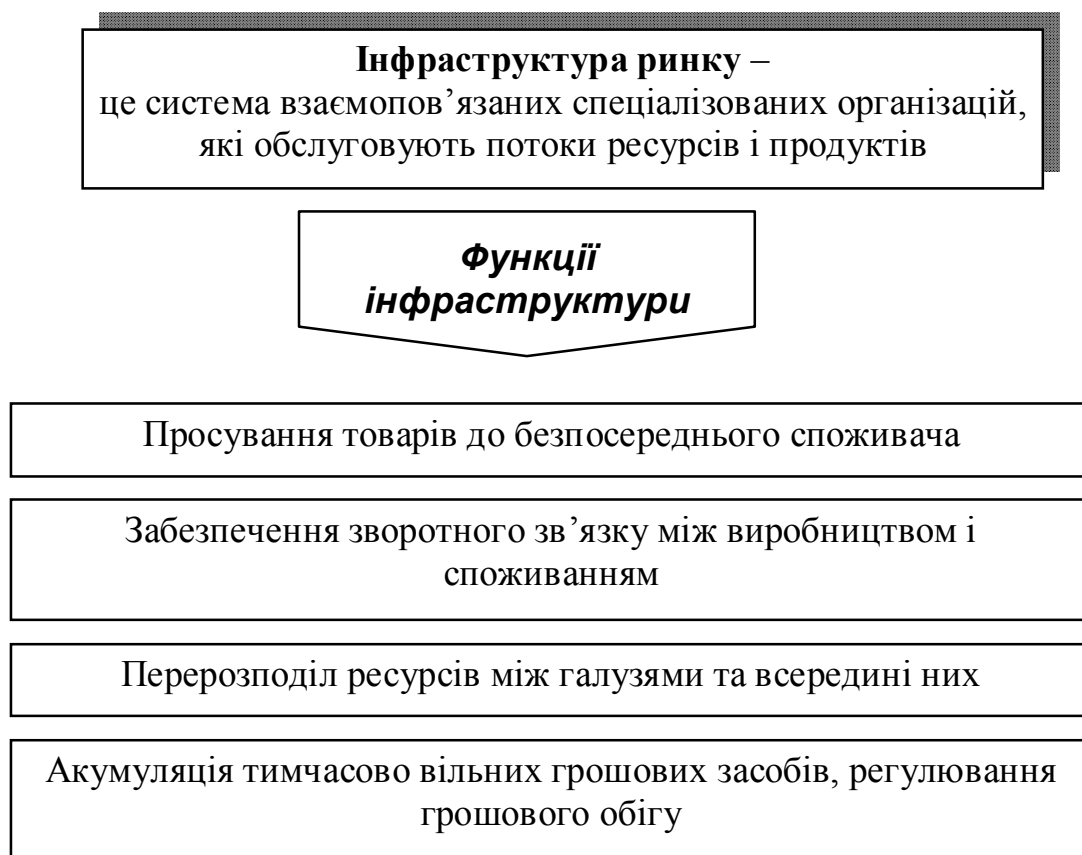

Рисунок 2.2.4 – Сутність та функції інфраструктури ринку

Рисунок 2.2.5 – Елементи інфраструктури ринку

Рисунок 2.2.6 – Функції товарної біржі

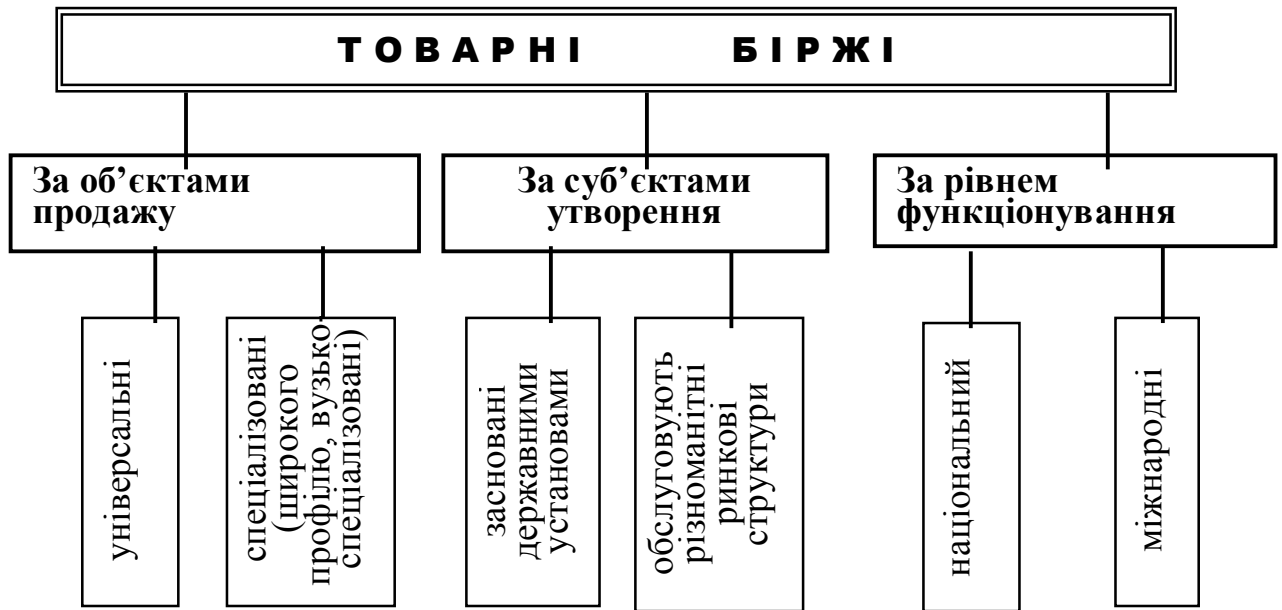

Рисунок 2.2.7 – Класифікація товарних бірж

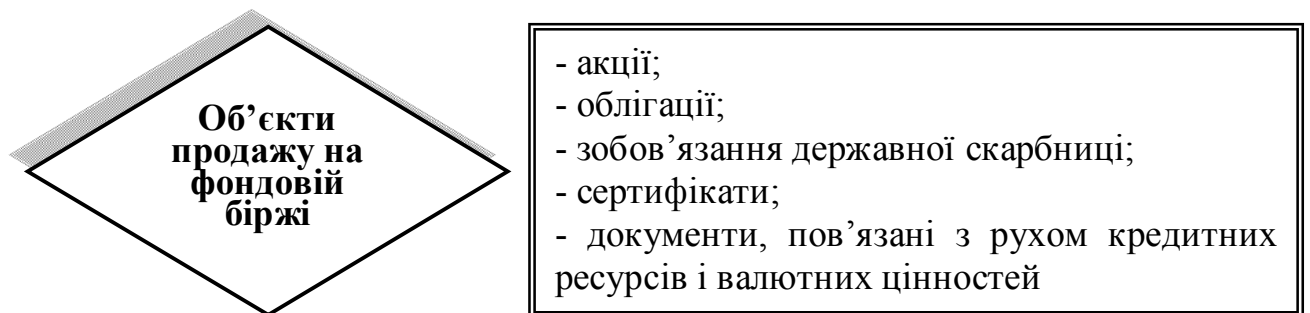

Рисунок 2.2.8 – Об'єкти продажу на фондовій біржі

Рисунок 2.2.9 – Інститути грошово-кредитної системи

Структура Ознаки	Досконала конкуренція	Монополістична конкуренція	Олігополія	Монополія
<i>Кількість фірм</i>	Безліч дрібних фірм	Багато фірм	Декілька великих фірм	Одна найбільша фірма
Тип продукту	Стандартизований	Диференційований	Стандартизований чи диференційований	Унікальний (який не має заміників)
Умова входу до ринку	Дуже легкий	Порівняно легкий	Істотні перешкоди	Дуже складний
Контроль над цінами	Відсутній	Обмежений можливістю заміни товару	Пріоритети цінового лідера	Цілковитий контроль

Рисунок 2.2.10 – Характерні ознаки ринкових структур

Тема 2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин

Найбільш прогресивною суспільною системою в сучасних цивілізованих країнах світу вважається змішана економіка, яка передбачає співіснування різних економічних секторів, одним з яких є домашні господарства. В Україні в новій системі господарювання домогосподарства мають посісти чільне місце.

Домогосподарство – особа або група осіб, поєднаних спільним веденням господарства. Поняття не тотожне “сім’ї” – сукупність осіб, що живуть разом, пов’язаних родинністю та спільним бюджетом.

Функції домогосподарства:

- постачальники ресурсів: насамперед робочої сили,
- капіталу (використовують у своєму виробництві майстерні, малі підприємства, майно),
- грошових ресурсів (купують акції великих компаній і банків, кладуть гроші на ощадні рахунки, придбають облигації).

Джерело доходів – це доходи від ресурсів, які домогосподарства поставляють суспільному виробництву (або ж доходи від факторів виробництва) + трансферти.

Трансфертні платежі – це всі виплати, які відповідають реальному економічному внеску домогосподарства, але не еквівалентні виробничим витратам.

Сукупний дохід домогосподарства – це вся сума доходів, які воно отримує в грошовій чи натуральній формі з будь-яких джерел. Доходи населення включають: оплату праці членів сім’ї; пенсії, стипендії, допомоги, субсидії; надходження від ОПГ; інші доходи.

Сукупний дохід не повинен бути нижчим за **прожитковий мінімум** – набір товарів і послуг, розрахований за нормами і нормативами споживання і забезпеченості населення першочерговими життєвими засобами. Для оцінки доходів населення враховують і **оптимальний споживчий бюджет** – вартість набору життєвих засобів, розрахована за нормами та нормативами споживання, які задовольняють розумні раціональні потреби людей.

Частина доходу домогосподарства надходить державі (податок), а залишок розподіляється на **витрати на споживання і заощадження**.

Споживання домогосподарства – це придбання товарів особистого користування, витрати на соціально-культурні та побутові послуги.

Витрати домогосподарства на споживання пов’язані з попитом та з ефектом доходу (вплив зміни ціни на реальний дохід споживача), ефектом заміщення (коли ціна на товар зростає, то споживачі намагаються замінити цей товар іншим, аби отримати бажане за найнижчу ціну), споживчим надлишком (існує розрив між загальною корисністю блага і його ринковою вартістю, що виражається додатковою вигодою для домогосподарства), максимізацією корисності блага (максимальним задоволення буде тоді, коли гранична корисність останньої гривні, витраченої на певний товар, є такою самою, як і гранична корисність останньої гривні, витраченої на інший товар).

Заощадження – та частина доходу домогосподарства, що не сплачується у вигляді податку та не витрачається на купівлю товарів особистого споживання (причини – захист доходів, збільшення доходів в майбутньому).

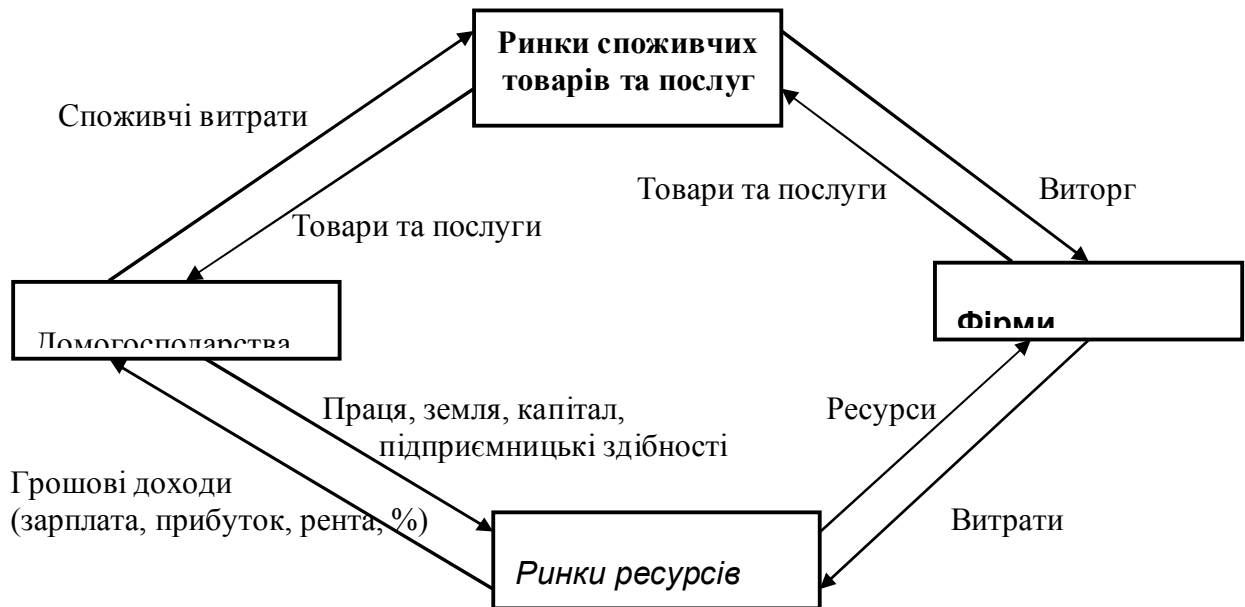

Рисунок 2.3.1 – Проста модель кругообігу

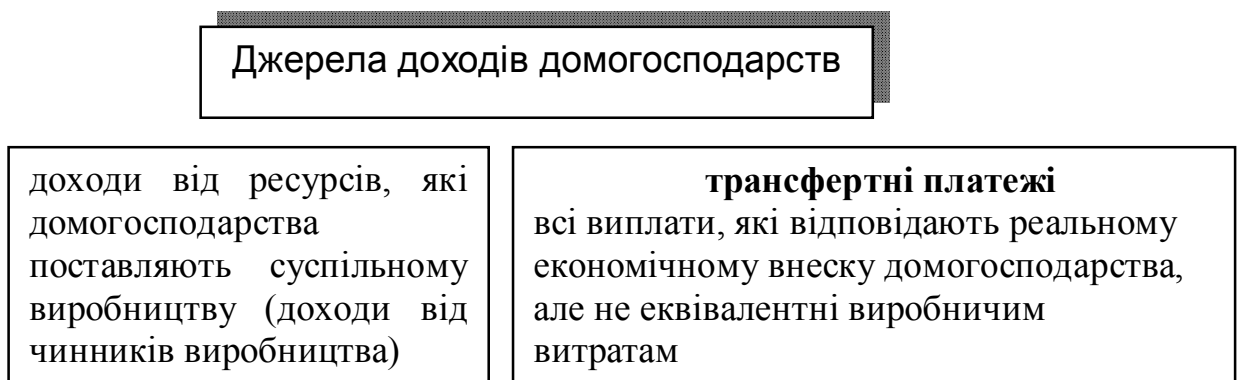

Рисунок 2.3.2 – Доходи домогосподарства

Тема 2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.

Підприємництво можна визначити як уміння починати й вести справу, генерувати і використовувати ініціативу, зважуватися на ризик, долати протидію середовища тощо.

Підприємництво – це самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту та ін., з метою отримання прибутків та самореалізації власної мети.

Поняття “підприємництво” вперше ввів у науковий обіг англійський вчений Р.Кантільон. Він розглядав його як особисту функцію, важливою рисою якої є ризик. Французький економіст Ж.-Б. Сей пов’язував підприємництво з організацією людей у межах господарської одиниці. А. Сміт розглядав підприємця як власника, пов’язував підприємницьку діяльність з власним інтересом підприємця (особистим збагаченням), у процесі якого підприємці сприяють найефективнішому задоволенню потреб суспільства.

На думку Й. Шумпетера, зміст підприємництва розкривається у його функціях, таких як: 1) реформування і докорінна перебудова виробництва внаслідок здійснення нових комбінацій щодо техніки та технології, створення нових товарів...; 2) підприємництво є функцією будь-якої системи, виконання якої неохідно поєднувати з науковими розробками, маркетингом...; 3) виконання функцій підприємництва залежить від господарсько-політичного середовища, яке визначає його можливості, види, мотивацію.. Тому основними функціями підприємця Шумпетер називає виготовлення нового або старого товару нової якості; освоєння нового ринку збуту, джерела сировини або напівфабрикату; запровадження нового методу виробництва...

Ф. Хаєк пов’язував підприємництво насамперед з особистою свободою, яка дає людині змогу раціонально розпоряджатися своїми здібностями, знаннями, інформацією, доходами. Підприємець намагається насамперед оптимально поєднати ці компоненти з ситуацією на ринку.

Основні умови підприємництва: реальний плюралізм форм власності, наукова правова база, стабільна політична ситуація, виважена економічна політика держави щодо підприємництва, спрятлива суспільна думка.

Підприємство – первинна ланка суспільного поділу праці, яка є товаровиробником і забезпечує процес відтворення на основі самостійності і самоокупності.

Функції підприємства: організаційна (забезпечення виробництва товарів і послуг, реалізація їх); відтворювальна (інвестування капіталу на розвиток, оновлення, розширення всіх його підрозділів); соціальна (задоволення потреб споживачів).

Умови функціонування підприємства.

- 1) економічно самостійний товаровиробник;
- 2) стимул діяльності – прибуток;

3) економічна відповідальність за результати діяльності.

Відповідно до форм організації:

- партнерство, або товариство – базується на об'єднанні (пайовому, частковому) майна різних власників;
- асоціації – об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності;
- корпорації (АТ) – створені на основі поєднання виробничих, наукових або комерційних інтересів;
- консорціуми – об'єднання промислового та банківського капіталу на певний час для досягнення єдиної мети;
- концерни – об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємців.

За розмірами підприємства поділяють на малі, середні, великі.

За видом діяльності: виробничі, фінансові, посередницькі, страхові.

Капітал підприємства – це засоби виробництва, інше майно та цінності, які обслуговують процес виробництва.

Капітал завжди треба розглядати у русі. Формула кругообороту капіталу:

$G - T$ (робоча сила та засоби виробництва)... $V...T^* - G'$.

Кругооборот капіталу – круговий рух виробничих фондів, у процесі якого вони проходять три стадії, набувають трьох форм і у кожній з них виконують відповідну функцію.

Оборот капіталу – кругооборот, взятий не як окремий акт, а як процес, що постійно відновлюється. Він характеризується швидкістю і часом обороту.

Час обороту – це час від моменту авансування фондів у грошовій формі до моменту повернення їх у тій же формі.

Швидкість обороту капіталу - число обертів на рік. Швидкість обороту виробничих фондів різна і залежить від багатьох факторів. Кожен підприємець прагне підвищити швидкість обороту.

Продуктивна частина виробничих фондів, яка функціонує у сфері виробництва, поділяється на основні й оборотні виробничі фонди.

Основний капітал – та частина продуктивного капіталу, яка складається з засобів праці і переносить свою вартість на продукт частинами, протягом кількох циклів виробництва в міру зношування.

Основний капітал фізично і морально зношується. Фізичне зношування – поступова втрата вартості в міру втрати споживної вартості до самої негожесті.

Амортизація – процес поступового перенесення вартості основних фондів на готовий продукт в міру фізичного зношування.

Моральне зношування – втрата основними фондами частини вартості в результаті технічного прогресу.

Оборотний капітал – та частина продуктивного капіталу, яка складається з предметів праці (сировина, паливо, допоміжні матеріали) і фонду зарплати.

Рисунок 2.4.1 – Функції підприємництва

Умови підприємницької діяльності

Рисунок 2.4.2 – Умови підприємницької діяльності

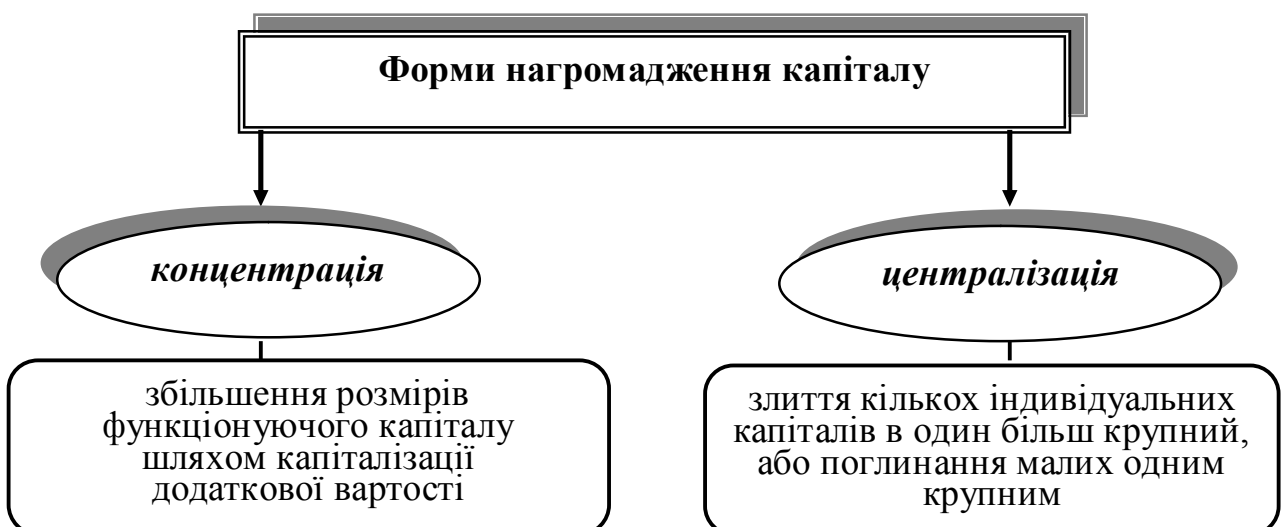

Рисунок 2.4.3 – Форми нагромадження капіталу

Основні риси підприємства

Економічна відокремленість. Проявляється через майнову відособленість; завершений цикл відтворення; наявність самостійних економічних інтересів

Технологічна відокремленість. Наявність завершеного технологічного циклу виробництва

Юридичне оформлення відокремленості. Підприємство має свій статут, рахунок в банку, веде бухгалтерський баланс; має певні права та зобов'язання

Участь у суспільному поділі праці. Фірма виступає як спеціалізований товаровиробник, має тісні зв'язки з іншими економічними суб'єктами

Рисунок 2.4.4 – Основні риси підприємства

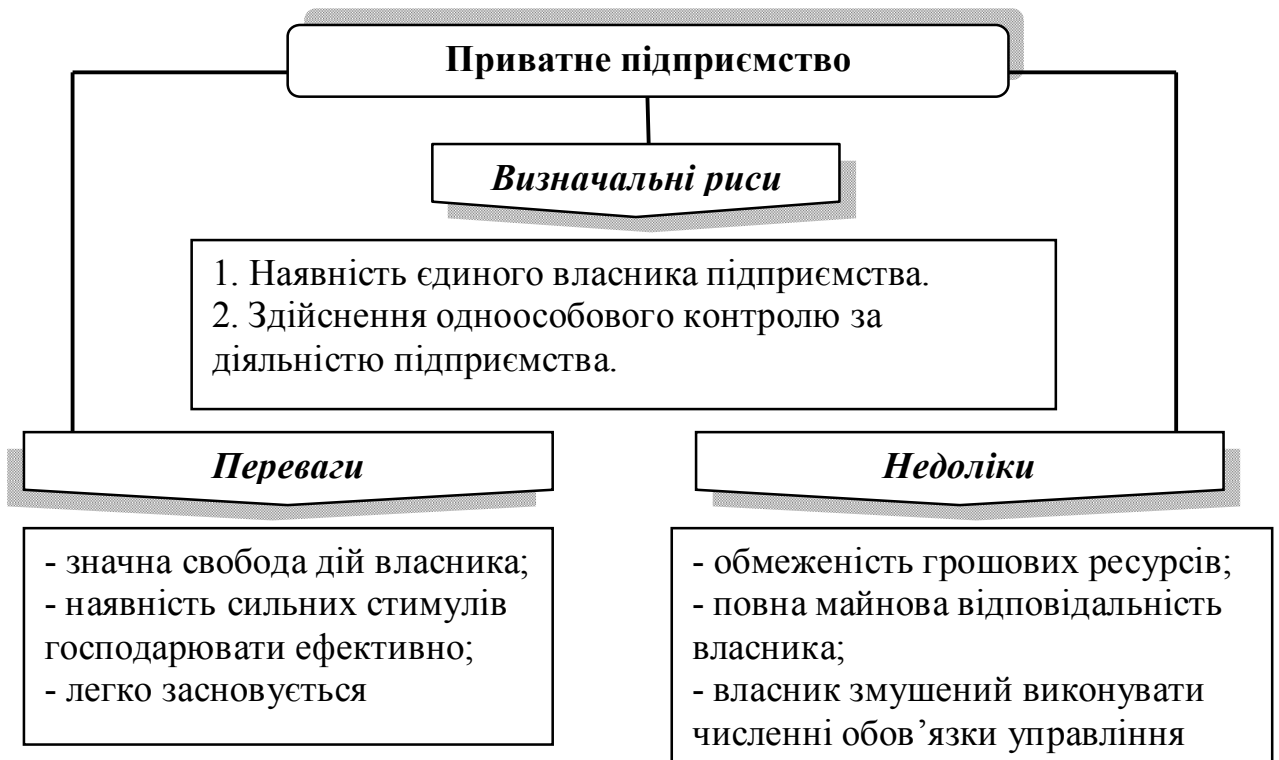

Рисунок 2.4.5 – Характеристика приватного підприємства

Товариства

Визначальні риси

1. Власників двоє або більше. Партнери (це можуть бути фізичні та юридичні особи) вносять свою частку в капітал товариства.
2. Учасники здійснюють спільний контроль за діяльністю підприємства.
3. Прибутки та збитки розподіляються між партнерами відповідно до величини їх внеску.

Переваги

- зростають фінансові можливості підприємства;
- більше можливостей для розвитку підприємства за рахунок зростаючого прибутку;
- є можливість здійснювати спеціалізацію в управлінні підприємством;
- покращуються можливості отримання кредитів

Недоліки

- ресурси партнерів (їх чисельність визначена) мають обмежену величину;
- можливі розходження серед партнерів в питаннях діяльності підприємств;
- вихід одного чи більше партнерів зі складу товариства призводить до його ліквідації

Види товариств

Повне товариство

Товариство, всі учасники якого займаються спільною діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язання підприємства усім своїм майном

Командитне товариство

Товариство, яке поряд з членами з повною відповідальністю, включає одного чи більше учасників, відповідальність яких обмежується особистим вкладом в майно такого підприємства

Товариство з додатковою відповідальністю

Товариство, учасники якого відповідають за його борги своїми внесками у статутний капітал, а в разі, якщо цих сум недостатньо, - додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного з них

Товариство з обмеженою відповідальністю

Товариство, що має статутний фонд, поділений на частини, розмір яких визначається засновницькими документами; учасники несуть відповідальність у межах своїх вкладів

Види акціонерних товариств

Відкритого типу – акції такого АТ розповсюджуються шляхом відкритої передплати та купівлі-продажу на фондових біржах

Закритого типу – акції такого АТ можуть розповсюджуватися лише між його засновниками

Рисунок 2.4.7 – Характеристика акціонерного товариства

Рисунок 2.4.8 – Види підприємств за розміром

Рисунок 2.4.9 – Характеристика капіталу підприємства

Рисунок 2.4.10 – Класифікація основних виробничих фондів

Рисунок 2.4.11 – Знос основних виробничих фондів

Рисунок 2.4.10 – Класифікація оборотних фондів

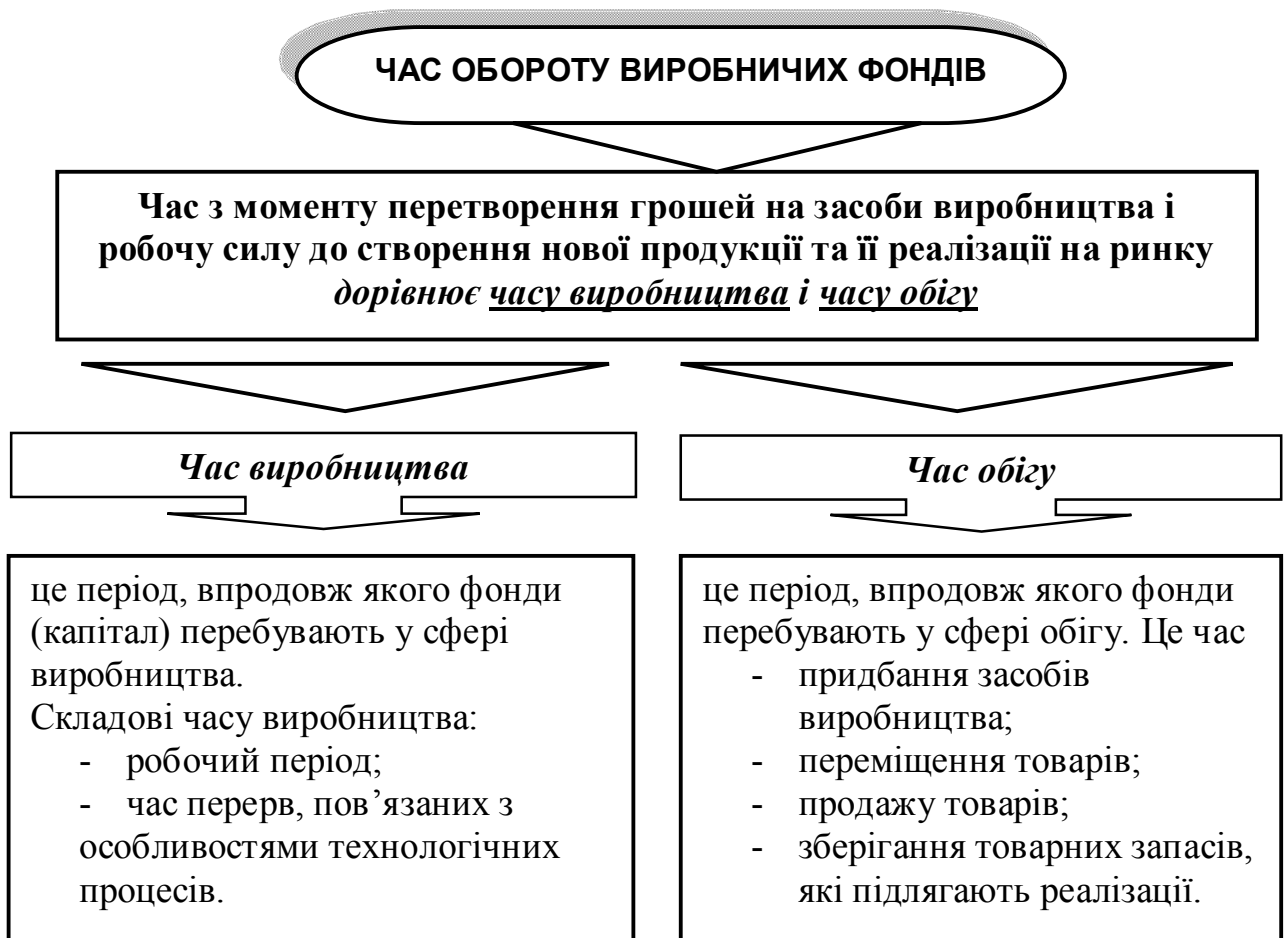

Рисунок 2.4.12 – Структура часу обороту виробничих фондів

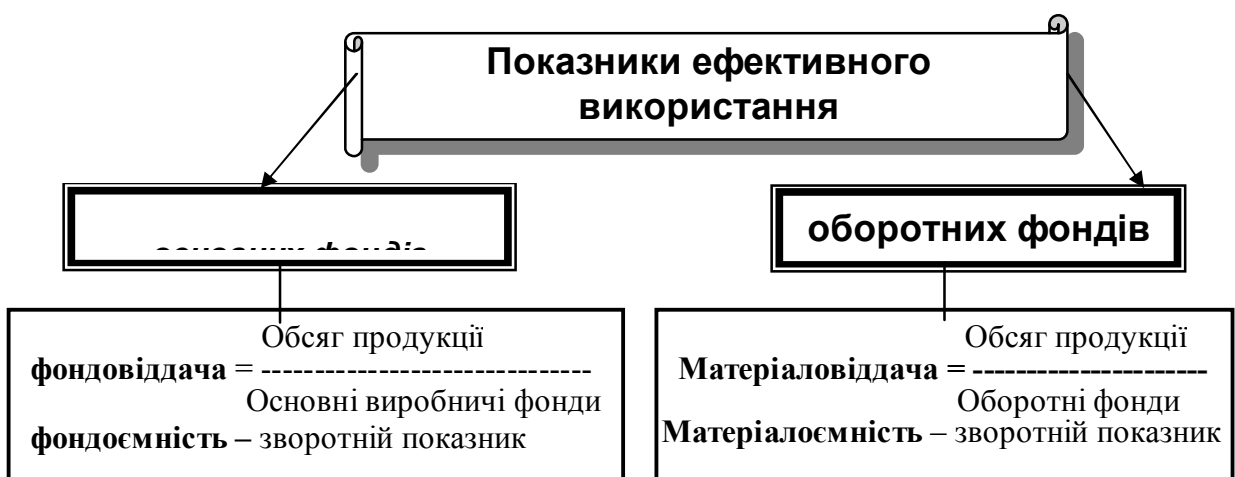

Рисунок 2.4.13 – Показники використання виробничих фондів

Тема 2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.

Торговельний капітал – це відокремлена частина промислового капіталу, яка функціонує виключно у сфері обігу і є посередником між виробником і споживачем.

1) Торговельний капітал перетворює товарний капітал у грошовий; підвищує соціальну і економічну ефективність; функціонує з метою отримання торговельного прибутку.

Торговельний прибуток – перетворена форма частини додаткової вартості, яку промисловець передає торговцю за те, що останній здійснює функцію реалізації.

Величина торговельного прибутку відповідає середньому, тобто рівновеликому прибутку на рівновеликий авансований промисловий або торговельний капітал. Це зрівнювання відбувається на основі міжгалузевої конкуренції. Отримання торговельним капіталом торговельного прибутку пов'язане з працею найманих робітників у сфері торгівлі.

Витрати обігу – витрати на проведення торгових операцій; це витрати капіталу, спрямовані на реалізацію створеної товарної продукції.

За економічним призначенням витрати обігу поділяються на два види: додаткові та чисті.

Додаткові витрати пов'язані з видами діяльності, які продовжують процес виробництва у сфері обігу (доробка, сортування, фасування, транспортування та інше). **Чисті** витрати – витрати, пов'язані із зміною форм вартості: перетворення грошової в товарну і товарної в грошову (оплата праці робітників торгівлі, реклама, грошові операції тощо).

Позичковий капітал – відокремлена частина промислового капіталу, яка його обслуговує. Це капітал, який віддається у позику і приносить власнику доход у формі відсотку.

Попередником позичкового капіталу в історії є лихварський капітал. Лихварі надавали позики з умовою повернення їх у зазначені строки виплати відсотку за користування грошми. Але лихварство перетворилось на форму позичкового капіталу.

Рух позичкового капіталу – **кредит**.

Форми кредиту: комерційний, банківський, державний, міжнародний, споживчий.

Риси комерційного кредиту:

1. Кредитування товарами, а не грошми.
2. Надається функціонуючими підприємцями один одному.
3. Має визначений (певний) напрям.
4. Проходить з відкладенням платежу за допомогою кредитних грошей – векселів. Вексель – боргова зобов'язаність однієї істоти сплатити певну суму іншій істоті у визначений термін.
5. Розміри обмежені кількістю резервних капіталів, які мають підприємці.

Риси банківського кредиту:

- 1) Об'єкт – грошовий капітал.
- 2) Надаються грошовими підприємцями, банками та іншими кредитними закладами.
- 3) Отримувачі: не обов'язково підприємці, а і держава, населення, інші суб'єкти.
- 4) Не обмежується напрямком, строком, сумами кредиту.

З точки зору відшкодування суспільного капіталу банківський кредит поділяється на позик капіталу (кредит використовується для зростання функціонуючого капіталу) і позик грошей (для сплачування векселів).

Державний – одержує держава від населення, банків через випуск облігацій внутрішнього позичу.

Споживчий – грошова позика населенню на витрати індивідуального будівництва, відстрочку платежу при купівлі товарів тривалого використання, що надається банками та іншими кредитними закладами.

Міжнародний – у вигляді грошово-матеріальних ресурсів одних країн іншим на тимчасове використання.

Роль кредиту:

- здійснює мобілізацію тимчасово вільних коштів і перетворює їх на позичковий капітал;
- сприяє вирівнюванню норми прибутку, прямує кошти у більш прибуткові галузі;
- сприяє економії витрат обігу за допомогою розвитку безготівкових розрахунків, прискорює обіг грошей;
- сприяє концентрації та централізації капіталу, один з факторів появи акціонерних товариств.

Сільське господарство – одна з провідних галузей народного господарства, в якій процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання мають свої особливості, де діють особливі економічні закони, а дія притаманних всьому суспільному способу виробництва законів набуває специфічних форм. Ці особливості значною мірою залежать від природних факторів.

Аграрні відносини – особлива система економічних відносин, які складаються у суспільстві відносно земельної власності, землеволодіння, та землекористування в сільському господарстві.

АПК – це сукупність галузей, що здійснюють виробництво, переробку, доведення до споживача продукції із сільськогосподарської сировини.

Рента безпосередньо пов'язана з появою і розвитком земельної власності. Це будь-який регулярно отримуваний дохід з капіталу, нерухомості, землі, який не потребує від свого отримувача підприємницької діяльності.

Найбільш поширена форма ренти – плата землевласникам за передачу ними права землекористування на певний термін.

Диференціальна земельна рента – надлишковий дохід у землеробстві, який має фіксований довгостроковий характер. Умова її утворення –

відмінність у природній родючості землі та неоднакове місцерозташування щодо ринку збуту сільськогосподарської продукції.

На кращих і середніх ділянках індивідуальна вартість одиниці продукції нижча, тому різниця між суспільною і індивідуальною вартістю перетворюється у **диференціальній ренті 1**. Її отримує власник цієї землі.

Диференціальна рента 2 пов'язана із штучною родючістю. Це результат додаткових капіталовкладень у землю.

Абсолютна земельна рента. Досвід показує, що землевласник отримує доход не лише з кращої і середньої якості ділянки, а і з гіршої. Причина – монополія на землю як об'єкт господарювання. Її джерело – надлишок додаткової вартості над середнім прибутком (різниця між ринковою вартістю сільськогосподарської продукції і суспільною ціною виробництва).

Монопольна земельна рента сплачується споживачем рідкісних сільськогосподарських продуктів, які виробляються на землях з особливими природними умовами, тому що ціна на ці продукти висока (перевищення попиту над пропозицією викликає ціни, які перевищують вартість товару). Земля – особливий товар, на неї не затрачена праця (не маючи вартості земля має ціну). Ціна землі ґрунтується на доході, який вона приносить своєму власнику, - ренті.

Рисунок 2.5.1 – Класифікація витрат обігу

Рисунок 2.5.2 – Форми кредиту

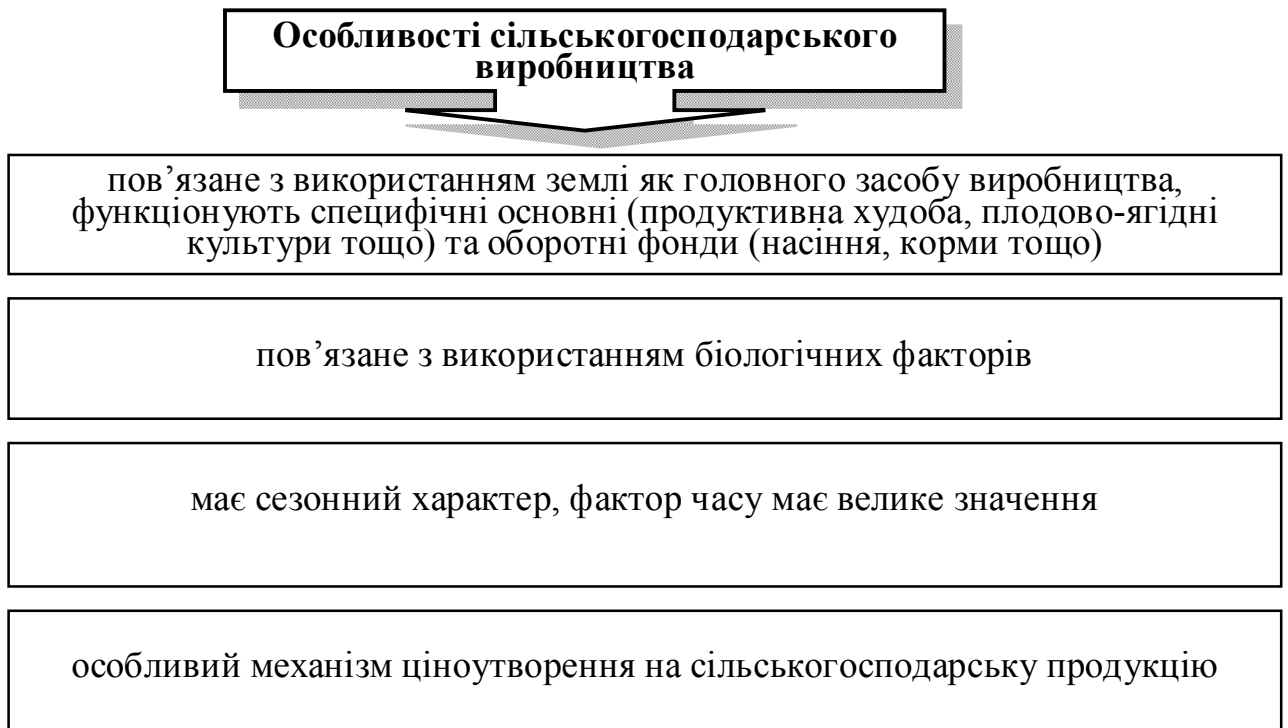

Рисунок 2.5.3 – Особливості сільськогосподарського виробництва

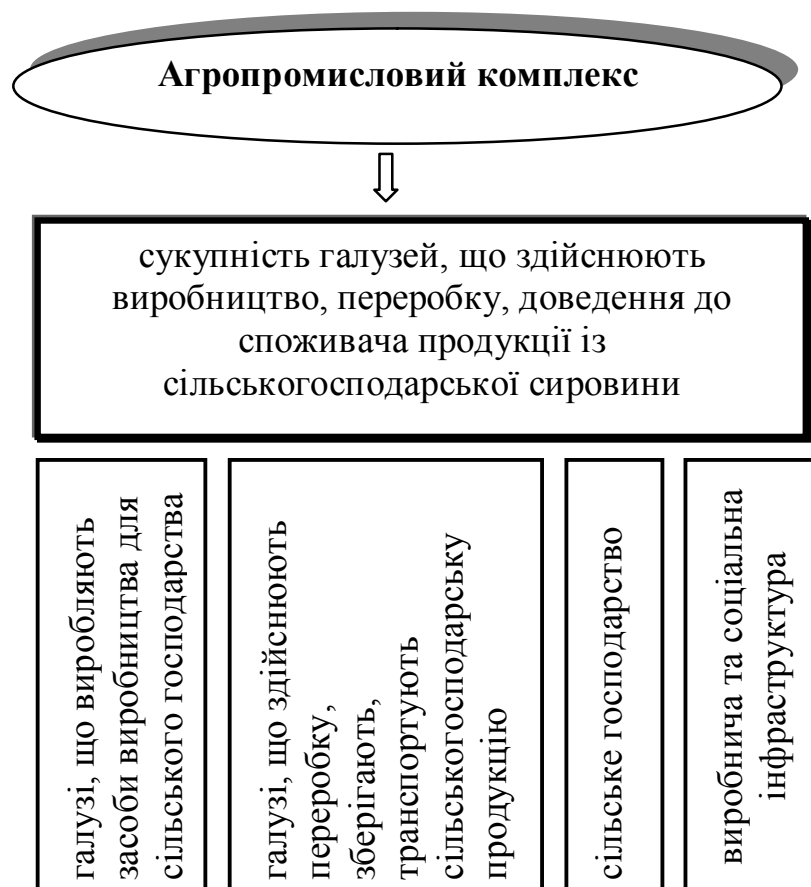

Рисунок 2.5.4 – Сутність та структура агропромислового комплексу

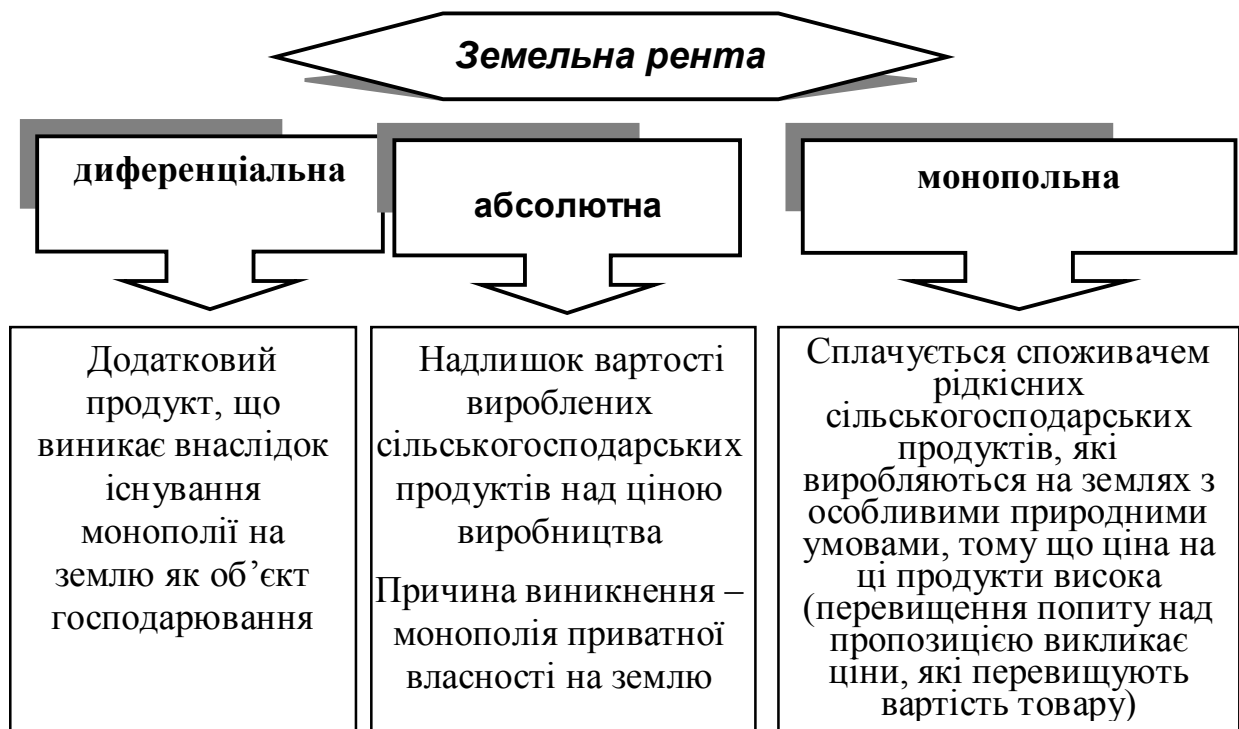

Рисунок 2.5.5 – Форми земельної ренти

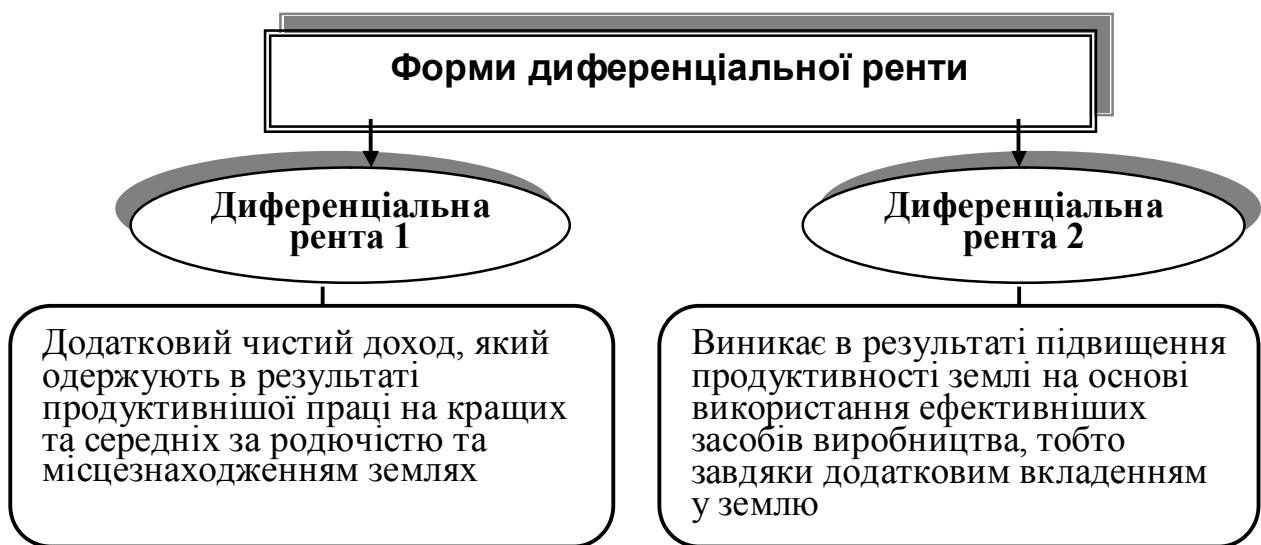

Рисунок 2.5.6 – Форми диференціальної ренти

Джерело доходу	Форма доходу
1. Пропозиція економічних ресурсів	
- праця	→ заробітна плата
- земля	→ рента
- підприємницькі здібності	→ прибуток
- капітал	→ відсотковий дохід
2. Пропозиція грошей	→ позичковий відсоток
3. Трансфертні платежі	→ пенсії, допомоги, стипендії, виплати
4. Випадкові епізодичні обставини	→ виграш, спадок тощо

Рисунок 2.5.7 – Походження та форми доходу

Тема 2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.

Народне господарство будь-якої країни є продуктом тривалого історичного розвитку. Національна економіка – це система економічних суб'єктів і зв'язків між ними, яка має просторово визначену і специфічно національну організаційну структуру.

Національну економіку вирізняють серед інших економік такі ознаки: економічні зв'язки між господарюючими суб'єктами, обумовлені суспільним поділом праці; господарська цілісність; спільне економічне середовище, в якому діють суб'єкти господарювання; спільна система економічного захисту тощо.

Суспільне відтворення – це процес виробництва у безперервному потоці свого поновлення, який включає розподіл, обмін, споживання.

Просте відтворення – виробництво у незмінних масштабах.

Поширене – виробництво у зростаючих масштабах.

Результат суспільного виробництва – **сукупний суспільний продукт** – сума матеріальних благ, створених за рік. За своєю економічною роллю сукупний суспільний продукт поділяється на предмети споживання і засоби виробництва. З точки зору відтворення ССП поділяється на матеріальні затрати (довгострокові і поточні) – фонд відшкодування і чистий продукт (необхідний і додатковий) – фонд споживання і фонд нагромадження.

Валовий суспільний продукт – сукупність всіх матеріальних благ та послуг, створених в країні за рік.

Найбільш загальний показник – **валовий національний продукт** – характеризує результати економічної діяльності як матеріального, так і нематеріального виробництва.

Валовий внутрішній продукт – вартість кінцевих товарів, вироблених на території країни.

У макроекономічній статистиці категорія «національне багатство» використовується для оцінки рівня економічного розвитку країни і характеризує початкову і кінцеву стадії процесу суспільного відтворення.

Національне багатство є сукупністю накопичених матеріальних ресурсів (благ), які має в своєму розпорядженні суспільство в даний момент часу, що створюють необхідні умови виробництва товарів, надання послуг і забезпечення життя людей.

Основні принципи оцінки найважливіших елементів національного багатства були сформульовані в роботах У. Петті, А. Сміта та інших економістів. Після їх перших оцінок настав більш ніж двостолітній період розробки і накопичення інформації про національний дохід і розподіл його на споживана і нагромаджувана частини, без чого складно визначати масштаби накопичення елементів національного багатства. Практично лише в двадцятому столітті почали пропонуватися методи розрахунків відповідних показників в різних країнах і перерахунку їх в єдині грошові одиниці, щоб проводити міжгалузеві зіставлення. Широку популярність здобули оцінки

італійського економіста Д. Джіні, який на прохання Ліги Націй оцінив національне багатство головних учасників першої світової війни і завданого збитку. Подальший розвиток методів оцінок національного багатства проводився окремими ученими, а також статистиками Японії, США, СРСР і низки інших країн, але розрізнено і по різних концепціях.

Національне багатство складається з трьох принципово різних частин:

I. Природні ресурси, враховані і залучені в оборот. Це невідтворні блага:

а) земля;

б) корисні копалини - мінеральні ресурси;

в) вода - енергетичні ресурси;

г) ліс і тваринний світ;

II. Матеріальні ресурси, одержані в результаті накопиченої праці.

Відтворні ресурси.

III. Інтелектуальний потенціал суспільства або накопичений науково-технічний потенціал.

IV. Національне майно (грошова і натуральна форми обліку).

Найважливішим показником національного багатства і необхідною умовою процвітання будь-якої нації є стан здоров'я населення.

У розвинених країнах головним показником національного багатства вже сьогодні вважається освітній рівень населення. Тому цілком обґрунтована посилена увага до освітньої системи і її модернізації з метою досягнення більшої ефективності. Замість традиційної базової освітньої моделі робляться установки на безперервну освіту протягом життя.

У сучасній економічній теорії одним з найважливіших чинників накопичення національного багатства вважаються *людські ресурси*. У зв'язку з нерівномірним розміщенням і вичерпаністю природних запасів, з тим, що країни з однаковим рівнем розвитку мають приблизно рівну відносну виробничу і фінансову забезпеченість, вся більша увага приділяється підвищенню якості робочої сили. Зміна вимог до працівника пов'язана і з науково-технічним прогресом, темпи якого прискорюються і припускають відповідну гнучкість знань, умінь, навичок працівника. Людські ресурси економіки вельми важливі, оскільки їх виробничі творчі якості цілком визначають ефективність конкурентної економіки, її можливості створення високосортних товарів і комфортних послуг, масштаби і темпи науково-технічних перетворень. Тому підготовка і випуск на ринок праці освіченої і творчо активної робочої сили, забезпечення її кваліфікаційної і територіальної мобільності є однією з першооснов життєдіяльності народного господарства.

І чим вище загальний рівень розвитку економіки, тим складніші завдання їй доводиться вирішувати, тим важливіша потреба в робочій силі вищої кваліфікації.

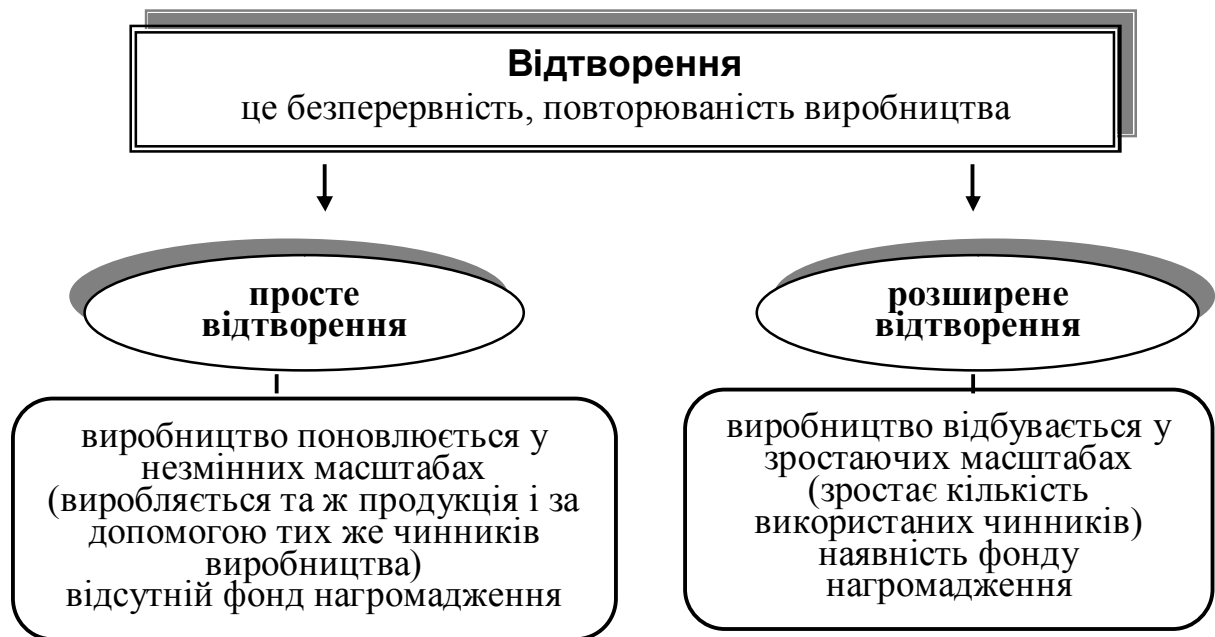

Рисунок 2.6.1 – Відтворення та його типи

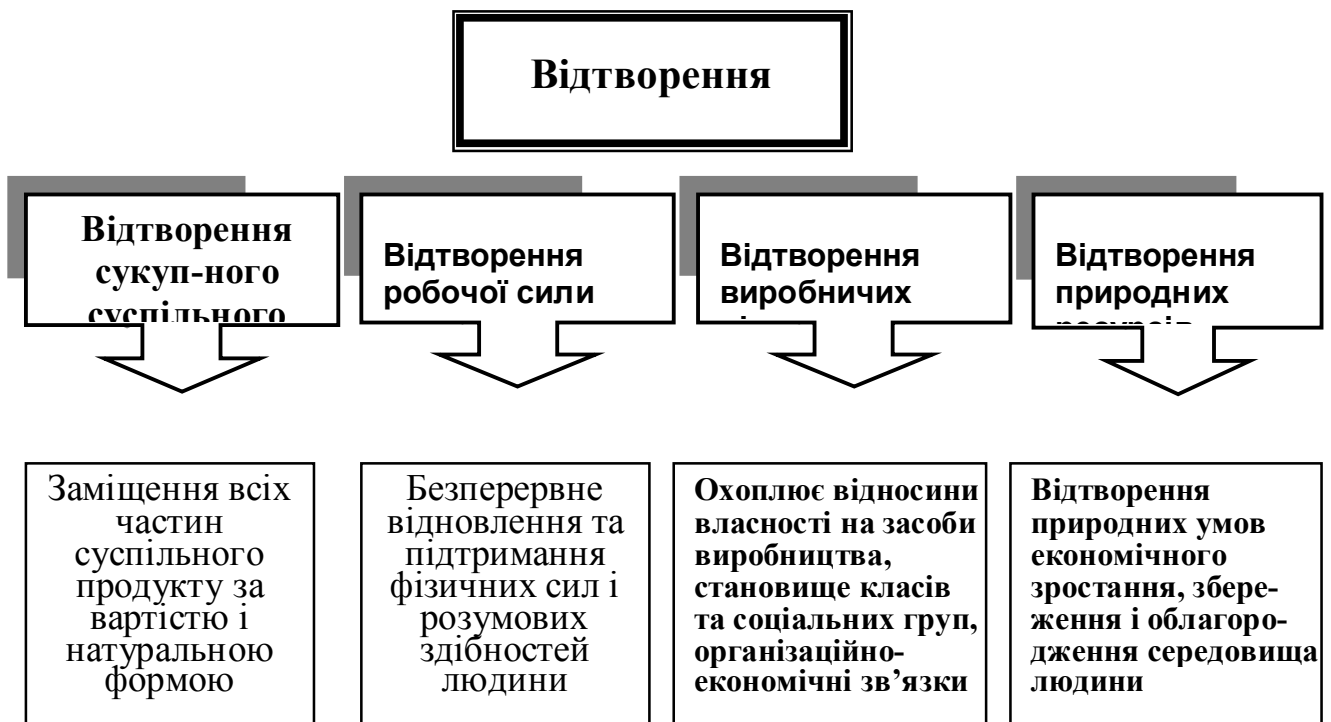

Рисунок 2.6.2 – Складові суспільного відтворення

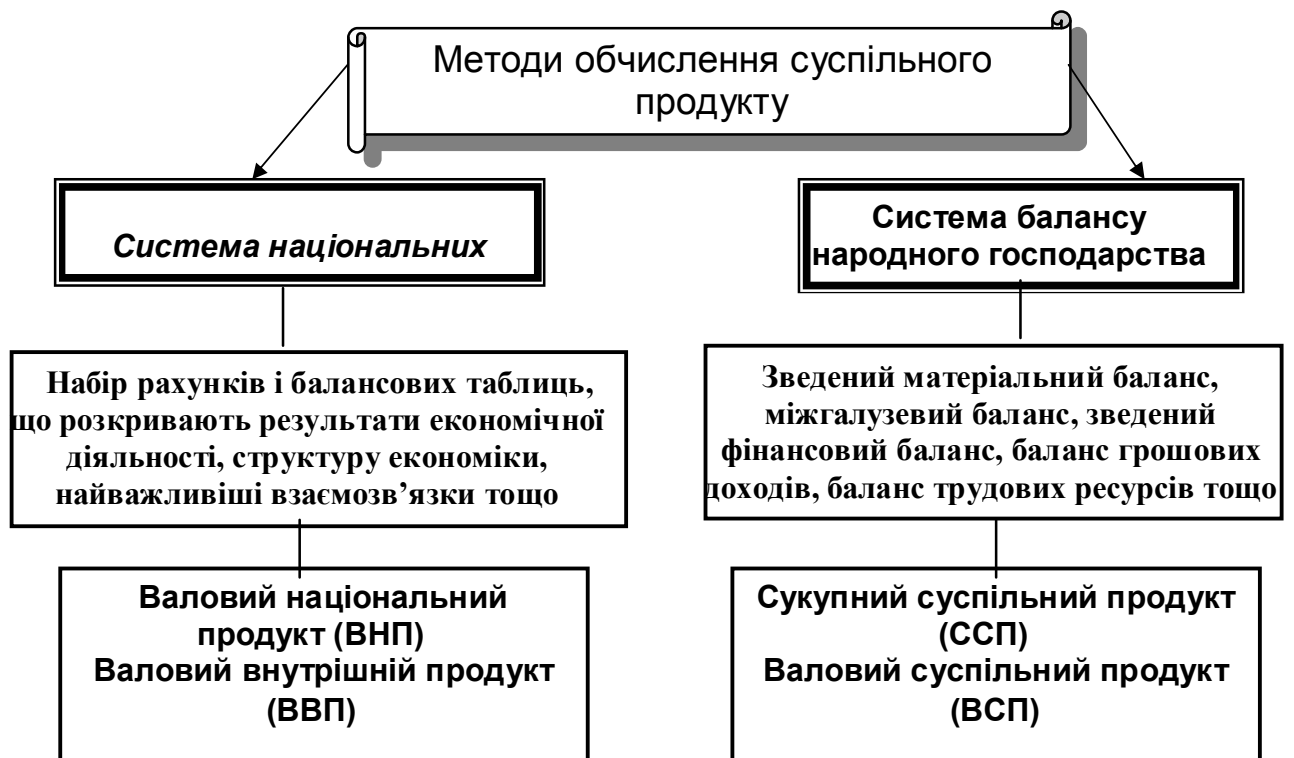

Рисунок 2.6.3 – Методи обчислення суспільного продукту

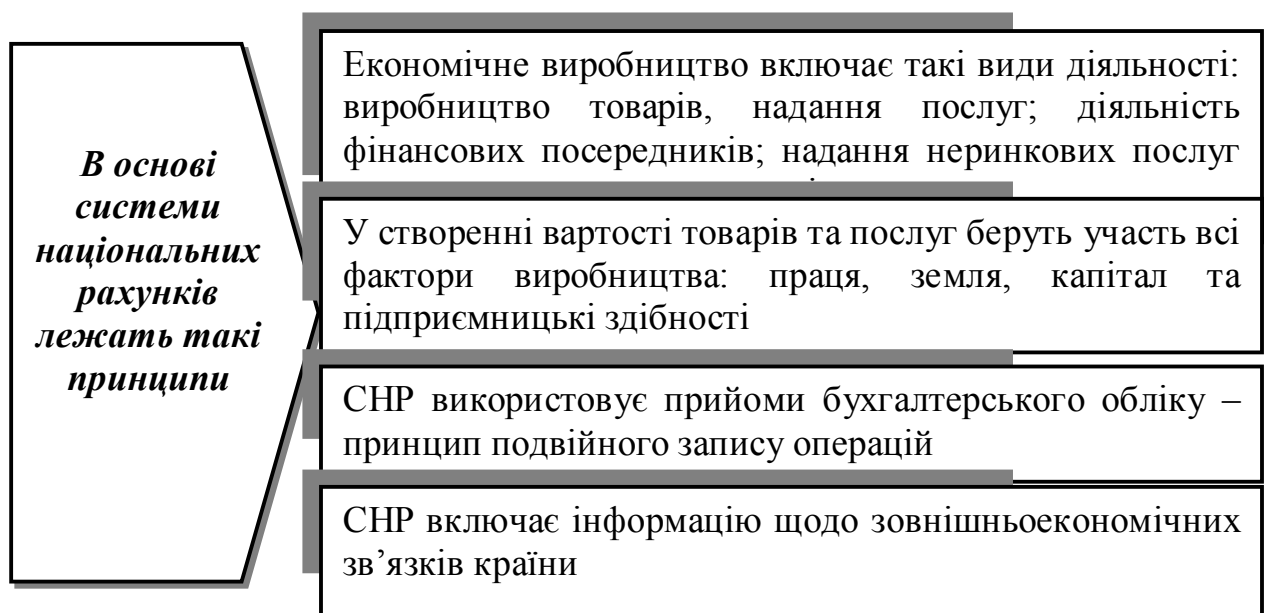

Рисунок 2.6.4 – Принципи системи національних рахунків

Групування макроекономічних показників		
Група показників	Найважливіші показники	Показники служать для визначення
1. Показники загальнонаціонального розвитку	НБ – національне багатство; ВСП – валовий суспільний продукт; ПП – проміжна продукція; КП – кінцева продукція; НД – національний дохід; ВНП – валовий національний продукт; ВВП – валовий внутрішній продукт; ЧНП – чистий національний продукт; ОД – особистий дохід; ДКВ – дохід кінцевого використання	а) потенціального та реального багатства країни; б) загального обсягу виробництва та його динаміки; в) кінцевих результатів виробництва
2. Показники, які характеризують технічний рівень виробництва	- обсяг виробничих фондів; - інвестиції; - коефіцієнт поновлення та вибуття виробничих фондів; - фондодідача; - фондоємність; - матеріалоємність	- промислового потенціалу країни; - темпів розвитку та поновлення виробничого потенціалу; - технічного рівня виробництва; - ефективності використання виробничих фондів та матеріальних ресурсів; - рівня наукоємності виробництва
3. Показники, які характеризують трудові відносини та їх використання	- загальна кількість трудових ресурсів - зайнятість - продуктивність праці - трудоємність - норма безробіття	- трудового потенціалу країни; - рівня безробіття та зайнятості; - ефективності використання трудових ресурсів; - безробіття та оцінки зайнятості
4. Показники формування та використання фінансових ресурсів	- рівень цін; - індекс цін; - інфляція; - номінальна та реальна відсоткова ставка	- середнього рівня цін - рівня інфляції - характеристики витрат використання грошових засобів

Рисунок 2.6.5 – Загальні макроекономічні показники

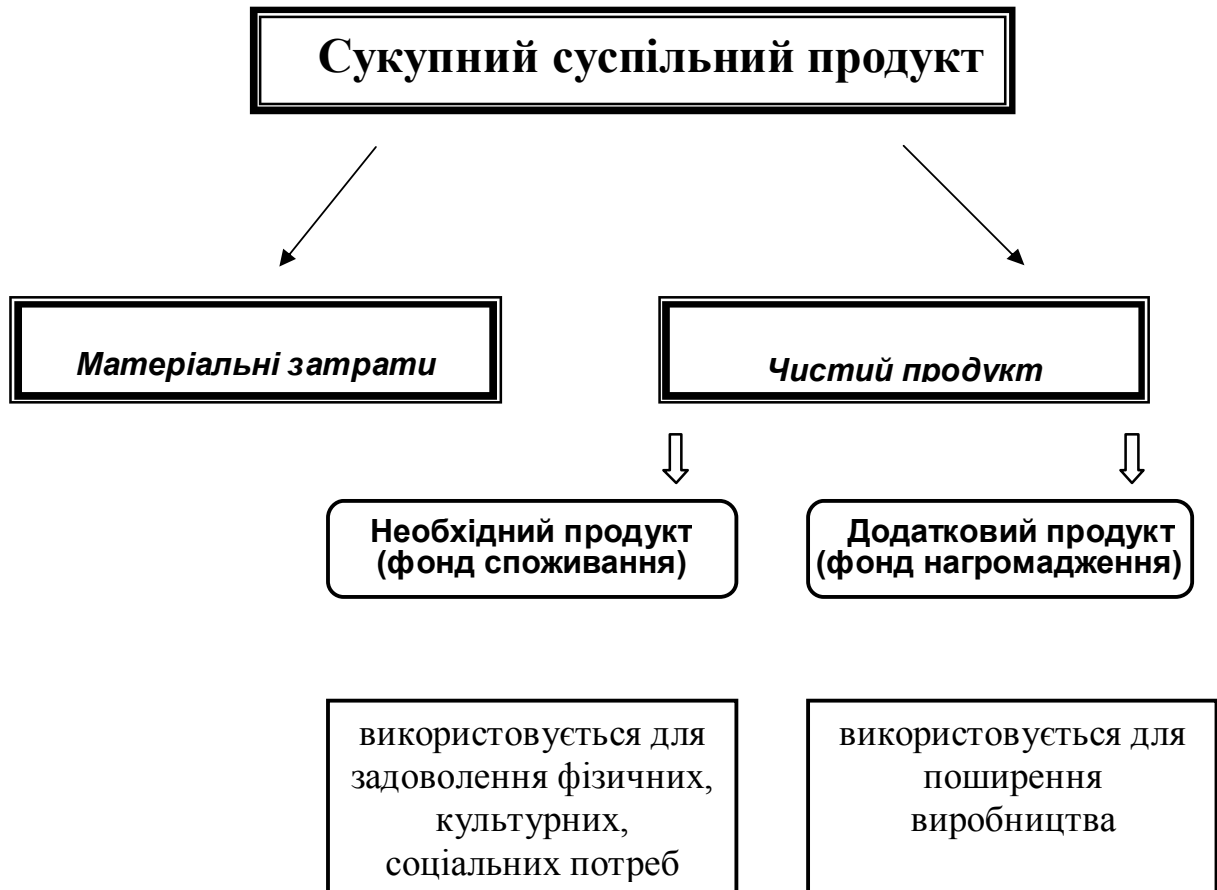

Рисунок 2.6.6 – Структура ССП з точки зору відтворення

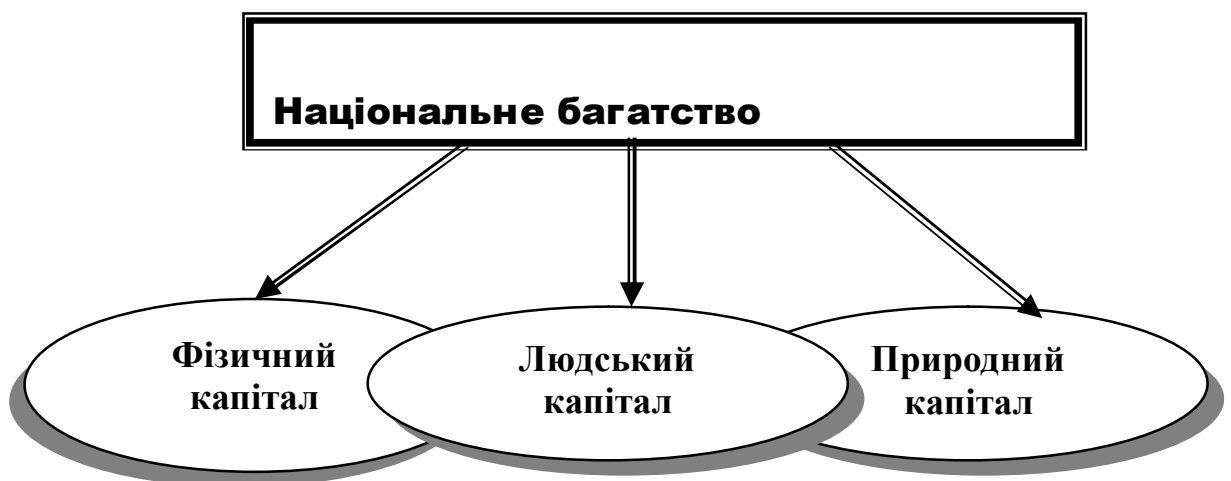

Рисунок 2.6.7 – Склад національного багатства

Тема 2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою

Економічне зростання – кількісні та якісні зміни у виробництві, які відбиваються у збільшенні його кінцевих результатів.

Існує два типи економічного зростання: екстенсивний (досягається за рахунок кількісного збільшення чинників виробництва на тій самій технічній, кваліфікаційній та організаційній основі); інтенсивний (досягається за рахунок якісної досконалості факторів, нових технологій).

Визначальну роль в обумовленості типів і темпів економічного зростання відіграє процес нагромадження капіталу. У ході нагромадження відбуваються суттєві зміни в структурі капіталу, які пов'язані з науково-технічним прогресом.

Процес нагромадження капіталу органічно пов'язаний з процесами заощадження і інвестування. Останні здійснюються як юридичними, так і фізичними особами з різних причин, незалежно одна від одної.

Чисте інвестування має місце тоді, коли створюється новий реальний капітал. Це переважно характерно для промислових, будівельних, торговельних підприємств. Таким чином, інвестиції – це сукупність витрат, що реалізуються у формі довгострокових вкладень капіталу у різні галузі та сфери економіки. Головна мета інвестування – одержання в перспективі більшого підприємницького доходу, прибутку, відсотка, ренти.

У загальному плані роль інвестицій виявляється в темпах і масштабах економічного зростання. Існує декілька моделей (Харрода-Домара; виробничої функції; Кобба-Дугласа та її модифікації; “витрати-випуск” Леонтьєва) і теорій зростання (класична, марксистська, кейнсіанська, неокласична, неокейнсіанська, соціологічна). Мета усіх моделей зростання – знаходження оптимального співвідношення між його чинниками; визначення умов його стабільності; дослідження найважливіших пропорцій: між нагромадженням і споживанням, сукупним попитом і сукупною пропозицією.

Економічний цикл представляє собою періодичні спади та піднесення ділової активності протягом декількох років і включає наступні фази: спад або кризу, депресію, пожвавлення та піднесення. Його інтенсивність та тривалість залежать від тих конкретних умов, за яких він розвивається, тобто, від зовнішніх та внутрішніх факторів.

За критерієм тривалості в економічній літературі розрізняють три види циклічних коливань: 1) **великі економічні цикли**, які тривають 48—55 років; 2) **середні економічні цикли** тривалістю 7—11 років; 3) **малі економічні цикли**, що протікають протягом 3—4 років. Першу спробу їх осмислення зробив англійський економіст У. Джевонс. Наявність довготривалих і середніх циклів досліджували у своїх працях М. Туган-Барановський, А. Афталъон, М. Ленуар. Проте науково обґрунтовану теорію тривалих циклічних коливань (довгих хвиль) створив російський учений М. Кондратьєв.

Основи теорії довгоциклічних коливань економіки закладені у працях визначного економіста М. Кондратьєва. Ще у 20-х роках він вперше обґрунтував наявність економічного феномену «довгих хвиль» розвитку капіталістичного виробництва.

Узагальнивши статистичний матеріал (починаючи з кінця XVIII ст.) щодо динаміки середнього рівня товарних цін, відсотка на капітал, номінальної заробітної плати, обороту зовнішньої торгівлі, видобутку сировини у Великій Британії, Франції та США, М. Кондратьєв вперше дійшов висновку, що поряд з «малими циклами» відтворення (8—10 років) існують «великі цикли», середня тривалість яких 48—55 років. «Великі цикли» складаються з двох фаз (хвиль) — підвищувальної та знижувальної, що припадають на періоди піднесення та криз і депресій. Оскільки «малі цикли» немов нанизуються на «довгі хвилі», характер звичайного економічного циклу багато в чому залежить від того, на яку хвилю «великого циклу» припадає цей «малий цикл»: якщо на знижувальну — фази похвалення та піднесення послаблюються, а кризи та депресії посилюються. Протилежна ситуація складається на підвищувальній хвилі. Цей взаємозв'язок зумовлює переплітання циклічних та структурних чинників відтворення, багато в чому визначає специфіку економічного розвитку в конкретних історичних умовах. Протягом приблизно двох десятиріч перед початком підвищувальної фази спостерігається похвалення в сфері технічних винаходів, а потім у роки господарського піднесення — їх широке застосування. Періоди підвищувальних хвиль значно багатші на соціальні потрясіння в житті розвинутого суспільства, ніж періоди знижувальних.

М. Кондратьєв уперше дав розгорнуте статистичне обґрунтування існування й повторюваності «довгих хвиль» економічного відтворення.

У «великому циклі», на відміну від звичайного «малого циклу», можна виділити три основні фази: 1) структурна криза — знижувальна фаза; 2) період структурної стабілізації, або адаптації; 3) структурне піднесення у вигляді підвищувальної хвилі «великого циклу». Всі ці фази є різними ступенями заміни моделі капіталістичного нагромадження в процесі поступового розвитку продуктивних сил.

Приблизно до початку — середини 80-х років XX ст. тривала знижувальна фаза четвертого «великого циклу». З цього часу розгорнувся своєрідний стабілізаційний період адаптації економіки до наслідків різних форм структурних криз — енергетичної, сировинної, валютної. Економіка розвинених країн починає орієнтуватися на розвиток новітніх наукомістких виробництв на основі електронізації, гнучкої автоматизації, застосування досягнень альтернативних джерел енергетики, біотехнології тощо.

Отже, урахування «довгих хвиль» економічного розвитку є важливою умовою підвищення рівня наукової обґрунтованості довготермінових прогнозів і розробки господарських планів, адекватних реальним закономірностям розвитку ринкового виробництва.

В основі тривалих циклічних коливань лежить процес якісних змін базисних поколінь машин і технологій, транспортних засобів, великих споруд та ін. у провідних галузях економіки. Зокрема, перед початком і на початку довгої

хвилі відбувається значний прогрес у технології, якому передують значні технічні відкриття. В Англії такими відкриттями перед хвилею піднесення (у довгій хвилі виділяють висхідну і низхідну фази) були механічна прядка «Дженні» Д. Харгривса (1765), ватер машина Т. Хайса для прядіння (1767), парова машина Д. Уай (1769) та ін.

Виділена М. Кондратьєвим хвиля підвищення (кінець 80-х рр. XVII ст. до 1810—1817 рр.) збігається з періодом розгортання промислової революції кінця XVIII — першої половини XIX ст. У XIX ст. коливання в межах першого великого економічного циклу були значною мірою пов'язані з обсягами будівництва залізниць. Так, в Англії перша залізниця з'явилася у 1825 р., а з 1840 по 1850 рр. протяжність залізниць зросла з 1,4 до 10,6 тис. км. У результаті цього відбувався прискорений розвиток металургійної, металообробної промисловості. Наприкінці XIX ст. центром економічних коливань стає обробна промисловість. Цей період збігається з хвилею підвищення третього циклу, який почався в 1891-1896 рр. і тривав до 1914-1920 рр. В економічній літературі переконливо стверджується, що третій цикл завершився перед початком розгортання науково-технічної революції (до середини 50-х рр. XX ст.) і почався четвертий цикл.

Але при цьому не враховується, що впродовж трьох довготривалих циклічних коливань існував технологічний спосіб виробництва, що ґрунтувався на машинній праці. Всі три хвилі доцільно об'єднати в один загальний технологічний цикл тривалістю понад 160 років. Його матеріальною основою є три етапи розвитку технологічного способу виробництва: 1) становлення і формування; 2) функціонування; 3) поступового занепаду і створення передумов для появи нового загального технологічного циклу, що почався з середини 50-х рр. (часу розгортання НТР) і ґрунтується на автоматизованій праці. Якщо в межах окремих етапів відбуваються якісні зміни базисних поколінь техніки і технології, транспортних засобів тощо, то протягом загального технологічного циклу здійснюються кардинальні (або істотні) зміни речових факторів виробництва всіх галузей народного господарства.

Матеріальною основою середніх циклів є масове оновлення основного капіталу, а малих — масове оновлення товарів тривалого користування. Серед усіх типів циклічних коливань найважливішу роль відіграють середні цикли (їх ще називають базисними).

Водночас з кардинальними змінами техніки, технології, транспортних засобів, великих споруд тощо в межах загального технологічного циклу відбуваються аналогічні зміни кожного структурного елемента технологічного способу виробництва: робочої сили, використовуваних людьми сил природи, техніці економічних відносин (насамперед суспільного поділу праці). Більше того, протягом трьох етапів загального технологічного циклу в межах технологічного способу виробництва з'являються нові елементи, такі, як форми і методи організації виробництва (наприкінці XIX — на початку XX ст.), перетворення науки на безпосередню продуктивну силу (розпочалося під час промислової революції і закінчилося з часу розгортання НТР). Це означає, що в межах технологічного способу виробництва відбулася революція, яка охопила

систему продуктивних сил, техніко-економічних і організаційно-економічних відносин.

Для запобігання сильного впливу циклічних коливань на стан економіки держава проводить антициклічне регулювання. *Антициклічну* політику держави можна охарактеризувати як політику протидії. У фазі спаду всі зусилля держави спрямовані на посилення ділової активності, а у фазі піднесення, навпаки, - на стримування.

Зайнятість – це певна сукупність економічних, правових, соціальних, національних та інших відносин, пов'язаних із забезпеченням працездатного населення робочими місцями. Вона характеризується не лише кількісними показниками, а й характером її структури, рівнем якості робочої сили, ступенем її використання.

Розрізняють три основних види зайнятості:

Повна – це надання суспільством усьому працездатному населенню можливості займатися суспільно корисною працею, на основі якої здійснюється індивідуальне та колективне відтворення робочої сили.

Раціональна – зайнятість, яка має місце в суспільстві з урахуванням доцільності перерозподілу та використання трудових ресурсів, їх статевої та освітньої структури.

Ефективна – здійснюється відповідно до вимог інтенсивного типу відтворення та критеріїв економічної доцільності й соціальної результативності, зорієнтована на скорочення ручної, непрестижної, важкої праці.

Розрізняють **основну і спеціальну** форми зайнятості. **ОСНОВНА** – регулюється трудовим законодавством і типовими правилами внутрішнього розпорядку щодо різних категорій працівників. **СПЕЦІАЛЬНІ** – здійснюються відповідно до спеціальних правових норм (робота вдома, за сумісництвом, індивідуальна трудова діяльність).

Безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина працездатного населення не може знайти роботу, стає відносно надлишковою, поповнюючи резервну армію праці. Форми безробіття:

Фрикційна – пов'язана з пошуками та очікуваннями роботи тих, хто або загубив колишнє місце роботи, або бажає його змінити на вище оплачуване, або шукає її вперше.

Структурна – пов'язана із зміною структури загального попиту на РС через зміни у споживчому попиті і технології. РС повільно реагує на зміни, потрібна перепідготовка або зміна місц проживання.

Циклічна – виникає через економічний спад.

Забезпечення зайнятості має спиратися на комплекс державних гарантій, який передбачає: добровільність праці та вибору діяльності, захист від незаконного звільнення, виплату вихідної допомоги і збереження середньої зарплати в передбачених законодавством умовах, безплатне оволодіння безробітними новими професіями, перепідготовка, виплата допомоги безробітним тощо.

Для реалізації політики зайнятості населення і забезпечення громадянам відповідних гарантій на всій території України створена державна служба зайнятості. Її функції: аналіз і прогноз попиту і пропозиції на робочу силу; консультації громадян, власників підприємств про можливість одержання роботи і забезпечення робочою силою; облік вільних робочих місць і безробітних; допомога у підборі роботи; організація професійної підготовки і перепідготовки тощо.

У реалізації державної політики зайнятості беруть також участь підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, зобов'язуючись працевлаштовувати людей, які потребують соціального захисту і неспроможні конкурувати на ринку праці.

Вплив податкової політики держави на стимулювання зайнятості: надання пільг щодо сплати у соціальні фонди, компенсації витрат на професійну підготовку і підвищення кваліфікації працівників і зменшення рівня оподаткування за створення нових робочих місць, за працевлаштування неконкурентоспроможних категорій громадян).

Рисунок 2.7.1 – Типи економічного зростання

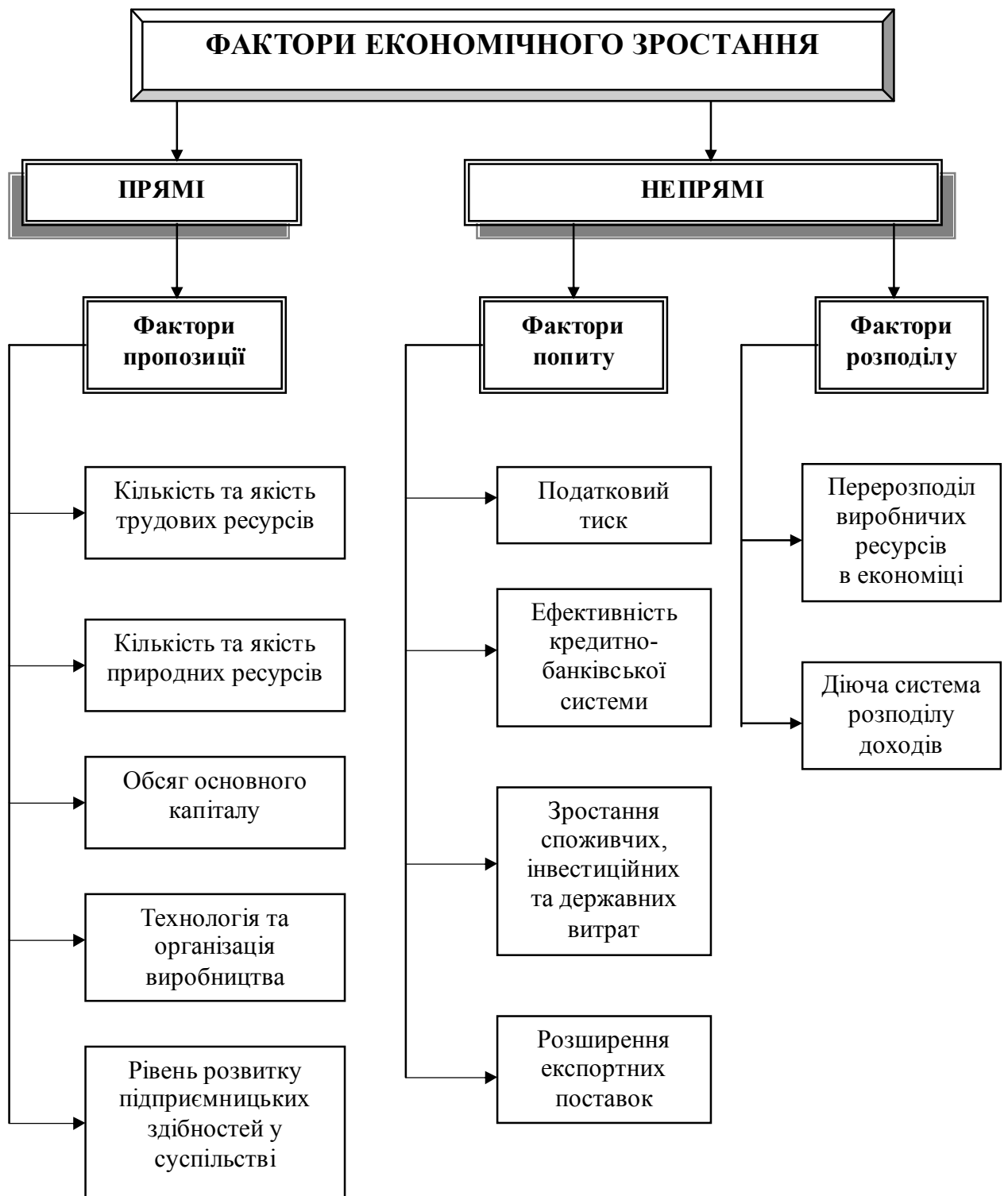

Рисунок 2.7.2 – Фактори економічного зростання

Рисунок 2.7.3 – Класифікація економічних циклів за різними ознаками

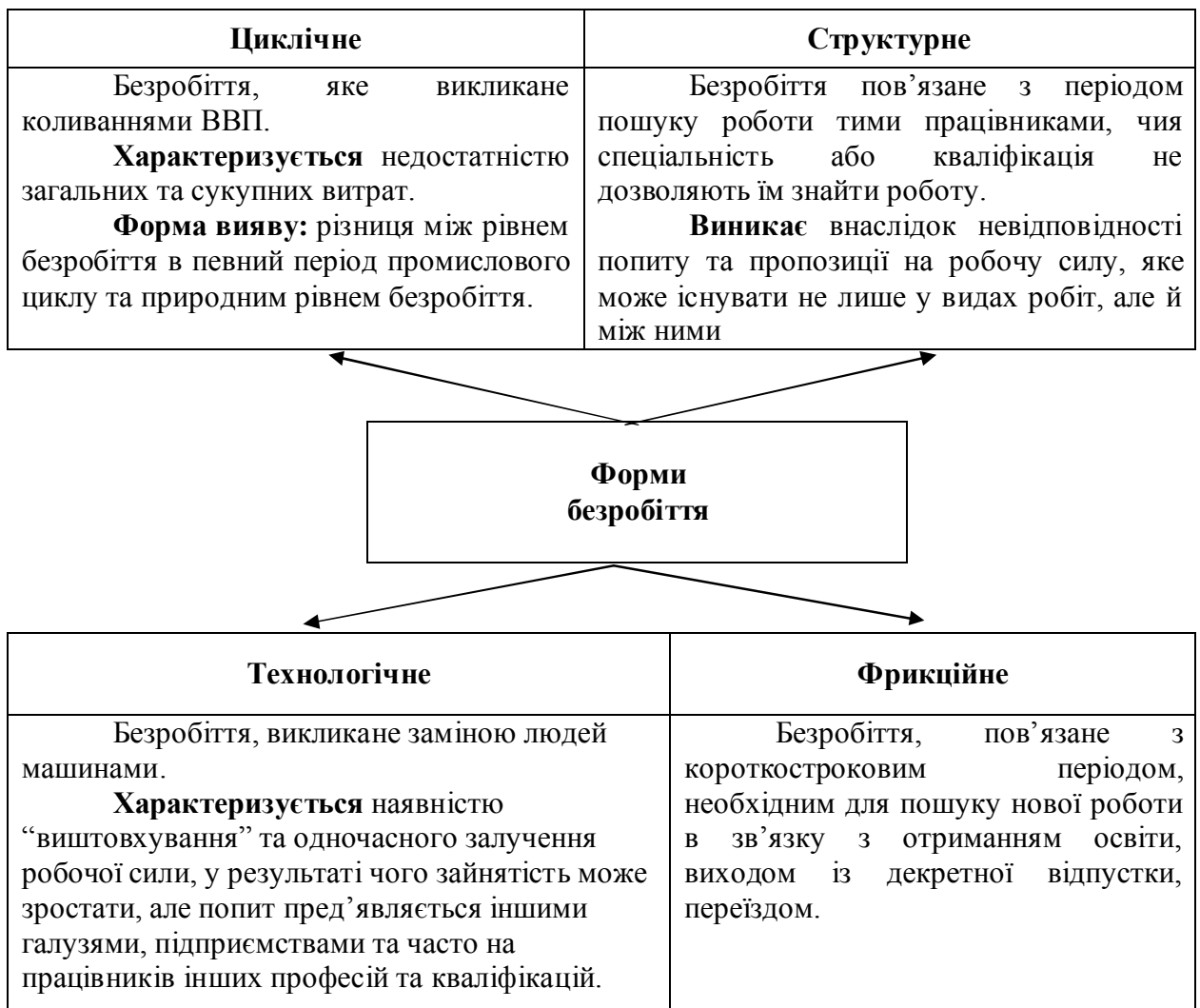

Рисунок 2.7.4 – Форми безробіття

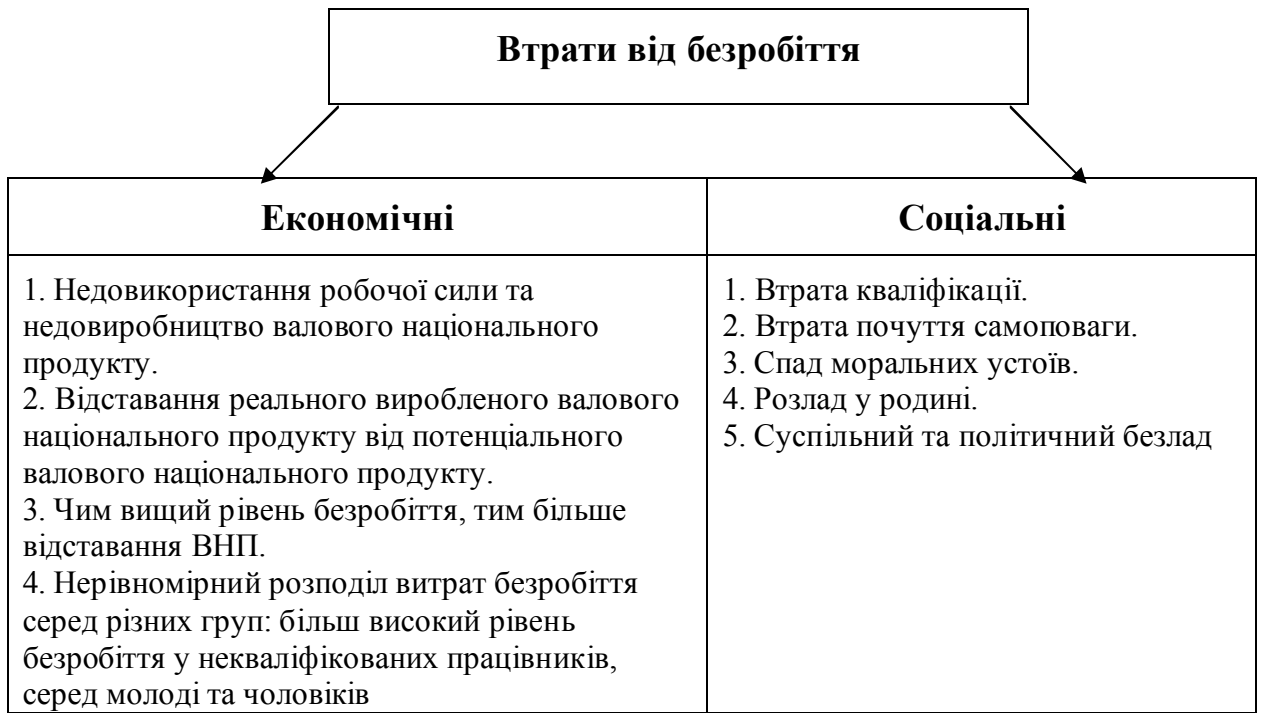

Рисунок 2.7.5 – Економічні та соціальні наслідки безробіття

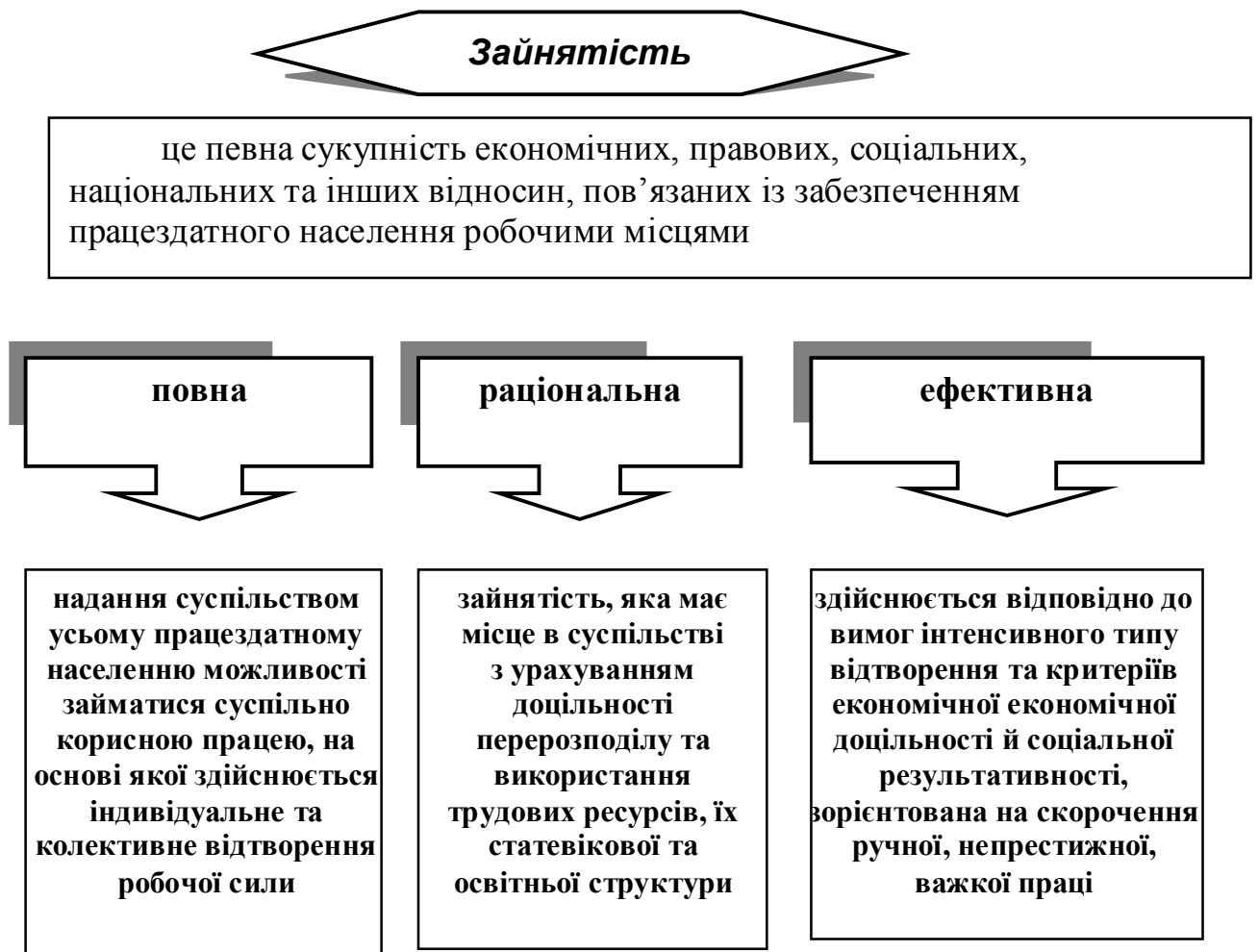

Рисунок 2.7.6 – Зайнятість та її форми

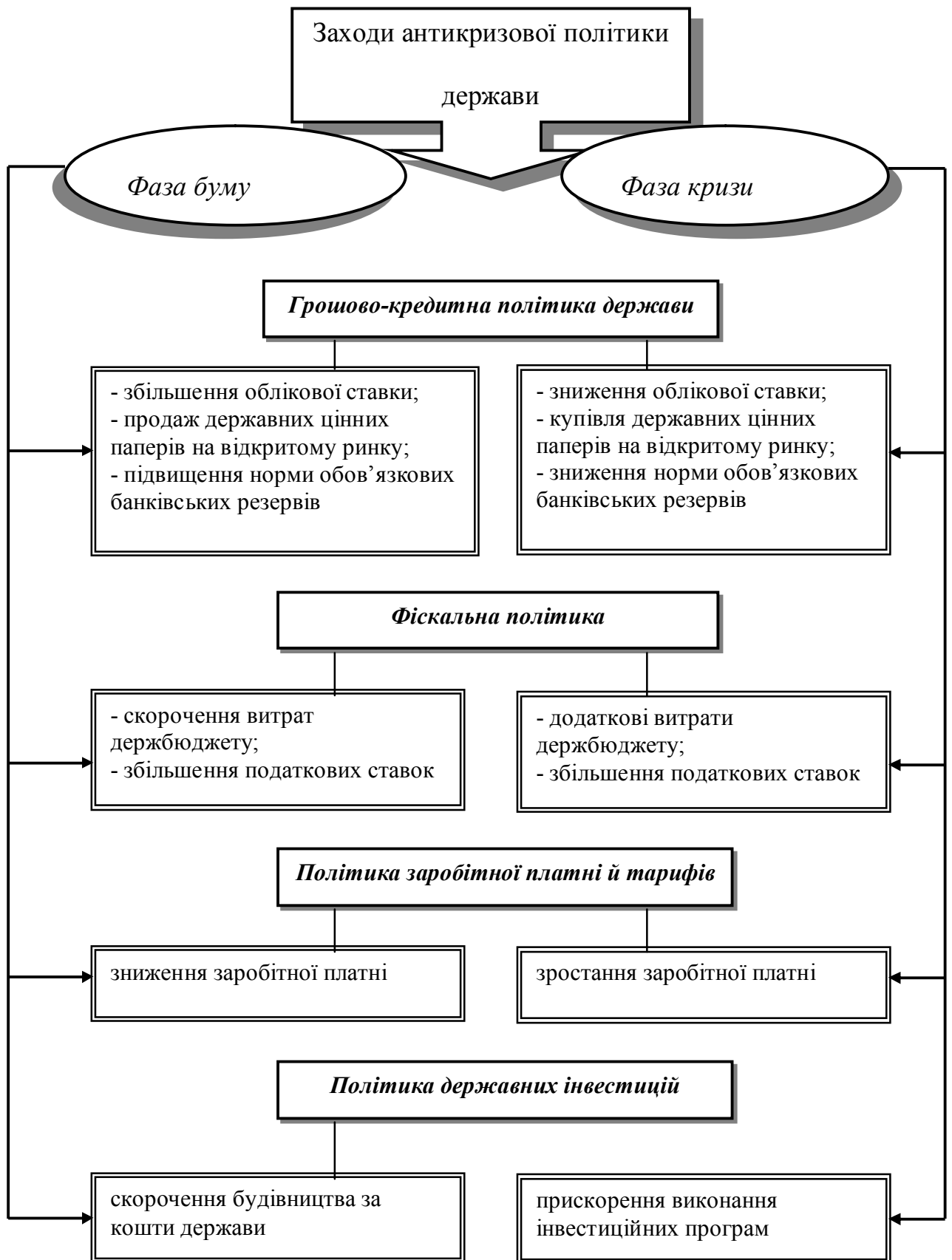

Рисунок 2.7.7 – Найважливіші заходи антициклічної політики держави

Тема 2.8. Господарський механізм у системі регулювання суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.

Сучасна економіка є змішаною системою, в якій елементи державного контролю переплітаються з елементами ринку. Економічна роль держави надзвичайно значна.

Функції держави: забезпечення ефективності функціонування ринкової економіки; стабільність розвитку економіки; справедливість розподілу національного доходу.

В сучасній змішаній економіці держава

- 1) створює державний сектор і керує ним;
- 2) регулює економіку коротко- (мета – впливати на відтворення в поточній стадії економічного циклу) і довгостроковими методами (мета – вплив на виробництво, розрахований на результат в майбутньому).

Державне регулювання економіки – система типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, які здійснюють правомочні державні установи і суспільні організації з метою стабілізації і пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються.

Головні регулятори державного регулювання:

- 1) адміністративні (правові) регулятори (заборона, дозвіл, примус);
- 2) економічні (прямого і непрямого впливу – бюджетно-фінансова, грошово-кредитна, амортизаційна, валютна...).

Основні інструменти прямого впливу: нормативно-правові акти, цільові комплексні програми, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, ліцензії, квоти, ліміти, тощо.

Завдання державного економічного програмування – комплексне використання в глобальних цілях всіх елементів державного регулювання економіки.

Державна економічна програма – це комплекс ієрархічно підпорядкованих цілей, важливих для розвитку народного господарства, засобів їх досягнення, органів, відповідальних за їх виконання і за контроль. Розробка і реалізація таких програм називається державним економічним програмуванням.

Для приватного сектора програми мають рекомендаційний характер. Вони орієнтовані на забезпечення підприємців економічною інформацією, яка дозволяє обрати кращий шлях реалізації поточних і перспективних завдань.

Фінансова політика включає сукупність заходів, здійснюваних шляхом маніпулювання державним бюджетом, урядовими доходами і видатками для досягнення повної зайнятості, зростання виробництва і зниження інфляції.

Форми фінансової політики: дискреційна (регульована) і недискреційна (автоматична). Дискреційна – свідоме маніпулювання податками і урядовими видатками з метою зміни реального обсягу національного виробництва і зайнятості, контролю над інфляцією і прискорення економічного зростання. В період економічного спаду використовується стимулююча д.ф.політика, в період економічного зростання – стримуюча.

При використанні недискреційної фінансової політики необхідні зміни у відносні рівні державних видатків і податків вводяться автоматично. Вбудований стабілізатор автоматично спрацьовує стримуючим чином в період піднесення і стимулюючим – в період спаду економічної активності.

До інструментів фінансової політики відносяться:

- політика державних видатків;
- політика державних доходів;
- бюджетна політика;
- вплив на приватні капіталовкладення.

Грошово-кредитна політика (монетарна) – це сукупність заходів в області грошового обігу, спрямованих на зміну грошового кредиту. Загальні методи грошово-кредитної політики, що впливають на ринок позичкових капіталів в цілому: встановлення норм обов'язкових резервів комерційних банків; операції на відкритому ринку; дисконтна політика.

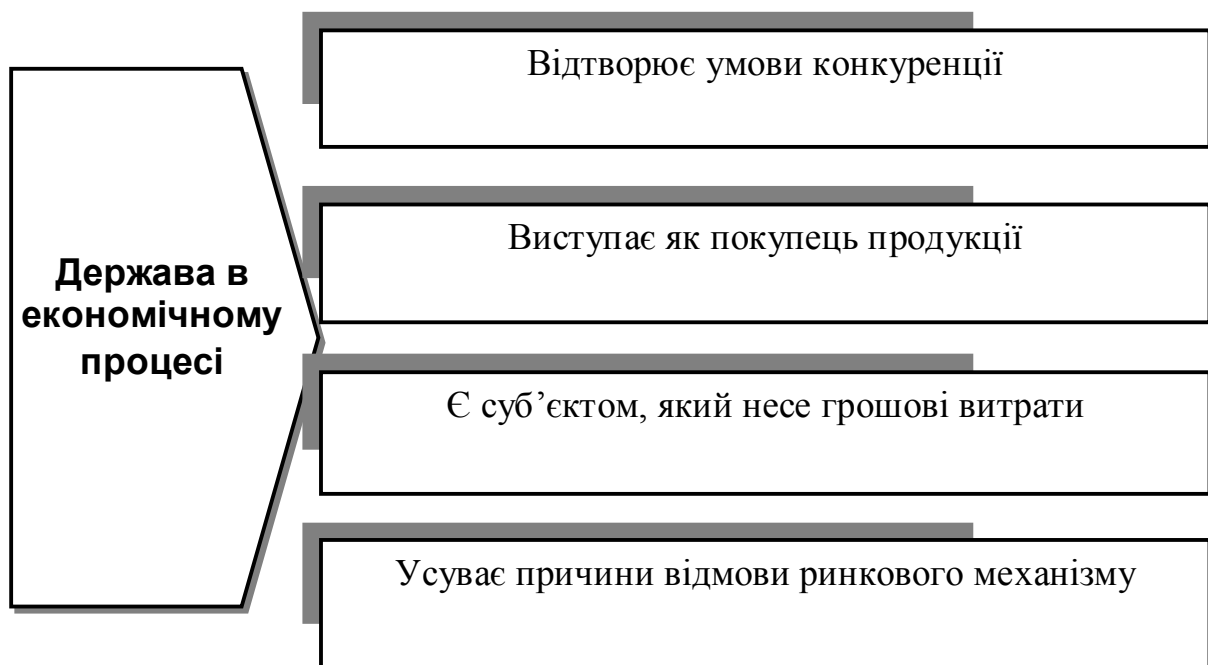

Рисунок 2.8.1 – Функції держави в економічному процесі

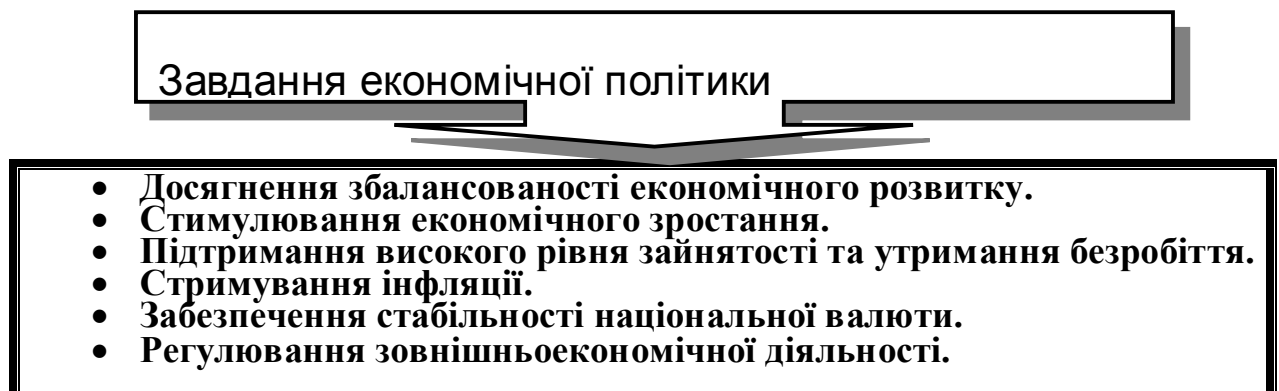

Рисунок 2.8.2 – Завдання економічної політики

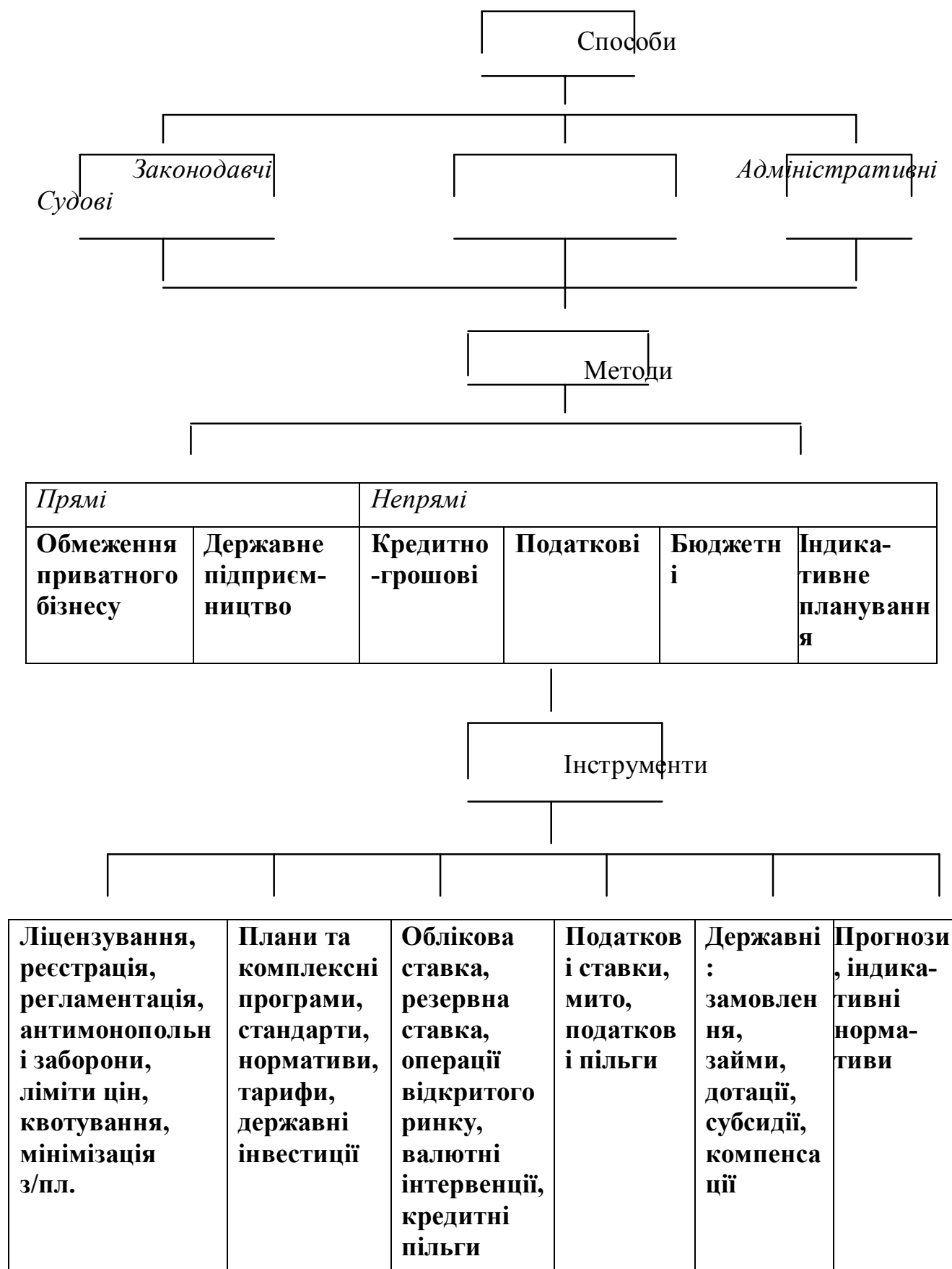

Рисунок 2.8.3 – Способи, методи та інструменти державного регулювання

Грошова емісія	Зростання готівкових грошей в обігу
Резервна політика	Установлення Національним банком нормативів обов'язкових відрахувань у резерви частини засобів, які надходять на депозитні рахунки комерційних банків. Обов'язкові резерви виконують функцію страхового фонду для депозитів
Валютна політика	Продаючи валюту, Національний банк скорочує кількість грошей, купуючи – збільшує
Політика відкритого ринку	Продаж та купівля Національним банком цінних паперів є на сучасному етапі основним інструментом кредитно-грошової політики
Облікова політика	Встановлення Національним банком певного відсотка, який має назву облікової ставки або ставки рефінансування, за надання позики комерційним банкам для поповнення резервів

Рисунок 2.8.4 – Засоби грошово-кредитної політики

Рисунок 2.8.5 – Інструменти грошово-кредитної політики

Рисунок 2.8.6 – Інструменти фіскальної політики

Рисунок 2.8.7 – Види фіскальної політики

Тема 2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік

Сучасна змішана економіка має такі риси: на заміну домінування одного економічного укладу, що переважає за інші, приходять взаємодія і конкуренція різних соціальних типів господарства і секторів економіки (приватного, колективного, державного); державне регулювання економічних та соціальних процесів із зміною його типів і форм, посиленню та послабленню регулюючих функцій; здійснення державою тих чи інших форм національного економічного планування.

Виникнення змішаної економіки пов'язане з розвитком суспільного характеру виробництва, еволюція колективного характеру привласнення, необхідність рішення соціальних проблем.

1. Змішана економіка передбачає поєднання приватної і державної форм власності, плану і ринку, проведення інституціональних і соціальних реформ з метою побудови більш прогресивного ладу.

Сучасне змішане суспільство характеризується соціальною орієнтованістю економіки. **Соціальне ринкове господарство** – сучасна форма економічної організації ринкового типу з налагодженим механізмом державного регулювання, відповідною інституціональною структурою і системою соціального захисту населення.

Напрямки соціалізації:

- виробництво стає соціально орієнтованим;
- соціалізація у сфері відносин власності;
- поступова ліквідація відчуження від засобів виробництва, прибутку; керування робітниками;
- соціалізація відносин між працею і капіталом;
- активна соціальна політика.

У трактуванні змісту перехідного (трансформаційного) періоду можна виділити наступні концептуальні підходи.

Прихильники шокотерапії трактують його як період переходу від відхилення до рівноваги, де весь період планового розвитку і перехід від нього до ринку — це не більш, ніж тимчасове відхилення від норми. Нормою ж є ринкова економіка.

Градуалізм визначає планову економіку як явище, логічно "рівновелике" ринку, ще один стійкий спосіб організації суспільного виробництва, відповідно перехідний період трактується як зміна одного рівноважного режиму іншим (якщо рівновагу розуміти в більш широкому плані, аніж стан кон'юнктури). Припускається, що проблеми перехідного періоду складні та довготривалі.

Якщо припустити, що ринкова трансформація є не революційним переходом від соціалізму до капіталізму, як прийнято вважати, а історичним феноменом в рамках розвитку західної цивілізації: альтернативна форма класичному капіталізму і перший в історії досвід включення фактору праці в систему суб'єктних відносин суспільства, тобто історично перший досвід масової суб'єктності. Це дозволяє визначити особливості економіки соціалізму

з точки зору формування його трансформаційного потенціалу та пов'язаного з ним алгоритму руху до ринку.

Великим потенціалом для пояснення проблем трансформації володіють неоінституційні теорії. Перехідна економіка, з їхньої точки зору, є класичним прикладом існування трансакційних витрат. Відсутність або важкодоступність досконалої інформації, неможливість виконання контракту легальним шляхом, (у зв'язку з відсутністю надійного механізму виконання судових рішень), опортуністична поведінка, тобто обман контрагента на основі асиметрично розподіленої інформації, — не виняток, а правило існування перехідної економіки.

Перехідна економіка багата на трансакційні витрати, і якби не «опіка» державних чиновників, можливості арбітражних угод, вилучення надприбутків рентного типу та інше, ринкові угоди в перехідній економіці були б недозволено дорогими. Не випадково для періоду трансформації характерне створення відносно замкнутих фінансових імперій з власними банками, страховими компаніями, підприємствами, що видобувають на експорт сировину, телеканалами, тощо.

Головні завдання перехідного періоду: роздержавлення і приватизація, розвиток підприємництва; створення ринкової інфраструктури; демонополізація економіки; лібералізація цін; фінансово-економічна стабілізація; соціальна підтримка населення під час пристосування до умов ринкової економіки; забезпечення відкритості національної економіки.

Вироблення конкретних практичних процедур трансформації командно-адміністративної системи спирається на три основні теоретичні підходи щодо вивчення причин макроекономічної нестабільності в країнах з перехідною економікою:

1) структурний; 2) помірно-реформістський; 3) радикально-реформістський.

Кожний з наведених підходів має декілька варіантів. Спостерігаються певні відповідності між визначенням причин макроекономічної нестабільності та типом запропонованих політичних рецептів, хоча і не можна константувати однозначного збігу. Так, прихильники структурного підходу пропонують або популістські заходи, або державне втручання в економіку, тоді як реформісти проповідують різні види державного регулювання (тобто регулювання, що спрямоване або на розвиток ринку, або на гальмування ринкових процесів), чи еволюціонізм. Радикальні реформісти, як правило, підтримують той чи інший різновид "шокової терапії", хоча знову ж не для всіх секторів економіки.

Поступовий перехід передбачає наступні етапи:

1) загальна націленість на створення змішаної економіки, де приватний сектор та індивідуальне прийняття господарських рішень співіснують з державним сектором;

2) проголошення політики «відчинених дверей» відносно до товарообміну та обміну технологіями з іншими країнами;

3) створення спеціальних економічних зон;

4) проведення економічних реформ раніше за реформи політичні;

5) перехід до сучасної економічної освіти.

Прибічники моделі переходу шляхом підтримки макроекономічної нестабільності, в основному, намагаються пояснити це необхідністю недопущення значного падіння виробництва (яке, на їхній погляд, є реальним, а не статистичним феноменом), а тому підтримка достатньо високих темпів зростання інфляції часто не є фактором, який обмежує макроекономічну політику. Центральний постулат полягає в тому, що падіння виробництва (причому, як стверджується, катастрофічне) сталося в результаті власне антиінфляційної державної стратегії, оскільки подібна стратегія приводить до стрімкого звуження сукупного попиту, що і викликає падіння виробництва.

Помірно-реформістська модель, або градуалізм. Даний підхід — скоріш політичний рецепт, ніж пояснення причин, хоча від останнього залежить і перший. Найбільш крайні представники даного підходу практично не відрізняються від представників структурного. Вони часто стверджують, що стабілізація, яка базується на кредитно-грошових і податково-бюджетних рішеннях, неможлива, тому що в економіці перехідного типу «ринок ще не працює». Тому, передусім, необхідний тривалий підготовчий період побудови ринкових інститутів. Помірні градуалісти припускають необхідність стабілізації на початку перехідного періоду. Однак падіння обсягу виробництва (що, як вони вважають, являє собою значною мірою реальний феномен) викликається серйозними прорахунками в економічній політиці. Мова йде як про помилки в макроекономічній політиці, так і про відсутність досить швидкої реалізації низки структурних та інституційних реформ. На перший погляд — вельми розумний підхід, однак проблема полягає в тому, що конкретні обставини є дуже відмінними у різних країнах, хоча в усіх країнах з перехідною економікою спостерігаються деякі загальні закономірності. Якщо для того, щоб запобігти серйозному падінню обсягу промислового виробництва необхідно лише правильно проводити конкретну політику — чому жодній з двадцяти восьми країн з перехідною економікою не вдалося цього зробити?

Еволюційний градуалізм базується на економічних уявленнях, практично діаметрально протилежних до ідей більшості помірних градуалістів, що схиляються до конструктивізму (фактично — до політики державного втручання). Поступовість економічного переходу зумовлена не тим, що лібералізація повинна передувати інституційній реформі, а скоріше тим, що всі структури, які існують уже тривалий час, мають укоріненість у суспільстві, а також деяку легітимність та ефективність. Тому їх не слід реформувати, їм треба надати можливість еволюціонувати. З такої позиції інституційна реформа, яка миттєво усуне викривлення та нееластичні елементи старої системи, знищить тим самим економічні зв'язки між господарюючими суб'єктами і викличе стрімке падіння виробництва, має бути визнана надто стрімкою і, як наслідок, такою, що негативно впливає на хід макроекономічної стабілізації.

Радикально-реформістська модель. Прибічники швидкого проведення реформ і стабілізації пропонують три пояснення скорочення обсягу виробництва.

- Пояснення з позиції економіки попиту — необхідність підвищити рівень безробіття до позначки чи над позначкою рівня незайнятості.

- З позиції економіки пропозиції — необхідність змінити асортимент продукції, що виробляється.

- З позиції статистики — припущення, що падіння виробництва було насправді набагато меншим, ніж стверджує офіційна статистика, а в тому обсязі, в якому воно дійсно мало місце, виникло в основному внаслідок зовнішніх факторів, таких, наприклад, як розпад Ради Економічної Взаємодопомоги.

Практика постсоціалістичних країн демонструє дві головні моделі переходу до ринку: *еволюційний шлях і шокową терапію*.

Вибір еволюційного або шокowego шляху залежить від політичних, економічних, соціальних, історичних факторів.

В процесі трансформації перехідних суспільств реалізуються наступні напрями системних ринкових перетворень:

1. Перегляд ролі держави, який серед іншого передбачає:

- а) проведення законодавчої реформи, складовими якої є конституційна, майнова, банківська, контрактна та інші реформи;

- б) реформування законодавчих інститутів;

- в) регулювання діяльності природних монополій;

- г) реалізацію необхідних інструментів та інституційних механізмів непрямого керування економікою, а саме — податкової системи, контролю за бюджетом і видатками, інститутів непрямого кредитно-грошового регулювання;

- д) відповідні зміни у соціальній сфері, тобто створення системи страхування від безробіття при непрацевдатності, реформування системи соціальних послуг (охорони здоров'я, освіти тощо), пенсійного забезпечення.

2. Макроекономічна стабілізація, основними інструментами якої є проведення жорсткої податкової та кредитної політики, вирішення проблеми надлишкової грошової маси, перегляд показників витрат з метою врегулювання зовнішніх розрахунків.

3. Розвиток приватного сектору, приватизація, реформа виробничої структури, які передбачають спрощення процедур закриття й відкриття підприємств; оформлення права приватної власності; чітке формування та розподіл права власності; галузеву й виробничу реформу, ліквідацію монополій.

4. Реформа цін і ринків (ринку товарів і послуг, праці, фінансового ринку тощо), лібералізація цін, лібералізація зовнішньої торгівлі, вивільнення структури заробітної плати, реформування процентних ставок.

Рисунок 2.9.1 – Моделі змішаної економіки

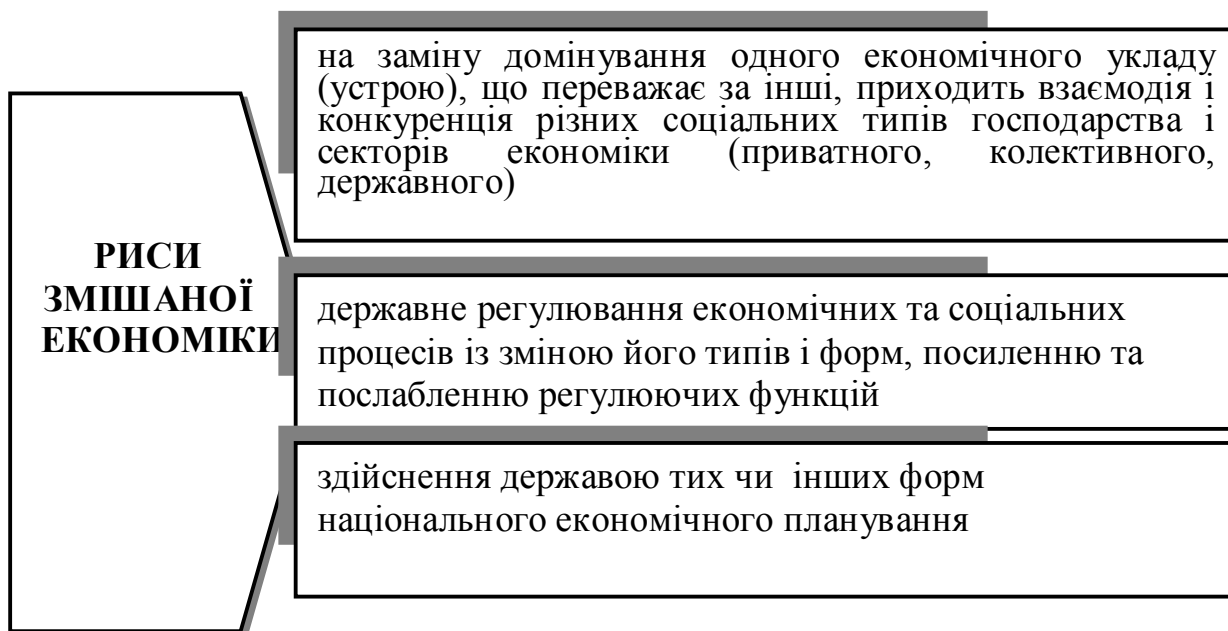

Рисунок 2.9.2 – Риси змішаної економіки

Рисунок 2.9.3 – Шляхи переходу від командно-адміністративної до сучасної ринкової системи

Рисунок 2.9.4 – Напрямки ринкових перетворень

Тема 2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.

Світове господарство - це система національних господарств окремих країн, об'єднаних міжнародним поділом праці, торгово-виробничими, фінансовими й науково-технічними зв'язками.

Риси сучасного світового господарства – цілісність і різноманітність.

Суб'єкти світового господарства: 1) підприємства та організації, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність; 2) державні органи, які проводять зовнішньоекономічну політику; 3) об'єднання країн; 4) міжнародні організації і заклади.

Світове господарство – результат тривалого історичного розвитку. Об'єктивна основа створення світового господарства – суспільний поділ праці, який перетворив країни в ланки єдиного світового процесу відтворення.

1. Історично першими формами МЄВ були світова торгівля, міграція робочої сили, валютно-кредитні відносини.

Інтернаціоналізація – процес посилення взаємозв'язку і взаємозалежності між суб'єктами міжнародних економічних відносин та національними господарствами або економіками різних країн.

Інтернаціоналізація обумовлена розвитком та поглибленням міжнародного поділу праці - простий обмін товарами перетворився у стійкі міжнародні торговельні відносини, які переросли у інтернаціональне переміщення капіталу і створення нових виробництв – національні економіки “проникають” одна в одну.

Міжнародний поділ праці – відокремлення видів трудової діяльності з подальшим обміном результатами між країнами.

Міжнародна економічна інтеграція – процес господарчо-політичного об'єднання країн за рахунок розвитку глибоких сталих взаємозв'язків і поділу праці між національними господарствами.

Міжнародна торгівля – обмін товарами та послугами, перша в історії форма економічних відносин між країнами, яка у сучасний період є найбільш розвинутою формою міжнародного поділу праці.

Міжнародна торгівля розвивалась історично. Головна мета міжнародної торгівлі – отримання прибутку (перебільшення експорту за імпортом). Здійснюється за світовими цінами, які визначаються суспільно-необхідними умовами виробництва того чи іншого товару. Зовнішньоторгова політика держави може здійснюватись у двох формах:

1) **протекціонізм** – політика захисту галузей національної економіки від іноземних конкурентів на основі обмеження імпорту за допомогою різних торговельних перешкод (мита, квота) з метою зміцнення позицій національних компаній і підприємств;

2) **фрітредерство** – політика вільної торгівлі, спрямована на усунення торговельних перешкод, вільний і необмежений міжнародний товарообіг.

Міграція робочої сили – переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу у пошуках роботи, кращих умов життя. Причини: загальні

(інтернаціоналізація господарського життя; нерівномірність соціально-економічного розвитку окремих країн; економічна політика ТНК) і специфічні (відмінності в рівні розвитку країн – відмінності в оплаті праці, житлових умовах, розвитку соціальної сфери; нестача робітників певних спеціальностей; відмінності в умовах професійного зростання).

Вивіз капіталу – це вилучення капіталу з обороту однієї країни і введення в обіг в іншій країні в товарній або грошовій формі.

Вихідна причина – відносна надлишковість на національному ринку, тобто неможливість застосування його з бажаним рівнем прибутковості.

Відбувається в двох формах: підприємницькій (прямі інвестиції – вкладення капіталу у виробничий процес із участю в управлінні підприємством; портфельні – вкладення капіталу в цінні папери) і позичкової (надання міжнародних позик або економічної допомоги).

На рубежі 50-60-х рр. ХХ ст. сформувався позанаціональний кредитний ринок – ринок євровалют – міжнародний ринок коротко- і середньострокових кредитів, заснований на операціях, що здійснюються з національною валютою за межами країни її виникнення. Міжнародний кредит розрізняють за джерелами – державний і приватний; за формою надання – товарний і валютний; за цільовим призначенням – зв'язаний і фінансовий.

Міжнародні валютні відносини – сукупність відносин, пов'язаних із функціонуванням грошей як світових. Здійснюються на національному та міжнародному рівнях – національні та міжнародна валютні системи.

Основні елементи міжнародної валютної системи: національні резервні валюти; механізм валютних паритетів та курсів; умови конвертації валют; режим міжнародних валютних ринків тощо.

Валюта – грошова одиниця, що використовується для вимірювання вартості товарів. Конвертованість валюти – це можливість її обміну (конверсії) на валюти. Вільноконвертованими є валюти країн, де відмінено всілякі валютні обмеження як для резидентів (фізичних і юридичних осіб цієї країни), так і для нерезидентів (іноземних фізичних і юридичних осіб).

Проведення торгових і фінансових операцій між країнами передбачає існування системи валютних відносин. Обмін валют і розрахунки між державами здійснюються на підставі валютного курсу. Валютний курс встановлюється на валютному ринку в процесі торгів валютами різних країн.

Валютний курс — це ціна грошової одиниці країни, виражена в грошових одиницях інших країн.

Залежно від режиму формування валютного курсу розрізняють такі його види: фіксований; гнучкий (плаваючий); керований плаваючий.

Чинники, які визначають валютний курс: економічні події; ціни, відсоткові ставки; політичні і психологічні чинники, очікування; попит і пропозиція іноземних валют.

Міжнародна валютно-кредитна система являє собою сукупність правил, законів, установ, які регулюють діяльність Центральних емісійних банків на зовнішніх валютних ринках.

Рисунок 2.10.1 – Суб'єкти світового господарства

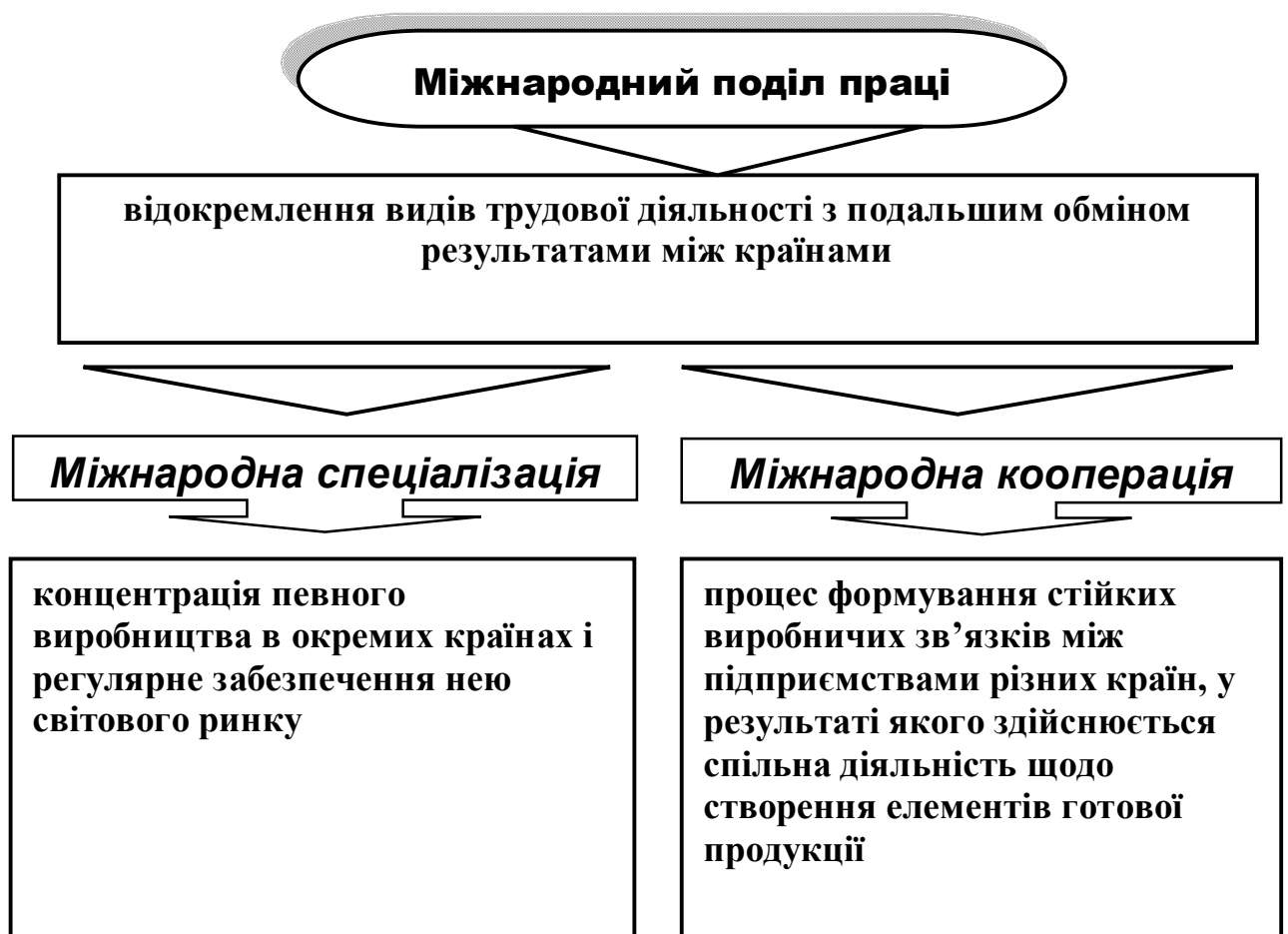

Рисунок 2.10.2 – Сутність та форми міжнародного поділу праці

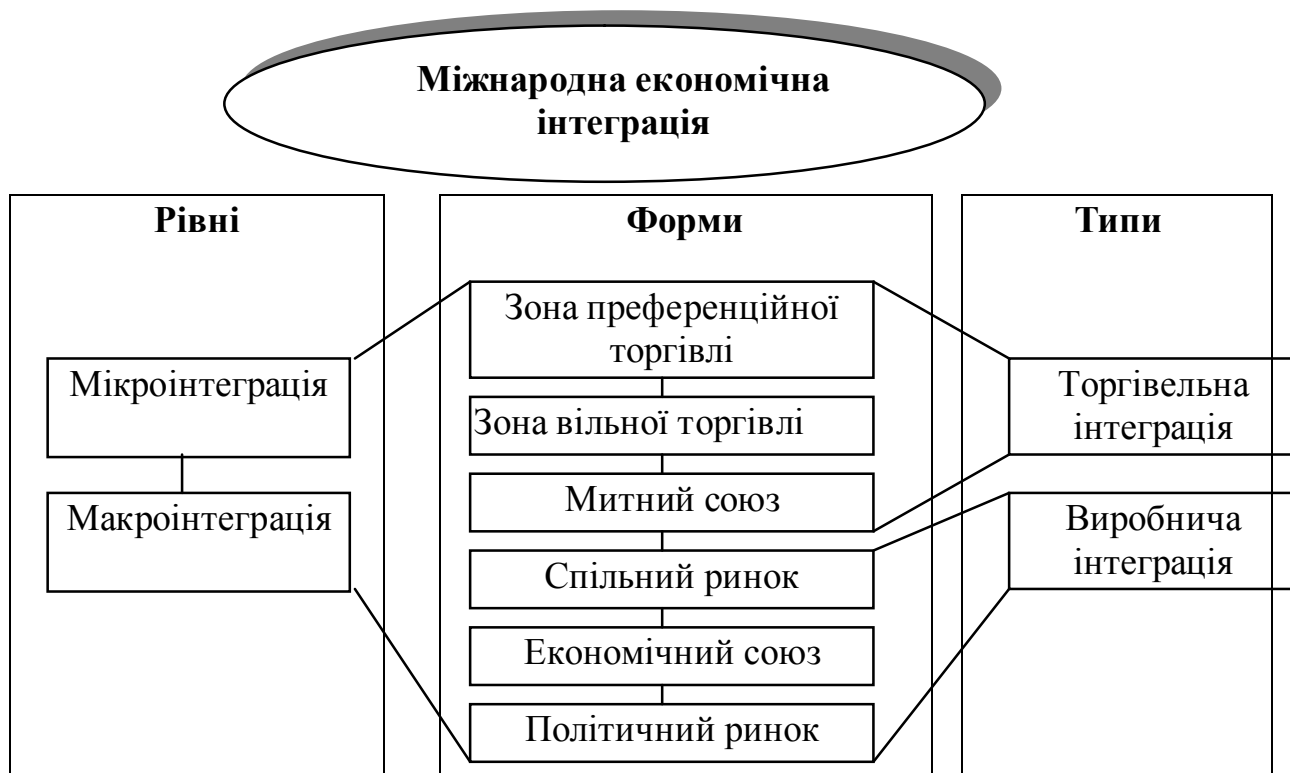

Рисунок 2.10.3 – Рівні, форми, типи міжнародної економічної інтеграції

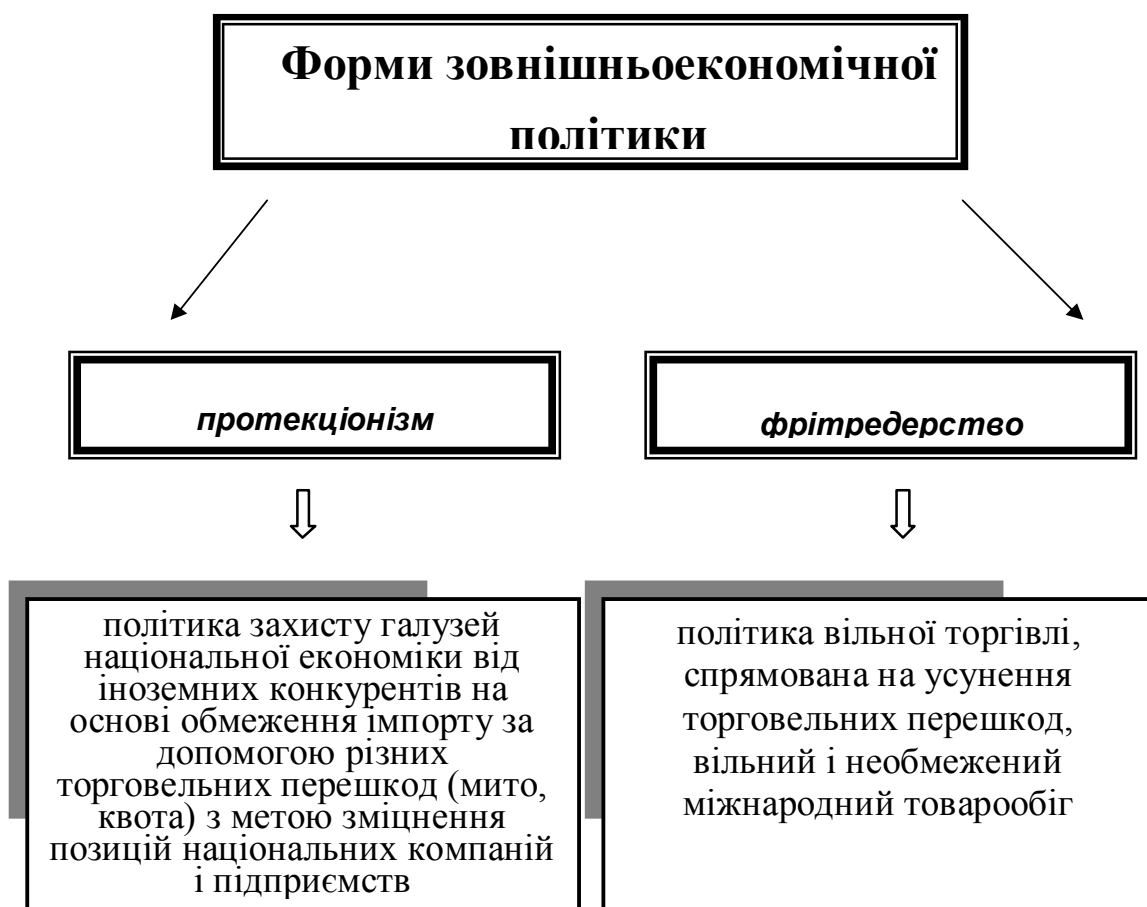

Рисунок 2.10.4 – Форми зовнішньоекономічної політики

Рисунок 2.10.5 – Значення міжнародної торгівлі для національної економіки

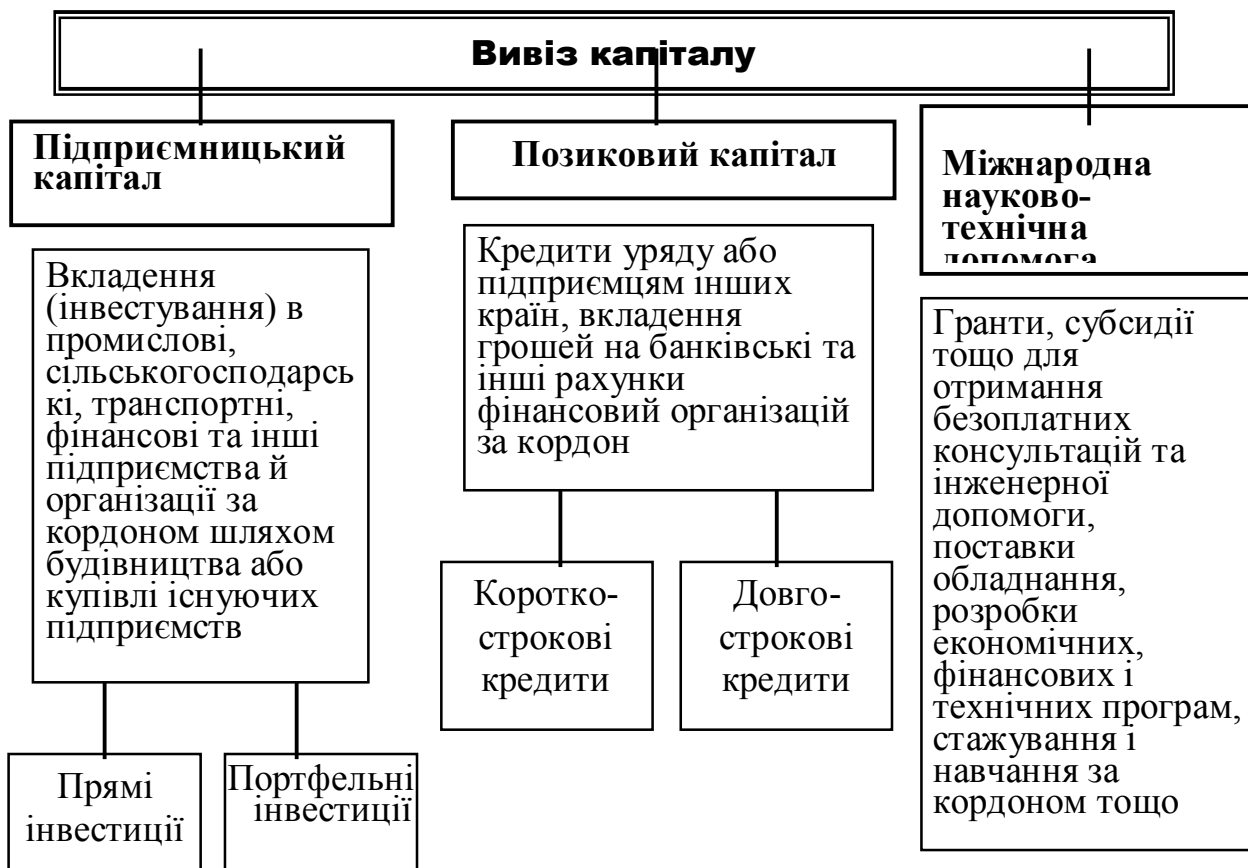

Рисунок 2.10.6 – Форми вивозу капіталу

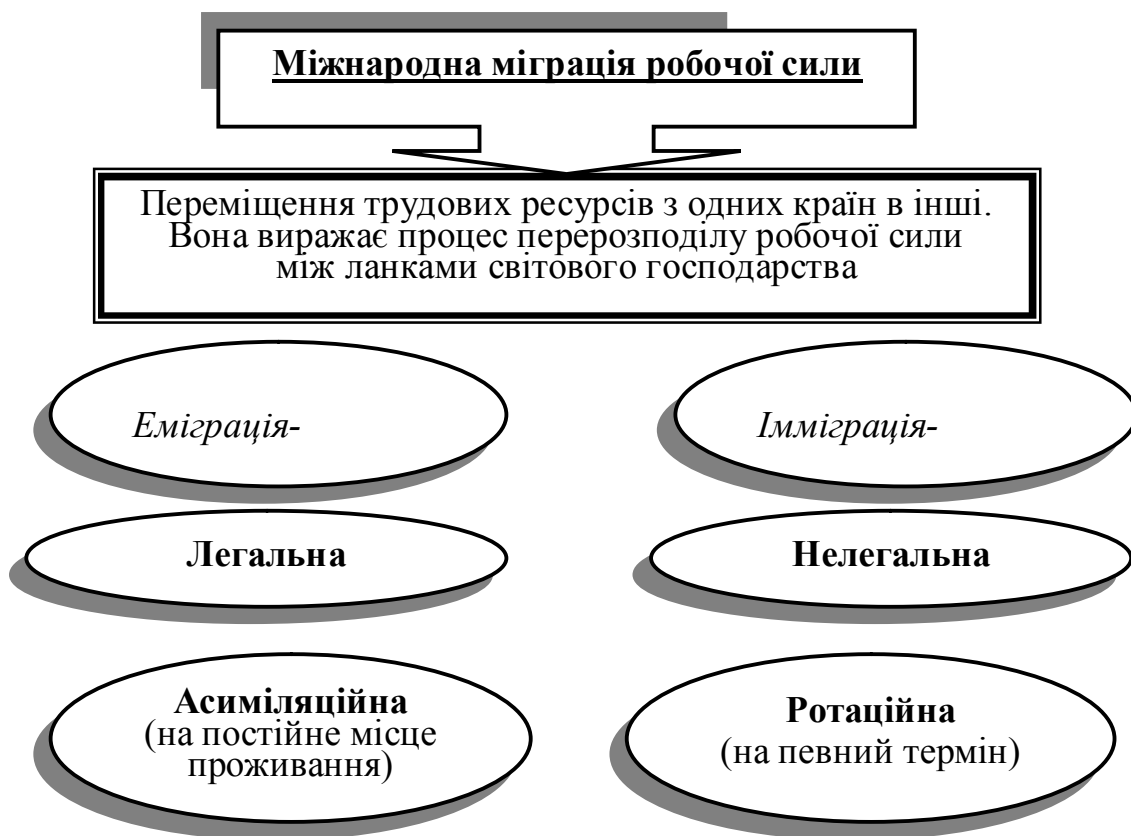

Рисунок 2.10.7 – Сутність та форми міграції робочої сили

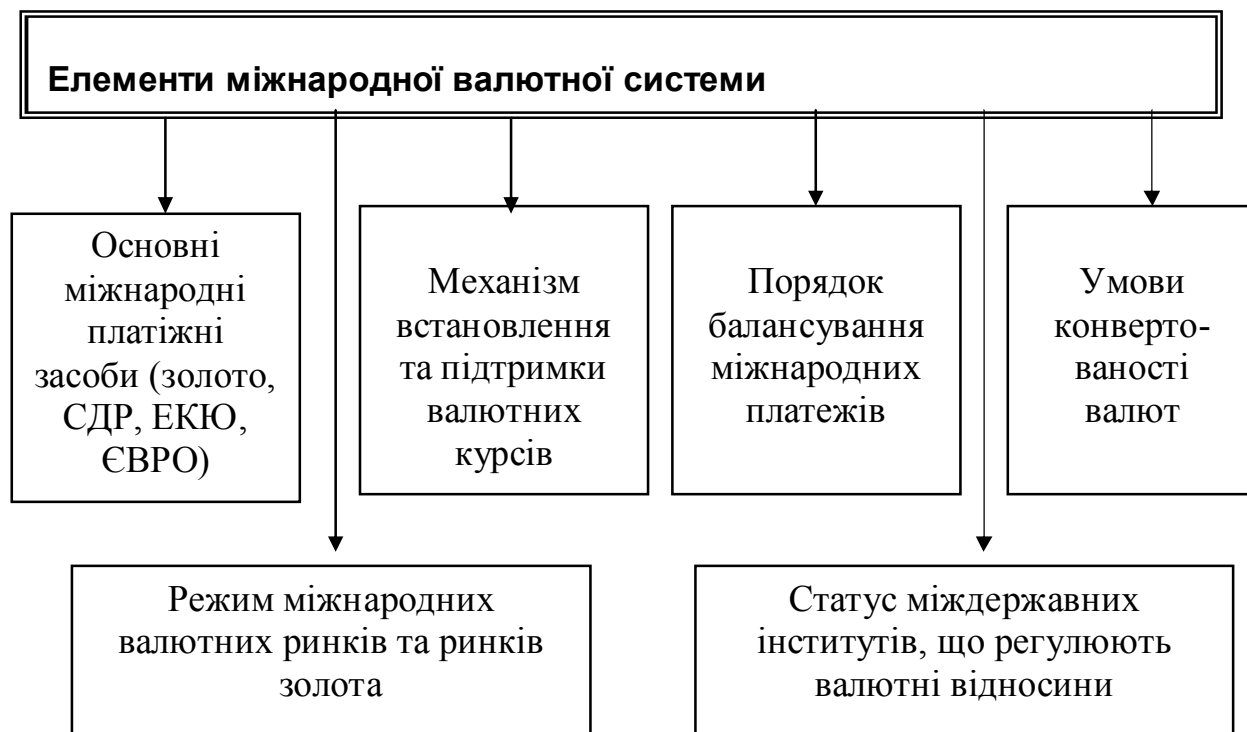

Рисунок 2.10.8 – Структура міжнародної валютної системи

Тема 2.11. Економічні аспекти глобальних проблем.

Глобалізацією називається процес формування інтегрованої та взаємозалежної світової економіки, поширення певних економічних явищ у господарствах усіх країн.

На наших очах у світовій економіці відбуваються великі зміни. Людство послідовно відходить від моделі світу, в якій національні економіки окремих країн були так чи інакше ізольованими через бар'єри для міжнародної торгівлі та зовнішніх інвестицій. Тепер людство рухається до такої моделі, де економіки окремих країн функціонують у межах єдиної, взаємозалежної економічної системи.

Глобальні економічні проблеми сучасності. Поняття „глобальні проблеми” походить від французького слова „global“, що означає „всезагальний”, „той, що охоплює всю земну кулю”.

Кожна з глобальних проблем породжена специфічними причинами, зумовленими специфікою розвитку продуктивних сил, географічним середовищем, природнокліматичними умовами, суспільними формами, особливостями розвитку відносин власності. За всієї різноманітності причин глобальних проблем існують спільні для них причинно-наслідкові зв'язки, властиві розвиткові технологічного способу виробництва.

Найзагальнішою причиною загострення глобальних проблем, що характеризує технологічний спосіб виробництва, є швидке зростання народонаселення в останнє десятиріччя, або демографічний вибух, що супроводжується нерівномірністю зростання населення в різних країнах та регіонах (в країнах з найвищим приростом населення продуктивні сили розвиваються недостатньо). Демографічний вибух спричиняє загострення таких глобальних проблем, як продовольча, екологічна, сировинна, енергетична. Важливою причиною загострення проблем є низький рівень впровадження ресурсо- та енергозаощаджуючих, екологічно чистих технологій. В Україні щорічно добувається великий обсяг мінеральної сировини, гірської маси, але багато з них йде у відходи, які зробили непридатними для користування частину зелених угідь. Деякі сховища відходів не відповідають екологічним нормативам.

Застосування недосконалих технологій, зокрема спалювання нафти, вугілля та природного газу, приводять до того, що в атмосферу щорічно викидаються тони вуглекислого газу промислового походження. Найбільшої шкоди заподіюють теплові електростанції. Вміст двоокису вуглецю в атмосфері зростає, тому підвищується температура земної поверхні, рівень світового океану, швидкість наступу океану на сушу.

Причиною загострення глобальних проблем є швидка урбанізація населення, зростання гігантських мегаполісів, що супроводжується скороченням сільськогосподарських угідь, бурхливою автомобілізацією, забрудненням довкілля вихлопними газами. Особливо складна екологічна ситуація в Україні, яка спричинена надмірною концентрацією екологічно

небезпечних виробництв. Більшу частину електроенергії виробляють ТЕЦ, які, по-перше, традиційно конструювалися на низькому технологічному рівні, по-друге, експлуатувалися тривалий час без достатнього оновлення виробничого апарату, по-третє, працювали на низькосортному кам'яному вугіллі. Оскільки Україна значно відстає від розвинених держав світу у формуванні раціональної структури паливного балансу, то в майбутньому при збереженні такої технології та структури паливного балансу екологічна ситуація погіршуватиметься.

Важливою причиною загострення глобальних проблем є також варварське ставлення людини до природи, що найбільше виявляється в хижацькому вирубуванні лісів, знищенні природних річок, створенні штучних водойм, забрудненні шкідливими речовинами прісної води. Проблема води стає першочерговою. В Україні багато міст, сіл користуються привозною водою. Водночас до водного басейну України підприємства скидають мільярди кубометрів стічних вод. Це приводить до концентрації в них солей важких металів і фенолів, у декілька разів вищої від гранично допустимих норм.

Нераціональне ставлення до природи виявляється у втраті величезних масивів землі. У країнах, що розвиваються, щорічно отруюються пестицидами багато людей. Надмірна загазованість, отруєння хімікатами призвели до того, що в кістках сучасної людини надмірна кількість свинцю. Збільшується отруєння ртуттю, кадмієм, що спричиняє катастрофічно швидке зростання кількості серцево-судинних та онкологічних захворювань.

Однією з соціальних причин загострення глобальних проблем є непродумана регіональна політика держав, відсутність економічного суверенітету республік у колишньому СРСР, національної власності на свої природні ресурси, засоби виробництва тощо.

З'ясовуючи сутність глобальних проблем, по-різному трактують причини їх загострення та природу цих явищ. Сутність глобальних проблем – це комплекс зв'язків і відносин між державами та соціальними системами, суспільством і природою у загальнопланітарному масштабі, які зачіпають життєві інтереси народів усіх країн і можуть бути розв'язані їх спільними зусиллями. Американські науковці В. Войскопер, Д. Блейні головними причинами зростання мілітаризації вважають природно-історичні умови розвитку людини, її психологію, прагнення до насильства. Причину кризи докільля американський учений Ф. Слейтер, швейцарський учений Ж. Дерст вбачають у притаманному людині інстинкті до руйнування. Більшість західних ідеологів такою причиною називають лише зростання населення, сучасну НТР, збільшення промислового виробництва.

Проблеми інтеграції економіки України у світову економіку.

На сьогодні інтеграція України до світового економічного простору є нагальним завданням розбудови державності та економіки, але для того, щоб цей процес дійсно приніс очікувані результати, необхідно усвідомити деякі особливості економічної інтеграції України:

- Україна ще не визначилась повною мірою з основними напрямками і механізмами структурної перебудови економіки, критерії для яких повинні вироблятися з врахуванням особливостей розвитку світової системи господарювання, а також реальних можливостей і напрямів інтегрування до неї України;

- дуже гостро стоять питання як безпеки у сфері зовнішньоекономічних відносин, так і взагалі економічної безпеки, які необхідно вирішувати з позицій активного конкурентного протистояння на світовому ринку;

- існують певні суперечності регіонального характеру, усунення яких можливе тільки на довгострокових договірних засадах шляхом активного включення до інтеграційних процесів з визначенням глобальних національних пріоритетів та їх збалансуванням з іншими, що існують у світовому економічному просторі;

- спроби активного діалогу з міжнародними фінансовими інститутами – як гарантами входження України до світового ринку і оновлення економіки – поки що спричиняють неадекватну реакцію широких кіл української громадськості, оскільки досі не визначено чітко орієнтири нашої держави ні в розвитку її внутрішньої економіки, ні в пошуках її майбутнього місця в світовому господарстві.

Крім того, об'єктивною причиною, що заважає нині входженню України як повноправного партнера у світове господарство, є низька конкурентоспроможність її продукції на світових ринках. Із промислових товарів на ринках дальнього зарубіжжя може конкурувати не більше 1% товарів. Крім того, навіть ті товари, на які є попит на зовнішніх ринках, не відповідають міжнародним стандартам. Питома вага експорту у ВВП розвинутих країн коливається від 10 до 70%.

Вихід України на світові ринки як рівноправного партнера є можливим лише за умови її членства у ГАТТ/СОТ. ГАТТ - це багатостороння угода між 132 країнами, яка охоплює 90% світової торгівлі. Україна входить до групи країн, які очікують прийняття в члени СОТ (Світової організації торгівлі).

Необхідність докорінної технічної та технологічної модернізації промислового й сільськогосподарського виробництва України, його переорієнтації на вищі світові стандарти з метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції вимагає максимально ефективного використання наявних науково-технічного та економічного потенціалів країни, широкого розвитку міжнародної кооперації в галузі науки, освіти та виробництва.

Якщо за кількісними науковими показниками наша країна знаходиться в перших рядах цивілізованих країн, то за іншими складовими науково-технічного потенціалу – передові позиції у світовій науці, рівень фінансування наукових досліджень і їхня матеріально-технічна база, організація системи впровадження результатів наука у виробництво і, нарешті, професійний рівень кадрів, їхня кваліфікація — вона помітно відстає. Неадекватність показників економічного та науково-технічного

розвитку України та розвинутих країн не може бути нездоланного перешкодою на шляху налагодження коопераційних зв'язків, хоча певною мірою є і стримуючим цей процес фактором.

Розвиток міжнародної науково-технічної кооперації України можливий у таких формах:

- запозичення досвіду та знань шляхом запрошення іноземних спеціалістів, а також підготовка й підвищення кваліфікації національних кадрів за кордоном;
- взаємодія у створенні, розширенні та забезпеченні нормальної діяльності навчальних закладів, науково-дослідних та консультативних центрів, у тому числі спільних;
- співробітництво у галузі науки й техніки при будівництві, модернізації та експлуатації підприємства й інших об'єктів виробничого призначення і соціальної інфраструктури;
- обмін технологіями, ліцензіями, конструкторськими і проектними матеріалами, сприяння їх використанню;
- співробітництво у збиранні, обробці та використанні науково-технічної й економічної інформації.

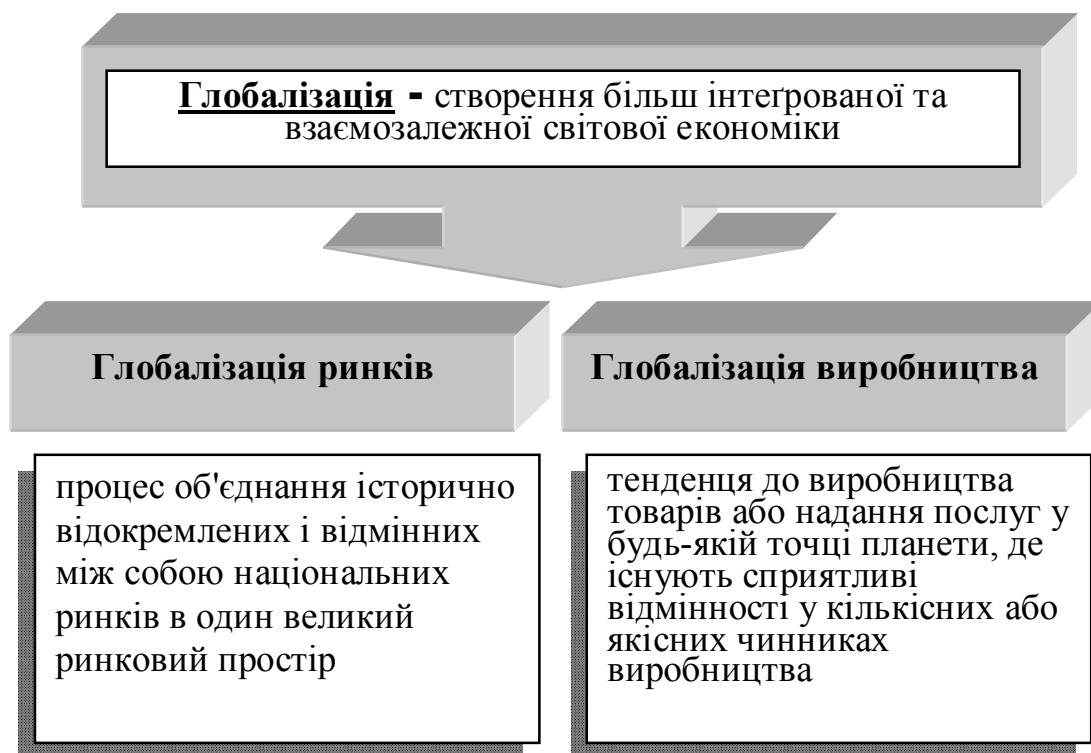

Рисунок 2.11.1 – Глобалізація та її види

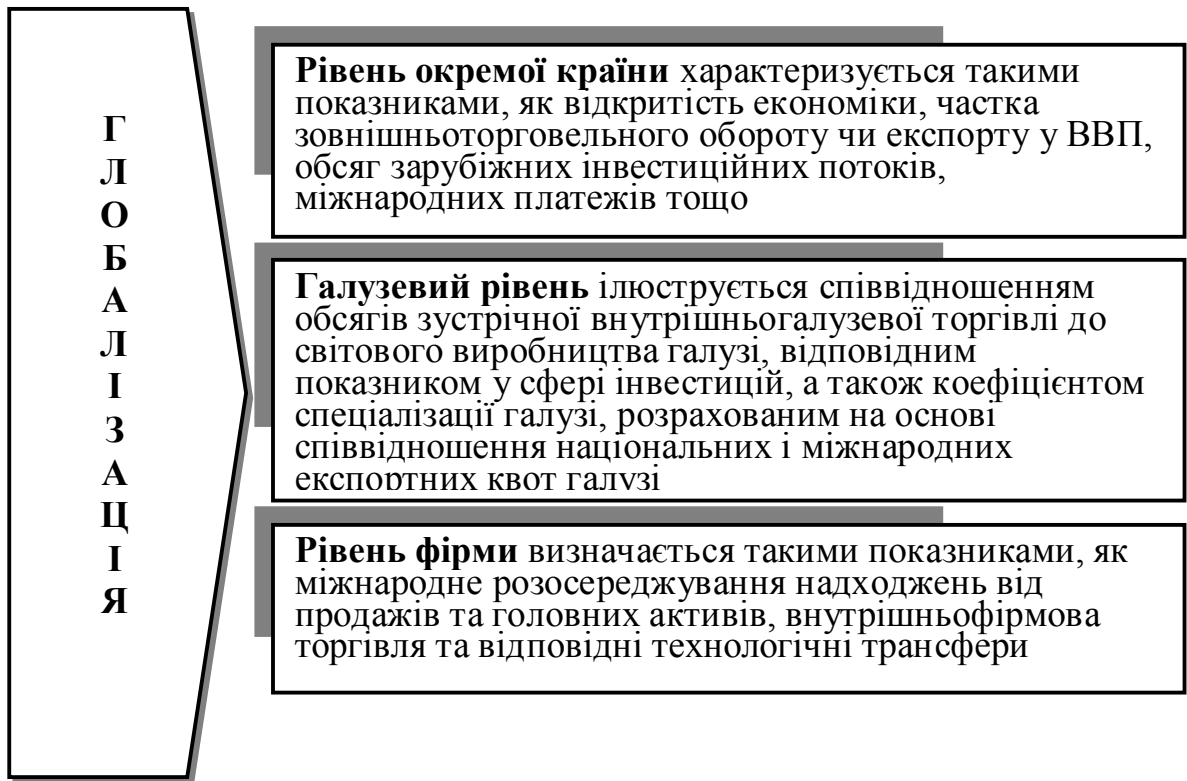

Рисунок 2.11.2 – Рівні глобалізації

Рисунок 2.11.3 – Глобальні економічні проблеми та їх класифікація

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Виникнення, основні етапи розвитку політичної економії.
2. Предмет економічної теорії.
3. Економічні категорії та економічні закони.
4. Принципи та методи політекономічного аналізу.
5. Політекономія в системі економічних наук.
6. Функції політекономії.
7. Сутність і цілі суспільного виробництва.
8. Економічні ресурси, їх види.
9. Чинники виробництва, їх взаємодія.
10. Виробнича функція.
11. Продукт і стадії його руху.
12. Обмеженість ресурсів. Крива виробничих можливостей.
13. Економічні потреби, їх роль в розвитку суспільного виробництва.
14. Економічні інтереси: сутність, види.
15. Економічна ефективність та її показники. Соціальна ефективність.
16. Економічні системи, їх типи.
17. Формацийний та еволюційний підходи до класифікації економічних систем.
18. Змішана ринкова економіка: характерні риси і національні моделі.
19. Ринкова економічна система, її риси..
20. Командна економіка, її характерні риси.
21. Соціальне ринкове господарство, його сутність.
22. Власність як економічна і правова категорія.
23. Типи і види власності.
24. Різноманіття типів і видів власності – основа функціонування сучасної економіки.
25. Форми суспільного виробництва.
26. Товарне виробництво : сутність і характерні риси.
27. Товар і його властивості.
28. Закон вартості і його функції.
29. Сутність і функції грошей.
30. Грошовий обіг та його еволюція. Грошова система.
31. Закон товарно-грошового обігу.
32. Інфляція: сутність, причини, форми прояву та соціально-економічні наслідки.
33. Ринок: сутність і функції.
34. Ринковий механізм: складові і дія.
35. Ринкова інфраструктура, її елементи.
36. Конкуренція: сутність, форми, види та соціально-економічні наслідки.
37. Домогосподарства як суб'єкти ринкових відносин.
38. Доходи домогосподарств та їх розподіл.
39. Альтернативні концепції капіталу в економічній науці.
40. Всезагальна формула руху капіталу.
41. Постійний та змінний капітал, їх участь в створенні вартості.
42. Додаткова вартість, її сутність і види.
43. Сутність, системи та форми зарплати.
44. Капітал і наймана праця. Робоча сила, її властивості.
45. Праця, її характер, види.
46. Витрати виробництва, їх різновиди.
47. Собівартість продукції і фактори її зниження.
48. Кругооборот капіталу, стадії та функціональні форми.
49. Оборот капіталу, основний та оборотний капітал. Прибуток; сутність і джерела.
50. Ціна виробництва і утворення середньої норми прибутку.
51. Альтернативні трактування природи прибутку в економічній науці.
52. Підприємництво, його трактування.

53. Підприємство: сутність, види, організаційні форми.
54. Основний та оборотний капітал підприємства.
55. Торговельний капітал, його сутність.
56. Торговельний прибуток: джерела і механізм утворення.
57. Форми торгівлі та їх еволюція.
58. Основні і додаткові витрати обігу.
59. Позичковий капітал: джерела і призначення в ринковій економіці.
60. Позичковий процент: його природа, фактори, які визначають його величину.
61. Кредит, його функції і форми.
62. Банки як головні кредитні заклади, їх види, функції, операції.
63. Фондовий ринок. Цінні папери, їх сутність і види.
64. Система аграрних відносин.
65. Земельна рента, її економічна природа та види.
66. Ціна землі.
67. АПК і система агробізнесу.
68. Сутність і типи відтворення.
69. Суспільний продукт, його форми і структура.
70. Економічне зростання та його типи.
71. Природа і фази циклічних коливань економіки.
72. Національна економіка як продукт історичного розвитку, об'єктивні основи її формування та розвитку.
73. Національне багатство. Економічний потенціал.
74. Безробіття, типи і наслідки.
75. Роль інвестицій в економічному зростанні.
76. Циклічні коливання економіки. Фази циклу.
77. Теорії циклів. Економічні кризи та їх причини.
78. Зайнятість: суть і форми. Теорії зайнятості.
79. Проблеми зайнятості та відтворення робочої сили в Україні.
80. Господарський механізм, його складові та функції.
81. Форми і методи державного регулювання економіки.
82. Економічні функції держави в змішаній економіці.
83. Державний сектор економіки.
84. Фінансова система і фінансова політика в державі. Державні фінанси.
85. Фіскальна політика. Фіскальні методи регулювання виробництва.
86. Механізм грошово-кредитного регулювання.
87. Теоретична модель соціалістичної економіки та реальність.
88. Концепції та моделі переходу до ринкової економіки.
89. Перехідна економіка. Особливості і завдання перехідної економіки.
90. Необхідність і цілі роздержавлення і приватизації при переході до ринку в постсоціалістичних країнах.
91. Економічні реформи в Україні: етапи та особливості.
92. Світове господарство: зміст, форми, механізм.
93. Інтернаціоналізація господарчого життя світового суспільства. Форми міжнародної економічної інтеграції.
94. Сучасні форми міжнародних економічних відносин.
95. Зовнішня торгівля та зовнішньоторговельна політика.
96. Економічні аспекти глобальних проблем сучасності.
97. Сутність і форми міжнародного руху капіталу.
98. Міжнародні валютно-фінансові відносини.
99. Глобалізація, її сутність та види.
100. Тенденції інтеграції економіки України у світову економіку.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

До контрольних заходів з дисципліни “Політекономія” належать поточний, модульний (проміжний) та семестровий (підсумковий) контролю, які проводяться з метою оцінювання результатів на певному етапі навчання.

Поточний контроль – це оцінювання рівня засвоєння студентом навчального матеріалу під час проведення лекцій; семінарських занять, оцінювання знань з використанням поточних тематичних тестів; самостійної роботи, індивідуальної роботи.

Модульний (проміжний) контроль – це оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу, блоків змістових модулів, винесених на цей контрольний захід. Модульний контроль проводиться під час тижнів модульного контролю за розкладом навчальних занять.

Семестровий (підсумковий) контроль – це іспит в обов'язку навчального матеріалу, визначеного цією робочою програмою дисципліни.

Підсумкова оцінка включає сумарне оцінювання всіх видів робіт студента протягом семестру.

Кожен блок змістових модулів має бути обов'язково оцінений. Студент повинен позитивно скласти модульний (проміжний) контроль. Незадовільні оцінки складання модульного контролю вважаються академічною заборгованістю, яка не може бути компенсованою за рахунок позитивного складання інших блоків змістових модулів.

Відповідно до умов кредитно-модульної системи організації навчального процесу передбачається оцінювання успішності студентів з дисципліни в балах.

Академічні успіхи студента визначаються за допомогою системи оцінювання, що використовується в університеті, а саме: оцінки виставляються згідно з таблицею співставлення шкал:

Таблиця – Шкала перерахунку оцінок результатів контролю знань студентів

Національна	Університетська	ECTS
5 (відмінно)	90-100 балів	A (відмінно)
4 (добре)	85-89 балів	B (дуже добре)
	75-84 балів	C (добре)
3 (задовільно)	70-74 балів	O (задовільно)
	60-69 балів	E (достатньо)
2 (незадовільно)	35-59 балів	PX (незадовільно) – з можливістю повторного складання блоку змістових модулів
	1 -34 балів	P (незадовільно) – з обов'язковим повторним вивченням блоку змістових модулів

Об'єктом оцінювання знань студентів є програмний матеріал дисципліни різного характеру і рівня складності, засвоєння якого відповідно перевіряється під час поточного контролю.

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння

певного матеріалу, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

Оцінювання знань студентів під час семінарських занять проводиться за наступними критеріями:

- 1) розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються;
- 2) ступінь засвоєння фактичного матеріалу курсу;
- 3) обізнаність з основною (обов'язковою) і додатковою літературою, а також із сучасною вітчизняною та зарубіжною літературою з питань, що розглядаються;
- 4) уміння поєднувати теорію з практикою при розв'язанні ситуаційних задач, винесених на розгляд в аудиторії;
- 5) логіка, структура, стиль викладання матеріалу при виступі в аудиторії, вміння захищати свою позицію та здійснювати узагальнення інформації, отриманої з доповідей інших осіб.

Максимальну кількість балів отримує студент за відповідну його участь в аудиторних заняттях усім п'ятьом зазначеним критеріям. Відсутність тієї або іншої складової знижує оцінку на відповідну кількість балів.

При проведенні поточного тематичного тестування визначається рівень знань студентів з теоретичних питань курсу. Мінімальна кількість правильних відповідей студента на тестове завдання з теми курсу, що дозволяє оцінити результати тестування позитивно, має бути більше 70% від загальної кількості запитань тестового завдання.

Виконання домашніх завдань є невід'ємною частиною засвоєння курсу. При оцінюванні виконання домашніх завдань особлива увага приділяється якості та самостійності виконання завдання, своєчасності складання завдань викладачу (згідно з графіком навчального процесу).

Для організації поточного контролю в даній робочій програмі розподілена загальна кількість балів, за якими оцінюється вся поточна робота, між відповідними об'єктами контролю.

Результати поточного контролю знань студентів у цілому (з урахуванням систематичності та активності роботи і виконання модульних завдань) оцінюються в діапазоні від 40 до 60 балів, з яких :

- за роботу на семінарських заняттях – від 10 до 15 балів (окремо оцінюються за п'ятибальною шкалою виступи та загальна активність в ході семінарських занять);
- за самостійну роботу – від 7 до 10 балів (окремо оцінюються за п'ятибальною шкалою підготовка тем, питань для самостійного вивчення та виконання домашніх завдань);
- за індивідуальну роботу (написання рефератів, есе тощо) – від 3 до 5 балів;
- виконання модульної контрольної роботи оцінюється від 20 до 30 балів.

За рішенням кафедри студентам, які брали участь в позанавчальній

науковій діяльності – в роботі конференцій, підготовці наукових публікацій, олімпіадах, конкурсах тощо – можуть присуджуватись додаткові бали за результати поточного контролю. При цьому загальна кількість балів, що вноситься до відомості не може перевищувати 60 балів.

4.10. Об'єктами поточного контролю знань студентів є:

- а) систематичність та активність роботи на семінарських заняттях;
- б) виконання завдань для самостійного опрацювання;
- в) виконання індивідуальних завдань;
- г) виконання модульних (контрольних) завдань.

Оцінювання проводиться за такими критеріями:

- розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються;

- ступінь засвоєння матеріалу дисципліни;

- ознайомлення з рекомендованою літературою, а також із сучасною літературою з питань, що розглядаються;

- уміння поєднувати теорію з практикою при розгляді виробничих ситуацій, розв'язанні задач, проведенні розрахунків при виконанні завдань, винесених для самостійного опрацювання" та завдань, винесених на розгляд в аудиторії;

- логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмових роботах і при виступах в аудиторії, вміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації та робити висновки.

При контролі систематичності та активності роботи на семінарських заняттях оцінці підлягають рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах на семінарських заняттях; активність при обговоренні питань, що винесені на семінарські заняття.

При контролі виконання завдань для самостійного опрацювання оцінці підлягають самостійне опрацювання тем в цілому чи окремих питань; написання рефератів, есе, кросвордів, анотацій, підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів тощо.

При виконанні модульних (контрольних) завдань оцінці підлягають теоретичні знання та практичні навички, яких набули студенти після опанування певного модуля. Написання контрольної роботи є обов'язковим для кожного студента. Критеріями, які дозволяють оцінити виконання модульної (контрольної) роботи позитивно, є:

- відповіді на запитання повинні бути достатньо повними і показувати глибоке засвоєння студентом програмного матеріалу дисципліни;

- розв'язання практичних завдань повинно бути методично правильним і з належними поетапними поясненнями.

Оцінювання письмових контрольних робіт здійснюється за 30-бальною шкалою (від 0 до 30 балів) відповідно від кількості правильних відповідей.

В разі невиконання певних завдань поточного контролю з об'єктивних причин, студенти мають право, за дозволом декана, скласти їх до останнього семінарського заняття. Час та порядок складання визначає викладач.

Підсумковий бал за результатами поточного модульного контролю оформлюється під час останнього семінарського заняття відповідного семестру. Для визначення оцінки під час модульного контролю враховуються результати поточного контролю з семінарських занять, самостійної роботи та результати захисту індивідуальних завдань, передбачених з навчальної дисципліни.

На тижнях модульного контролю студент може захистити індивідуальні завдання, отримати консультацію, а також виконати інші види робіт, необхідні для позитивного оцінювання виконання ним індивідуального навчального плану. Студент вважається допущеним до модульного (проміжного) контролю, якщо він виконав усі види робіт, які передбачені цією робочою програмою з вивчення відповідного блоку змістових модулів цієї дисципліни.

У разі недопущення студента до модульного (проміжного) контролю або відсутності на ньому викладач проставляє йому у відомості 0 (нуль) балів. У разі поважної причини відсутності декан факультету надає студентові дозвіл на проходження відповідного модульного контролю в індивідуальному порядку.

Студент, який не погоджується з одержаною оцінкою, має право звернутися до викладача й отримати обґрунтоване пояснення. У разі незгоди з рішенням викладача студент має право звернутися з письмовою апеляцією до завідуючого кафедрою не пізніше наступного робочого дня після оголошення результатів модульного контролю.

Оцінки першого та другого модульного контролю виставляються за університетською шкалою.

Оцінювання знань студентів з навчальної дисципліни “Політекономія”, формою підсумкового контролю якої є іспит, здійснюється на основі результатів поточного і підсумкового контролю знань (іспиту). Завданням іспиту є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв’язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

Іспити проводяться у формі виконання письмових екзаменаційних завдань. На іспит виносяться вузлові питання, тестові завдання, типові та комплексні задачі, завдання, що потребують творчої відповіді та уміння синтезувати окремі знання тощо. Результати іспиту оцінюються в діапазоні від 0 до 40 балів (включно). В разі, коли відповіді студента оцінені менше ніж в 20 балів, він отримує незадовільну оцінку за результатами іспиту (тобто 0 балів).

Загальна підсумкова оцінка з дисципліни складається з суми балів за результати поточного контролю знань та за виконання завдань, що виносяться на іспит (за умови, що на іспиті студент набрав не менше 20 балів). Якщо на іспиті студент набрав менше 20 балів, а отже отримав незадовільну оцінку, загальна підсумкова оцінка включає лише результати поточного контролю.

ТЕСТОВИЙ ТРЕНІНГ З КУРСУ «ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ»

Запропонований тестовий комплекс охоплює всі теми нормативної робочої програми з курсу «Політична економія». Дидактичною основою даного тренінгу є принцип рефлексії, який дозволяє студентам здійснювати самостійну перевірку знань понятійно-категоріального апарату даного курсу. Тести побудовані за методикою розпізнавання образів: у лівому стовпці таблиці наведено наукові поняття, які розглянуто у певній темі, а у правому – описання суттєвих відмінних ознак та властивостей цих понять. Студенти мають знайти відповідність між ними.

Змістовий модуль 1

Тести до теми 1.1. Предмет і метод політичної економії

1. Предмет політекономії	А. Дії людей у процесі вибору рідкісних ресурсів для виробництва, обміну, розподілу та споживанню різних товарів та послуг
2. Пізнавальна функція політекономії	Б. Виробничі відносини між людьми в процесі виробництва, обміну, розподілу та споживання різноманітних товарів та послуг
3. Предмет «Економікс»	В. Розкриття суті економічних законів і категорій, форм їх прояви, притаманні їм внутрішні суперечності, механізм їх дії
4. Економічний закон	Г. Відмова від поверхневих, несуттєвих сторін явища з метою розкриття його внутрішніх, суттєвих, сталих і загальних зв'язків, справжньої тенденції руху
5. Метод абстракції	Д. Внутрішньо необхідний, сталий та істотний зв'язок між явищами, процесами економічного життя, елементами матеріальної системи

Тести до теми 1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці

1. Суспільне виробництво	А. Предмети праці і засоби праці разом
2. Засоби праці	Б. Задоволення потреб суспільства
3. Засоби виробництва	В. Взаємозв'язок безпосереднього виробництва з певними його технологіями, розподілом, обміном і споживанням ресурсів
4. Мета виробництва	Г. Сукупність галузей, що обслуговують виробництво
5. Виробнича інфраструктура	Д. Річ, або комплекс речей, за допомогою яких людина діє на предмет праці

Тести до теми 1.3. Економічні потреби та інтереси

1. Основна суперечність економічного розвитку	А. Максимально можливий обсяг виробництва за наявних ресурсів і знань, які має у своєму розпорядженні конкретна економіка
2. Економічний інтерес	Б. Внутрішній спонукальний мотив діяльності людей, необхідність в певних речах
3. Межа виробничих можливостей	В. Безперервне зростання маси і різноманітності споживчих вартостей в результаті зростання продуктивних сил
4. Закон зростання потреб	Г. Протиріччя між постійно зростаючими потребами і обмеженістю виробничих ресурсів
5. Потреба	Д. Намагання людей задовольнити свої об'єктивні потреби

Тести до теми 1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система і закони її розвитку

1. Продуктивні сили	А. Система, в якій співіснують приватна і державна власність, ринковий механізм і державне регулювання
2. Змішана економічна система	Б. Єдність та взаємодія особистого та речового чинників виробництва
3. Ринкова економіка	В. Економіка, в якій матеріальні ресурси перебувають у приватній власності, а основним регулятором економіки є ринковий механізм.
4. Економічна система	Г. Економічна система, в якій матеріальні ресурси перебувають у державній власності, а регулювання відбувається через директивний план
5. Командно-адміністративна система	Д. Сукупність відносин між людьми у процесі їх економічної діяльності та регулювання діяльності відповідно до мети суспільства

Тести до теми 1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші

1. Інформативна теорія вартості	А. Вартість визначається суб'єктивною граничною корисністю останньої реальної одиниці певного блага
2. Трудова теорія вартості	Б. За основу цінності товару узята кількість витраченої праці
3. Теорія граничної корисності	В. Вартість визначається сумою доходів основних чинників виробництва
4. Неокласична теорія вартості	Г. У ціні товару значний вміст інноваційної складової
5. Факторна (нетрудова) теорія вартості	Д. Реальна цінність товару дорівнює фактичній ціні, яка встановлюється на ринку відповідно до попиту і пропозиції товарів

Тести до теми 1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата

1. Змінний капітал	А. Приєднання частини отриманої додаткової вартості до діючого капіталу
2. Сталий капітал	Б. Самозростаюча вартість
3. Нагромадження капіталу	В. Частина капіталу, яка витрачається на придбання засобів виробництва і не змінює у процесі виробництва свою величину
4. Капітал	Г. Ціна послуг, наданих робітником
5. Заробітна плата	Д. Частина капіталу, яка витрачається на придбання робочої сили і змінює у процесі виробництва свою величину

Змістовий модуль 2

Тести до теми 2.1. Витрати виробництва і прибуток

1. Постійні витрати	А. Витрати одного підприємця, дійсні матеріальні затрати на виготовлення товару
2. Змінні витрати	Б. Затрати, на загальну величину яких не впливають обсяги виробництва
3. Індивідуальні витрати	В. Затрати, які прямо залежать від обсягів виробництва
4. Явні витрати	Г. Альтернативні затрати використання ресурсів, які є власністю фірми
5. Вмінені витрати	Д. Витрати на оплату використовуємих факторів виробництва

Тести до теми 2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення

1. Конкуренція	А. Платоспроможна потреба у товарах та послугах
2. Ринкова рівновага	Б. Повний або частковий збіг між обсягом та структурою попиту на товари і обсягом та структурою пропозиції
3. Кон'юнктура ринку	В. Сукупність товарів з певними цінами, що надаються виробниками сукупність товарів з певними цінами, що надаються виробниками
4. Попит	Г. Співвідношення попиту і пропозиції щодо окремих товарів або цілої товарної маси на відповідному ринку
5. Пропозиція	Д. Змагання економічних агентів на ринку за переваги споживачів у цілях отримання найбільшої вигоди

Тести до теми 2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин

1. Трансфертні платежі	А. Особа або група осіб, поєднаних спільним веденням господарства
2. Прожитковий мінімум	Б. Сукупність осіб, що живуть разом, пов'язаних родинністю та спільним бюджетом
3. Оптимальний споживчий бюджет	В. Всі виплати, які відповідають реальному економічному внеску домогосподарства, але не еквівалентні виробничим витратам
4. Сім'я	Г. Набір товарів і послуг, розрахований за нормами і нормативами споживання і забезпеченості населення першочерговими життєвими засобами
5. Домогосподарство	Д. Вартість набору життєвих засобів, розрахована за нормами та нормативами споживання, які задовольняють розумні раціональні потреби людей

Тести до теми 2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток

1. Підприємництво	А. Первинна ланка суспільного поділу праці, яка є товаровиробником і забезпечує процес відтворення на основі самостійності і самоокупності
2. Підприємство	Б. Засоби виробництва, інше майно та цінності, які обслуговують процес виробництва
3. Капітал підприємства	В. Круговий рух виробничих фондів, у процесі якого вони проходять три стадії, набувають трьох форм і у кожній з них виконують відповідну функцію
4. Амортизація	Г. Самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту та ін., з метою отримання прибутків та самореалізації власної мети
5. Кругооборот капітала	Д. Процес поступового перенесення вартості основних фондів на готовий продукт в міру фізичного зношування

Тести до теми 2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента

1. Позичковий відсоток	А. Відокремлена частина промислового капіталу, яка функціонує виключно у сфері обігу з метою реалізації товару
2. Торговельний капітал	Б. Частина прибутку, яка виплачується володарю грошових коштів за їх використання
3. Кредит	В. Відокремлена частина промислового капіталу, яка віддається у позику і власнику приносить доход у формі відсотка
4. Акціонерний капітал	Г. Рух позичкового капіталу
5. Позичковий капітал	Д. Капітал, створений шляхом випуску і реалізації акцій

Тести до теми 2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми

1. Фонд споживання	А. Сукупність всіх матеріальних благ та послуг, створених в країні за рік
2. Сукупний суспільний продукт	Б. Показник, який характеризує кінцеві результати економічної діяльності як матеріального, так і нематеріального виробництва
3. Валовий національний продукт	В. Частина чистого продукту, яка служить відтворенню робочої сили
4. Фонд нагромадження	Г. Сума матеріальних благ, створених в країні за рік
5. Валовий суспільний продукт	Д. Частина чистого продукту, яка використовується для задоволення загальних суспільних потреб накопичення, тобто поширення виробництва

**Тести до теми 2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення
робочої сили та їх регулювання державою**

1. Піднесення	А. Економічне явище, коли частина економічно активного населення не має можливості застосувати свою робочу силу
2. Пожвавлення	Б. Фаза економічного циклу, яка настає після пожвавлення і відображає збільшення виробництва порівняно з попереднім циклом
3. Криза	В. Цикл розвитку економіки, в межах якого періоди піднесення виробництва чергуються з періодами падіння
4. Безробіття	Г. Фаза економічного циклу, яка настає після депресії і створює умови для піднесення виробництва
5. Економічний цикл	Д. Фаза економічного циклу, яка характеризує затяжний спад в економіці і супроводжується скороченням виробництва

**Тести до теми 2.8. Господарський механізм у системі регулювання
суспільного відтворення. Держава та її економічні функції**

1. Фіскальна політика	А. Облікова ставка, норма резервування, операції на відкритому ринку
2. Монетарна політика	Б. Контроль заробітної плати і цін, добровільні орієнтири зарплати і цін
3. Політика доходів	В. Державні видатки і податки
4. Зовнішнь-економічна політика	Г. Встановлення величини виплат по безробіттю, створення програм з перекваліфікації
5. Політика зайнятості	Д. Митні і немитні бар'єри, валютні інтервенції

Тести до теми 2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік

1. Риса командної економіки	А. Державне регулювання економічних та соціальних процесів із зміною його типів і форм, посиленню та послабленню регулюючих функцій
2. Риса змішаної економіки	Б. Централізований перерозподіл переважної частки національного доходу через фінансову систем
3. Риса перехідної економіки	В. Макроекономічна стабілізація, основними інструментами якої є проведення жорсткої податкової та кредитної політики, вирішення проблеми надлишкової грошової маси
4. Приватизація	Г. Ліквідація механізмів прямого державного керування економікою шляхом передання відповідних повноважень на рівень підприємства
5. Роздержавлення	Д. Зміна власності за допомогою передачі або продажу на різних умовах державної власності економічним суб'єктам

Тести до теми 2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин

1. Протекціонізм	А. Податок, який встановлює держава на імпортні та експортні товари
2. Мито	Б. Міжнародна торгівля без обмежень з боку держави
3. Інтернаціоналізація	В. Політика, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції
4. Фрітредерство	Г. Процес посилення взаємозв'язку і взаємозалежності між суб'єктами міжнародних економічних відносин
5. Міжнародний поділ праці	Д. Відокремлення видів трудової діяльності з подальшим обміном результатами між країнами

Тести до теми 2.11. Економічні аспекти глобальних проблем

1. Приклад глобальної економічної проблеми	А. Низький рівень впровадження ресурсо- та енергозощаджуючих технологій
2. Причина глобальної проблеми	Б. Світові явища, які зачіпають інтереси всієї цивілізації і при породженні ними негативних наслідків становлять загрозу всьому людству
3. Глобалізація	В. Екологічна криза
4. Глобальні проблеми	Г. Проблема економічного зростання
5. Не є глобальною проблемою	Д. Процес формування інтегрованої та взаємозалежної світової економіки

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІТЕКОНОМІЯ»

Найменування тем	Обсяг годин	Зміст індивідуальної роботи	Форми поточного контролю	Оцінка, max-min балів
Змістовий модуль 1				
1.1. Предмет і метод політичної економії.	1	Підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Економічна теорія як наука: виникнення і етапи розвитку. 2. Тракткування предмету економічної теорії. 3. Специфіка соціально-економічних досліджень. Макро- та мікрорівні досліджень.	Захист на семінарському занятті	5-3
1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.	1	Підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Основні напрями більш повного використання виробничого потенціалу України. 2. Еволюція чинників суспільного виробництва.	Захист на семінарському занятті	
1.3. Економічні потреби та інтереси	1	Підготовка реферату на тему: Шляхи забезпечення умов для безперервного розвитку потреб.	Захист на семінарському занятті	
1.4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічні система та закони її розвитку	1	Складіть економічне есе на тему: «В країні, якою добре керують, соромляться бідності. В країні, якою керують погано, соромляться багатства» (Конфуцій, У ст. до н.е.), або підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Національні моделі економічних систем. 2. Зіставте регулюючі функції держави в командно-адміністративній та ринковій економічній системі.	Письмовий Захист на семінарському занятті	

1.5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.	1	А.В. Анікін в книзі «Золото» розповідає про золото та гроші від середніх сторіч до наших днів. Зробіть анотацію до будь-якої глави цієї книги, або підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Роль суспільного поділу праці у розвитку товарного виробництва. 2. Еволюція товарної форми організації господарства в посттоварну. 3. Види та природа сучасних грошей.	Письмовий Захист на семінарському занятті	
1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.	1	Підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Альтернативні трактування сутності капіталу в економічній теорії. 2. Еволюція відносин праці і капіталу. 1. Нагромадження капіталу в перехідній економіці. 2. Організація оплати праці та її вдосконалення.	Захист на семінарському занятті	5-3
Разом	6			
Змістовий модуль 2				
2.1. Витрати виробництва і прибуток.	1	Підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Теорії прибутку. 2. Прибуток як показник успіху господарської діяльності підприємства.	Захист на семінарському занятті	5-3
2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.	1	Складіть економічне есе на тему: «Конкуренція – життя торгівлі та смерть торговців», або підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Ринок нерухомості та його особливості. 2. Проблеми формування ринків праці, землі та капіталу в Україні.	Письмовий Захист на семінарському занятті	

2.3. Домогосподарства в системі економічних відносин.	1	Наведіть приклади розподілу витрат домогосподарств на особисте споживання, податки і заощадження.	письмовий
2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.	1	Підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Корпорації як основна форма організації підприємства в сучасних умовах. 2. Стимули і механізми підприємницької діяльності. 3. Політика прискореної амортизації та її роль в сучасній економіці.	Захист на семінарському занятті
2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента	1	Складіть економічний кросворд за термінами даної теми, або Підготовка реферату на тему: Роль особистих селянських господарств в аграрній економіці сучасної України.	Письмовий Захист на семінарському занятті
2.6. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми	1	Підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Система національних рахунків: сутність і структура. 2. Валовий внутрішній продукт України. 3. Проблема оцінки національного багатства.	Захист на семінарському занятті
2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.	1	Підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Шляхи формування раціональної і ефективної зайнятості в Україні. 2. Приховане безробіття в Україні: сутність і соціальні наслідки.	Захист на семінарському занятті
2.8. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.	1	Підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Порівняльна характеристика основних концепцій макроекономічної політики. 2. Основні недоліки ринкового саморегулювання та напрями їх подолання в економічній системі.	Захист на семінарському занятті

2.9. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.	1	Підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Підвищення ролі держави в змішаній економіці: необхідність та економічні функції. 2. Характеристика «Вашингтонського консенсусу», що заклав основи «гайдарівської економіки». 3. Теорія і практика системи державного соціалізму	Захист на семінарському занятті	
2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.	1	Підготовка реферату на одну з запропонованих тем: 1. Місце і роль ТНК у світовому господарстві. 2. Основні складові та напрями державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. 3. Митні та немитні засоби регулювання зовнішньої торгівлі. 4. Проблеми залучення інвестицій в українську економіку.	Захист на семінарському занятті	
2.11. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України.	1	Підготовка реферату на тему: Україна в контексті глобальних проблем видобутку та споживання природних ресурсів.	Захист на семінарському занятті	
Разом	8			5-3
Усього	17			5-3

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАПИСАННЯ І ОФОРМЛЕННЯ РЕФЕРАТІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІТЕКОНОМІЯ»

Реферат є однією з форм індивідуальної роботи студента, це **доповідь** за визначеною темою, зроблений на основі критичного перегляду літератури та інших джерел.

Робота над рефератом складається з наступних етапів: вибір на основі запропонованої кафедрою тематики, накопичення інформаційного матеріалу, підготовка та написання реферату, захист реферату на семінарі або конференції.

Реферат повинен мати наступну **структуру**: план, скорочений вступ, виклад основного змісту тексту, висновок, список літератури. Починати розробку обраної теми слід з ознайомлення з відповідною літературою. Перед тим, як приступити до її підбору, краще всього намітити план роботи з літературою та загальний попередній план роботи реферату /див. додаток 1/. Попередній план реферату, як правило, складається з трьох-чотирьох питань, у процесі роботи він уточнюється і конкретизується.

План — це логічна основа реферату, від його вірної побудови залежить структура, зміст, логічний зв'язок розділів. В плані перераховуються основні, центральні питання теми у логічній послідовності, його не слід надмірно деталізувати. Перелік основних питань завершується висновками, які представляють узагальнення важливіших положень, висунутих і розглянутих в рефераті.

Під час праці над рефератом необхідно уважно вивчити відповідну темі літературу, в тому рахунку монографії, статистичні збірники, матеріали, опубліковані в журналах: "Економіка України", «Фінанси і прогнозування», "Вопросы экономики", "Экономист", "Мировая экономика и международные отношения", "США: экономика, политика, идеология" та інші. Джерелом фактичного матеріалу можуть слугувати щотижневі видання - газети, журнали. Значну допомогу в розшуку необхідної літератури можуть надати бібліотечні каталоги (алфавітний, систематичний, предметний), бібліографічні вказівки, довідкова література (енциклопедії, словники тощо). Важливим моментом роботи з літературою є вміння записувати інформацію. Найбільш розповсюдженими є дві форми запису: конспектування і ведення картотеки, які не виключають, а в деяких випадках доповнюють одна одну.

Після накопичення і вивчення матеріалу по відповідній темі необхідно впровадити його систематизацію і розробку більш розширеного плану реферату, згідно з яким матеріал розміщується логічно і послідовно. Основний текст реферату починається із вступу, який розкриває значення, актуальність проблеми та розкриваються причини вибору теми. Крім того, треба відмітити, в яких творах відомих вчених-економістів розглядається дана проблема, сформулювати основну задачу, яка ставиться в рефераті.

Основна частина роботи передбачає глибоке теоретичне висвітлення теми, як в цілому, так і окремих її питань, вірне пов'язання теоретичних

положень з практикою, конкретним фактичним та цифровим матеріалом. Викладення матеріалу повинно здійснюватись відповідно плану.

Велике значення має вірне оформлення реферату. На титульному листі слід вказати назву вузу, факультету, тему реферату, зазначити виконавця реферату та його наукового керівника.

Приклад оформлення титульної сторінки

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Кафедра економічної теорії

РЕФЕРАТ

з політекономії

на тему: _____

Виконав: студент 1 курсу
_____ факультету
гр. _____

(П., І.)

Науковий керівник: _____

(П., І.)

Харків – 201_

Реферат має бути написаний розбірливо, зрозумілою мовою, без протиріч між окремими положеннями, повторень, скорочень. Цитати, що

наводяться в тексті, а також статистичні дані мають бути внесені у зноски, в яких вказується джерело у відповідності із бібліографічними вимогами. Текст реферату пишеться з одного боку аркуша (А4) з залишеними місцями для полів. Сторінки повинні бути пронумеровані. Обсяг реферату повинен відповідати 10-15 хвилинам усного виступу. В кінці реферату наводиться список літератури, оформлений у відповідному порядку: з початку - офіційні матеріали (закони, укази); потім - решта матеріалів в алфавітному порядку.

Підготований реферат захищається у виступі на семінарському занятті. В процесі підготовки до виступу з рефератом корисно проглянути його текст для себе. Це сприяє закріпленню матеріалу в пам'яті та допоможе під час виступу або зовсім не дивитись в текст, або звести звернення до нього до мінімуму. Реферат обговорюється в групі і робота оцінюється викладачем від 0 до 5 балів. Якщо реферат не зараховується, то з урахуванням зауважень він має бути перероблений.

ПРАВИЛА ТА ВИМОГИ СКЛАДАННЯ КРОСВОРДУ З ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІТЕКОНОМІЯ»

Складання кросворду є складним але цікавим видом індивідуального науково-дослідного завдання для студента, що вивчає дисципліну «Політична економія». Комплексний кросворд складається з усіх тем курсу і містить не менше 30 політекономічних термінів. Тематичний кросворд складається із 15 і більше термінів з однієї будь-якої теми даної дисципліни.

Слова в кросворді мають бути вписані без скорочувань, аббревіатури та ін. Терміни, які використовуються у кросворді, повинні відповідати програмі курсу «Політична економія». Не допускається використання термінів з інших курсів.

Складання комплексного фінансового кросворду проводиться з використанням двох контрольних слів (тематичного — одного контрольного слова), які студент повинен взяти у викладача. Без контрольного слова кросворд недійсний. Контрольне слово до п'яти букв повинне перетинатися кросвордом 2 рази, більше п'яти букв — 3 і більше разів.

Кросворд має бути компактним і відповідати основному правилу складання кросвордів — слова можуть перетинатися, але не можуть мати суміжних клітин.

Відповіді на слова кросворду мають бути зашифровані у вигляді повних визначень.

Кросворд оформлений від руки або набраний на комп'ютері, здається викладачеві в охайному вигляді за такою структурою:

- I — пусті клітинки для вписування слів з нумерацією;
- II — перелік визначень до кожного слова;
- III — заповнений кросворд (зі збереженням нумерації);
- IV — перелік правильних відповідей;
- V — список використаної літератури.

I, II та III, IV — на окремих аркушах.

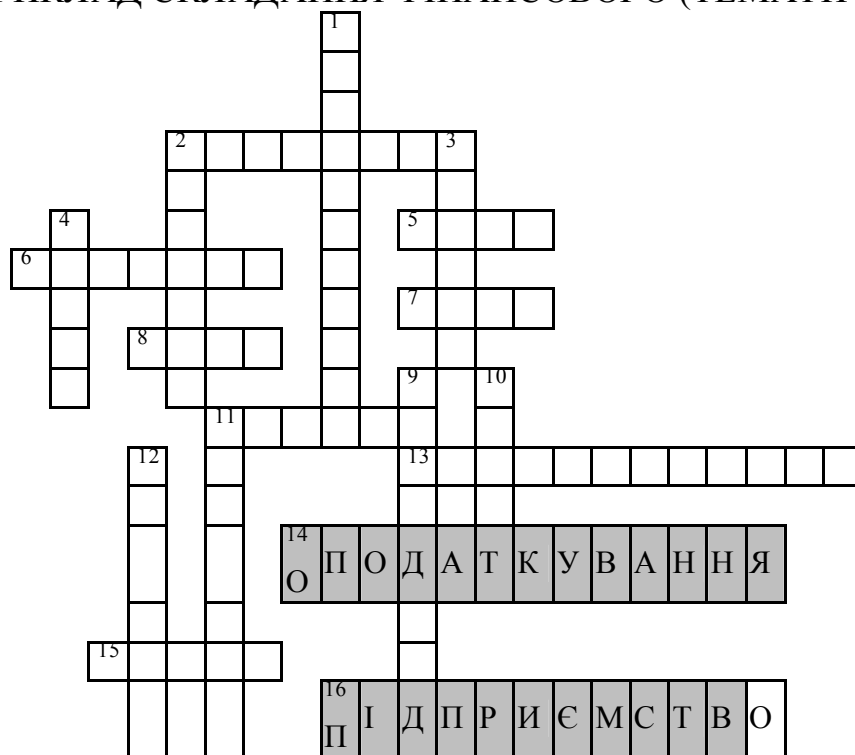
Перелік правильних відповідей може бути виділено окремим пунктом, а може бути розписаний біля переліку визначень до кожного слова (див. приклад).

Студент протягом курсу може здати не більше одного кросворду одного виду.

Загальні вимоги до термінів та означень у кросвордах:

1. Кросворд має містити слова в їх початковій формі (в однині, в інфінітиві).
2. Означення повинні складатися з одного речення.
3. Означення повинні бути стислими, але змістовними.
4. Не можна використовувати однокореневі слова у запитаннях та відповідях.
5. Означення деяких слів можна представити графічно (картинкою), але кількість таких тлумачень не повинна бути більш 50 відсотків.
6. Бажано не брати означення слів у словниках, енциклопедіях, тощо. Робота має бути авторською.

ПРИКЛАД СКЛАДАННЯ ФІНАНСОВОГО (ТЕМАТИЧНОГО) КРОСВОРДУ

По горизонталі:

- 2** — кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства (*Прибуток*).
- 5** — штрафна санкція за несвоєчасне виконання фінансових зобов'язань, що застосовується в разі несвоєчасної сплати податків і неподаткових платежів, а також у разі затримки оплати товарно-матеріальних цінностей, надання послуг і виконаних робіт (*Пеня*).

6 — цільова інформація про споживчі властивості товарів та послуг з метою їх популяризації і збуту (*Реклама*).

7 — непрямий податок, що встановлюється державою на товари, що імпортуються, експортуються або проходять транзитом через митну територію країни, у процентних ставках до вартісної оцінки цих товарів або у твердих ставках на одиницю товару (*Мито*).

8 — цільове джерело фінансування. Може бути ...нагромадження, ...оплати праці і т. д. (*Фонд*).

11 — часткове або повне звільнення юридичних і фізичних осіб від сплати податків (*Пільги*).

13 — обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб на користь держави, які мають цільове призначення (*Відрахування*).

14 — сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджету та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому порядку (*Оподаткування*).

15 — непрямий податок, який встановлюється державою у вигляді надбавки до ринкової ціни окремих товарів у твердо фіксованих на одиницю товару чи процентних ставках (*Акциз*).

16 — самостійна, ініціативна, системна діяльність з випуску продукції, надання послуг, торгівлі з метою отримання прибутку (*Підприємство*).

По вертикалі:

1 — один із видів власності юридичної чи фізичної особи (*Нерухомість*).

2 — обов'язковий регулярний платіж юридичних і фізичних осіб до державного чи місцевого бюджетів, що законодавчо встановлюється для фінансового забезпечення виконання функцій держави (*Податок*).

3 — угода між партнерами (фізичними та юридичними особами) про надання у власність майна або грошей іншій особі на умові відстрочення повернення такої ж вартості з виплатою процента (*Кредит*).

4 — особливий вид відносно стійкого доходу від певних видів власності (капіталу, майна, землі) (*Рента*).

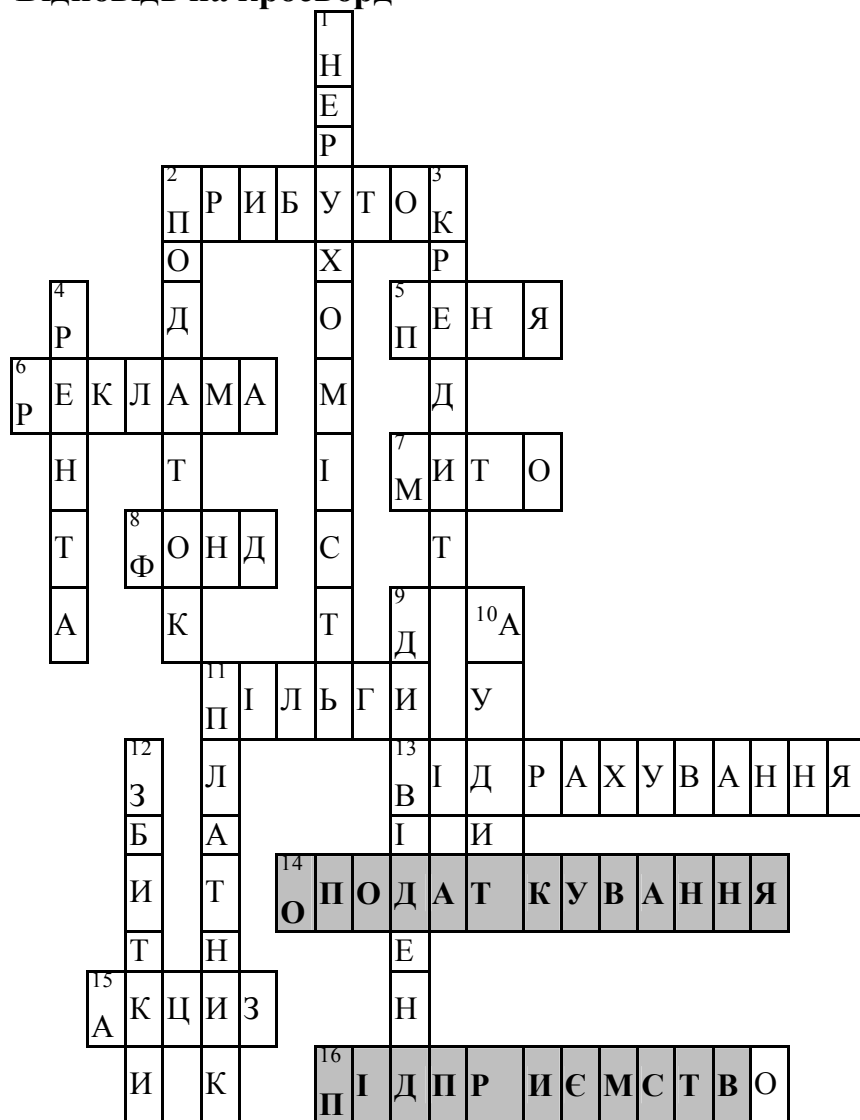
9 — платіж, який провадиться юридичною особою на користь власників (довірених осіб власника) корпоративних прав, емітованих цією юридичною особою, у зв'язку з розподілом частини її прибутку (*Дивіденд*).

10 — перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення їх достовірності. Повноти та відповідності чинному законодавству і встановленим нормативам (*Аудит*).

11 — фізична або юридична особа, яка безпосередньо перераховує податок до бюджету (суб'єкт оподаткування) (*Платник*).

12 — витрати матеріальних та грошових ресурсів підприємств, організацій, громадян у результаті перевищення витрат на виробництво і збут продукції над виручкою від реалізації, тобто перевищення витрат над доходами, а також неефективного господарювання та недоліків у ціноутворенні (*Збитки*).

Відповідь на кросворд

По горизонталі: 2 — Прибуток, 5 — Пеня, 6 — Реклама, 7 — Мито, 8 — Фонд, 11 — Пільги, 13 — Відрахування, 14 — Оподаткування, 15 — Акциз, 16 — Підприємство.

По вертикалі: 1 — Нерухомість, 2 — Податок, 3 — Кредит, 4 — Рента, 9 — Дивіденд, 10 — Аудит, 11 — Платник, 12 — Збитки.

Використана література

1. Економічний словник-довідник / За ред. С. В. Мочерного. — К.: Феміна, 1995. — 386 с.
2. Романенко О. Р., Огородник С. Я., Зязюн М. С. Фінанси: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 1999. — 108 с.
3. Фінанси підприємств: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. А. М. Поддєрьогін. — К.: КНЕУ, 1999. — 384 с.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАПИСАННЯ АНОТАЦІЇ З ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІТЕКОНОМІЯ»

Анотація — це стисла характеристика всього твору (загальна анотація) або його частини (аналітична анотація) з точки зору змісту, призначення, виду, форми та інших особливостей. Метою анотації є інформування стосовно основного предметно-тематичного змісту роботи, аспектів розгляду теми, матеріалу, на базі якого проведено дослідження, його різноманітних аспектів та певних рамок. Крім того, зазначається, що нового несе в собі дане видання в зіставленні з іншими, спорідненими за тематикою та цільовим призначенням. У разі необхідності наводяться відомості про автора.

За критерієм глибини згортання інформації виділяють розширені та реферативні анотації. Розширена — крім характеристики твору друку, може вміщувати відомості щодо історії його написання, поширеності серед економістів, опрацювання експертами, видань іншими мовами, а також висвітлювати історико-бібліографічні та текстологічні особливості. Реферативна анотація — це синтез індикативних та інформативних методів згортання інформації. Інколи цей вид вторинного документа називають індикативним рефератом. У реферативній анотації подається характеристика основних положень і висновків твору, переказ його змісту або окремих аспектів змісту.

В процесі індивідуальної роботи студентів з курсу «Політична економія» бажано застосовувати найбільш інформативний тип анотації - розгорнутої (аналітичної) анотацію, яка, крім формальних характеристик включає елементи аналізу предметно-тематичного змісту документа.

1. Анотація, як будь-який інший вид звіту про виконання індивідуальної роботи, подається у вигляді скріпленого (зшитого) зошита з титульною сторінкою стандартного зразка і внутрішнім наповненням із зазначенням усіх позицій змісту завдання (за об'ємом до 10 арк.)

2. Анотація подається викладачу, який читає лекційний курс з «Політекономії» або проводить семінарсько-практичні заняття, не пізніше ніж за 2 тижні до модульного контролю.

3. Оцінка за виконану роботу виставляється на заключному семінарському занятті на основі попереднього ознайомлення викладача зі змістом індивідуальної науково-дослідної роботи студента. Можливий захист завдання шляхом усного звіту студента про виконану роботу (до 5 хв.).

4. Оцінка за індивідуальне завдання є обов'язковим компонентом підсумкової оцінки з навчального курсу «Політична економія».

ЕСЕ ЯК ВИД ПИСЬМОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ

Індивідуалізація сучасних суспільних відносин та, як наслідок, індивідуалізація сучасної професійної освіти відкриті для застосування нових ефективних форм діяльності, в т.ч. навчальної. Ось чому есе (трансформований, адаптований, змінений жанр літератури) набуває все

більшої популярності як вид письмової індивідуальної роботи українського студента, а саме: як *твір-міркування невеликого обсягу з вільною композицією, що виражає індивідуальні враження, міркування з конкретного питання, проблеми й свідомо не претендує на повноту й вичерпне трактування теми.*

Есе припускає вираження автором своєї точки зору, особистої суб'єктивної оцінки предмета міркування, дає можливість нестандартного (творчого), оригінального висвітлення матеріалу; це також вільний стиль з можливими елементами імпровізації, певного пафосу, іронії.

Головна місія та мета есе – це самостійне бачення студентом проблеми, питання, теми на підставі *опрацьованого* матеріалу та аргументів, у відповідності до обраного підходу, стилю тощо.

Есе – це форма вираження **теоретичного пошуку творчого студента**, який здатний підвестися над формалізованим характером академічного (традиційного) реферату і запропонувати собі та викладачеві письмову роботу абсолютно іншого рівня культури навчальної діяльності. На відміну від інших прийомів, методів контролю й перевірки знань, метою есе є діагностика продуктивної, творчої складової пізнавальної діяльності студента, який припускає аналіз інформації, його інтерпретацію, побудову міркувань, порівняння фактів, підходів і альтернатив, формулювання висновків, особисту оцінку тощо.

Застосування есе сприяє більш чіткому й грамотному формулюванню думок, допомагає розташовувати ці думки в логічній послідовності, припускає вільне володіння мовою термінів і понять, розкриває глибину й широту навчального матеріалу, вчить використати приклади, цитати, необхідні аргументи за відповідною темою.

Есе повинне містити: чіткий виклад суті поставленої проблеми, включати самостійно проведений аналіз цієї проблеми з використанням концепцій і аналітичного інструментарію, розглянутого в рамках дисципліни, висновки, що узагальнюють авторську позицію з поставленої проблеми.

Специфіка дисципліни «Політекономія», дозволяє використовувати різні **форми есе**. У деяких випадках це може бути аналіз наявних статистичних даних з досліджуваної проблеми, аналіз матеріалів із засобів масової інформації й використання досліджуваних моделей, докладний розбір запропонованого завдання з розгорнутими думками, підбір і детальний аналіз прикладів, що ілюструють проблему тощо.

Мета творчого есе - відійти від «формалізованих» рамок традиційної письмової роботи студента. В есе домінує не стільки логіка, скільки асоціації. Якщо студента обмежують чіткі рамки реферату, задана структура письмової роботи, необхідність все обґрунтувати та повністю перераховувати докази, йому можна рекомендувати звернутися до есе як більш вільної, динамічної форми письмової індивідуальної роботи.

З формалізованих вимог до есе потрібно віднести тільки одне: наявність заголовка. Внутрішня структура есе може бути довільною (хоча в рекомендаціях ми пропонуємо структуру есе). Оскільки есе – це мала форма письмової роботи, необов'язковим, але бажаним, є повторення висновків в кінці; висновки можуть

бути включеними до основного тексту або заголовка. Також аргументація може передувати формулюванню проблеми. Формулювання проблеми може співпадати з остаточним висновком.

Процес написання есе: рекомендований варіант

Процес написання есе можна уявити як ланцюжок, послідовність певних елементів, етапів, процесів. Для студентів важливими є такі процеси та елементи.

Конспектування, особливо при читанні, є стратегічним інтелектуальним вмінням, а не механічним спрощеним викладенням авторської думки, позиції. Конспектуючи, студент відбирає відповідний матеріал та розвиває своє розуміння теоретичних положень, емпіричних даних, тобто факти такого роду, які або підтверджують, або спростовують. При читанні текстів студент робить помітки та порівнює одне з другим, відзначає те, що буде корисним в подальшій роботі або є більш цікавим, змістовним з теоретичного чи емпіричного підходів.

Можна конспектувати, поділивши аркуш зошита на два стовпчики. В лівому стовпчику студент напрацьовує конспект того матеріалу, який читає, а в правому, в той же час або пізніше, – порівнює зміст цього конспекту з іншими фактами, про які він читав раніше, чув на лекціях, які обговорювалися в неформальних умовах, а також з власними коментарями та критичними зауваженнями.

Іншими словами, студент формує свої нотатки для побудови перехресного посилання, виходячи з власних позицій, а також враховуючи власноручні коментарі відносно проголошеного іншими.

Що читати? Важливим є підбір матеріалу для читання: з кожної конкретної теми потрібно спочатку прочитати дві або три ключові статті, книги, в яких подаються зрозумілі концептуальні рамки або теоретична аргументація. Таке стратегічне читання сформує певні основні орієнтири щодо теми (враховуючи різні судження, інтерпретації), слугуватиме фундаментом для цілеспрямованого подальшого читання.

Залежно від тематики важливим є включення до списку літератури для читання одного або двох тематичних досліджень, що мають протилежні спрямування. Ефективне використання тематичних матеріалів та даних допоможуть студенту попередити типову помилку – надмірне використання узагальнень в есе.

Тема есе. Тема, питання та завдання, що постають перед студентом в процесі розмірковування над есе потребують аналітичних відповідей, тобто пошуку пояснення: чому щось відбувається /з якої причини/ як це відбувається / процеси, механізми.

Структура есе

Побудова есе — це відповідь на питання або розкриття теми, що засновано на класичній системі доказів.

1. **Титульний аркуш** (заповнюється за рекомендованим зразком);

2. **Вступ:** місія¹ студента щодо розгляду теми есе, його авторське бачення² — гіпотеза³ або сутність та обґрунтування вибору цієї теми. Мета та завдання роботи — очікуваний результат роботи в цілому та конкретні результати, які будуть отримуватися в ході розкриття теми. На цьому етапі дуже важливо правильно **сформулювати питання, на які ви збираєтеся знайти відповідь у ході свого дослідження**. При роботі над вступом можуть допомогти відповіді на наступні питання: «Чи потрібно давати визначення термінам, що пролунали в темі есе?», «Чому тема, яку я розкриваю, є важливою в даний момент?», «Які поняття будуть залучені в мої міркування?», «Чи можу я розділити тему на трохи більше дрібних підтем?» і т. д.

3. **Основна частина:** теоретичні основи проблеми даного есе й виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних, інших аргументів і позицій щодо питання. У цьому полягає основний зміст есе й це являє собою головні труднощі. Тому важливе значення мають підзаголовки, на основі яких здійснюється структурування аргументації; саме тут необхідно обґрунтувати (логічно, використовуючи дані або строгі міркування) пропоновану тезу. Там, де це необхідно, як аналітичний інструмент можна використати графіки, діаграми й таблиці. Залежно від поставленого питання аналіз проводиться на основі наступних категорій: причина — наслідок, загальне — особливе, форма — зміст, частина — ціле, сталість — мінливість. У процесі побудови есе необхідно пам'ятати, що один параграф повинен містити тільки одне твердження й відповідний доказ, підкріплений графічним або ілюстративним матеріалом. Отже, наповнюючи розділи аргументацією, необхідно в межах параграфа обмежити себе розглядом однієї головної думки.

4. **Висновок:** узагальнення й аргументовані висновки до теми й т. д. Підсумовує есе або ще раз вносить пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині. Методи, що рекомендують для складання висновка: повторення, ілюстрація, цитата. Висновок може містити такий дуже важливий, що доповнює есе, елемент як вказівка на застосування дослідження, на розвиток взаємозв'язків з іншими проблемами.

Структура апарату доказів, необхідних для написання есе

Доказ — це сукупність логічних прийомів обґрунтування істинності якого-небудь судження за допомогою інших, пов'язаних з ним суджень. Воно пов'язане з переконанням, але не тотожно йому: аргументація або доказ повинні спиратися на дані науки й суспільно-історичну практику, переконання ж можуть бути засновані на забобонах, непоінформованості людей у питаннях економіки й політики, видимості доказовості. Інакше кажучи, доказ або аргументація — це міркування, що використовує факти, щирі судження, наукові дані й переконує нас в істинності того, про що мова йде. Структура

¹ Місія від англ. mission - покликання, певна ідея, що несе в собі підставу для подальшого формування гіпотези.

² Бачення — проникливість, певна гострота, що несе вагомість суб'єктивності підходу до розгляду проблеми в есе.

³ Гіпотеза від англ. Hypothesis - припущення, задум, намір, який несе авторську суб'єктивність і приймається за предмет дослідження.

будь-якого доказу містить у собі три складники: теза, аргументи й висновки або оцінювальні судження.

Теза— це положення (судження), яке потрібно довести.

Аргументи — це категорії, якими користуються при доказі істинності тези.

Висновок — це думка, заснована на аналізі фактів.

Оцінювальні судження — це думки, засновані переважно на наших переконаннях, віруваннях або поглядах, які виражаються в емоційно-експресивній формі.

Вимоги до фактичних даних та інших джерел

Для написання есе на доброму рівні дуже важливо те, як використовуються емпіричні дані та інші джерела. Студент завжди може передбачити надмірне узагальнення, якщо пам'ятає, що в рамках есе *дані, факти тощо є ілюстрацією, а не підсумковим актом*, тобто вони підтверджують аргументи автора, свідчать про його вміння доречно використовувати інформацію. Студент не має забувати, що дані відносно спірних запитань – завжди піддаються сумніву. Від студента і не очікують, що його есе винайде остаточну, уніфіковану відповідь: ніхто та ніколи не погодиться з тим, що це є єдина правильна відповідь!

Як підготувати й написати текст есе?

Якість будь-якого есе залежить від трьох взаємозалежних складників, таких як:

- вихідний матеріал, що буде використаний (конспекти прочитаної літератури, лекцій, запису результатів дискусій, власні міркування й накопичений досвід з даної проблеми);
- якість обробки наявного вихідного матеріалу (його організація, аргументація та докази);
- аргументація (наскільки точно вона співвідноситься з піднятими в есе проблемами).

Процес написання есе можна розбити на кілька стадій: обмірковування - планування - написання - перевірка - виправлення.

Планування - визначення мети, основних ідей, джерел інформації, термінів закінчення й подання роботи. **Мета** повинна визначати дії. **Ідеї**, як і мета, можуть бути конкретними й загальними, більше абстрактними. Думки, почуття, погляди й подання можуть бути виражені у формі аналогій, асоціації, припущень, міркувань, суджень, аргументів, доводів тощо.

Джерела. Тема есе підкаже, де шукати потрібний матеріал. Звичайно користуються бібліотекою, Інтернет-ресурсами, словниками, довідниками. Перегляд означає редагування тексту з орієнтацією на якість і ефективність. Якість тексту складається із чотирьох основних компонентів: ясності думки, виразності, грамотності й коректності. Необхідно чітко і ясно формулювати ідеї, які хочете виразити, інакше вам не вдасться донести ці ідеї й відомості до читачів.

Виразність — це доступність тексту для розуміння. Легше всього її можна досягти, користуючись логічно й послідовно ретельно обраними словами, фразами й взаємозалежними абзацами, що розкривають тему.

Грамотність відбиває дотримання норм граматики й правопису. Якщо в чомусь сумніваєтеся, загляньте в підручник, словник або посібник зі стилістики чи дайте прочитати написане людині, чия манера писати вам подобається.

Коректність — це манера письма. Писати треба полегко, але чемно.

Перевірка есе

Велике значення має перевірка першої версії есе. При складанні чернетки головне завдання студента - напрацювати аргументацію, вдосконалити основні думки та розташувати їх в логічній послідовності, супроводжуючи ілюстративним та додатковим матеріалом.

При перевірці, перш за все, студент звертає увагу на “силу”, спроможність власної аргументації:

- Чи переконливо це?
- Чи достатньо використано дані?
- Чи ефективно вони використані?

Наступний крок студента: перевірка граматики, орфографії, пунктуації тощо; самооцінка відповідності окремих розділів заголовкам, підзаголовкам, послідовності тощо.

Використання літератури

При написанні есе виникає певна група труднощів через незнання того, яким чином використовувати літературу з цієї теми. Студент має можливість уникнути цих проблем, виконуючи наступне правило: при цитуванні завжди подавати текст в лапках та формувати точне посилання на джерело, вказуючи номер сторінки.

Список використаних джерел. Джерела можна розміщувати в списку одним із таких способів:

* в порядку появи посилань у тексті (найбільш зручний для користування),

* в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків,

* у хронологічному порядку.

Відомості про джерела, які включено до списку використаної літератури, необхідно подавати відповідно до вимог державного стандарту з обов'язковим наведенням назв праць.

Студенту не рекомендується посилатися на літературу, яку він не читав сам. Єдиним винятком з цього правила може бути випадок, якщо студент посилається на автора, який цитує іншого автора. Тоді в есе зазначається: “*Як пише П... (1983, цит. за [1, с. 20])...*”, а в загальному списку використаної літератури вказується джерело 1 - як у вищезазначених випадках.

Посилання на ілюстрації, невеликі таблиці, схеми тощо зазначають порядковим номером ілюстрації, таблиці, схеми за текстом есе, наприклад, “*рис. 2.*” або “*...на рис. 2 ми спостерігаємо...*”. В повторному посиланні на

ілюстрації, таблиці, схеми необхідно вказувати скорочено слово “дивись”, наприклад: “*див. табл. 2*”.

Додатки (великі схеми, таблиці тощо) оформлюють як окремий розділ есе (після списку використаної літератури), розміщуючи їх у порядку появи посилань у тексті есе.

Оцінювання есе

Загальні вимоги до якості есе можуть оцінюватися за наступними критеріями:

Критерії	Вимоги до студента
Знання й розуміння теоретичного матеріалу	<ul style="list-style-type: none">- визначає розглянуті поняття чітко й повно, наводячи відповідні приклади;- використовувані поняття строго відповідають темі;- самостійність виконання роботи<ul style="list-style-type: none">- грамотно застосовує категорії аналізу;- уміло використовує прийоми порівняння й узагальнення для аналізу взаємозв'язку понять і явищ;- здатний пояснити альтернативні погляди на розглянуту проблему й прийти до збалансованого висновку;
Аналіз і оцінка інформації	<ul style="list-style-type: none">- діапазон використовуваного інформаційного простору (студент використовує велику кількість різних джерел інформації);- обґрунтовано інтерпретує текстову інформацію за допомогою графіків і діаграм;- дає особисту оцінку проблемі- ясність і чіткість викладу;- логіка структурування доказів;- висунуті тези супроводжуються грамотною аргументацією;
Побудова суджень	<ul style="list-style-type: none">- приводяться різні точки зору і їхня особиста оцінка;- загальна форма викладу отриманих результатів і їхньої інтерпретації відповідає жанру проблемної наукової статті.
Оформлення роботи	<ul style="list-style-type: none">- робота відповідає основним вимогам до оформлення й використання цитат;- дотримання лексичних, граматичних і стилістичних норм літературної мови;- оформлення тексту з повним дотриманням правил орфографії й пунктуації;- відповідність формальним вимогам.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

ДО НАПИСАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ З «ПОЛІТЕКОНОМІЇ»

I. МЕТА ТА ЗНАЧЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Метою виконання курсової роботи є поглиблення і закріплення студентами теоретичних знань з політичної економії, набуття вмінь аналізувати опрацьований матеріал, робити відповідні узагальнення та висновки. Курсова робота дає студентові можливість навчитися самостійно і творчо використовувати наукову літературу, узагальнювати теоретичні положення, вникати в теоретичні дискусії, формулювати власні погляди стосовно невирішених теоретичних та практичних проблем полі економічної науки та економічного життя суспільства, обґрунтовувати висновки і пропозиції, спрямовані на їх вирішення.

Отже, написання курсової роботи дозволяє:

- залучити студентів до самостійної, творчої роботи з економічною літературою, привчити знаходити в ній загальні положення щодо обраної теми;
- навчити підбирати, обробляти та аналізувати конкретний матеріал, коректно його ілюструвати, складаючи таблиці та діаграми, робити обґрунтовані висновки;
- чітко, послідовно й економічно грамотно висловлювати свої думки при аналізі теоретичних проблем;
- творчо застосовувати економічну теорію для розв'язання певної проблеми;
- привчити студентів до науково-дослідної роботи та сприяє набуванню досвіду та навичок її здійснення.

Курсова робота виконується у відповідності з навчальним планом економічного та обліково-фінансового факультетів студентами денного та заочного відділення. Вона являє собою обов'язкову форму звіту студента перед кафедрою, це перша спроба та підготовчий шабель до написання дипломної роботи.

Студент виконує курсову роботу під керівництвом викладача. Для того щоб підготувати курсову роботу, яка відповідає вимогам, студент повинен використовувати не лише теоретичні знання, але й фактичні дані, які характеризують діяльність господарських суб'єктів. Якщо робота відповідає усім вимогам, викладач оцінює її позитивно та в письмовій формі у вигляді рецензії повідомляє про це студента. Незадовільно виконана робота підлягає переробці у відповідності до зауважень викладача, які містяться у рецензії. Після позитивної оцінки її викладачем, робота захищається.

До складання іспиту з політекономії допускаються лише ті студенти, які мають позитивні оцінки з курсової роботи.

Після захисту курсова робота студента зберігається на кафедрі.

II. ОСНОВНІ ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ ТА НАПИСАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

1. Вибір теми та осмислення завдання дослідження.
2. Добір та вивчення літератури.
3. Складання плану роботи.
4. Збір та обробка фактичного та статистичного матеріалу.
5. Написання та оформлення курсової роботи.
6. Робота з рецензією та захист курсової роботи.

2.1. Вибір теми. Тема курсової роботи обирається згідно переліку тем, запропонованих кафедрою. В окремих випадках студент має право пропонувати тему, яка не включена до загального переліку, але знаходиться в межах курсу “Політекономія”. Від правильного вибору теми часто залежить не лише якість письмової роботи, але й взагалі можливість її виконання.

Для студента заочної форми навчання доцільно обирати тему роботи, яка б була пов’язана з його виробничою діяльністю або була б близькою до профілю майбутнього фахівця. Виконання тем, пов’язаних з виробничою роботою студента, має ряд переваг. З одного боку, це полегшує виконання роботи, бо автор може для підтвердження теоретичних положень широко використовувати фактичний матеріал своєї установи чи підприємства, де він працював (працює), що дозволяє підвищити якість курсової роботи. З іншого боку, на базі конкретних даних студент може зробити корисні висновки і сформулювати пропозиції, впровадження яких сприятиме підвищенню ефективності функціонування суб’єктів господарювання.

При виборі теми варто звернути увагу на її спрямованість. Політекономія як фундаментальна наука безперервно розвивається – формуються нові наукові школи та напрями досліджень, набувають логічної довершеності економічні концепції, уточнюються або відкидаються як такі, що не витримали випробувань практикою, теоретичні постулати. Особливих якісних змін набувають теоретичні дослідження економічного життя суспільства в часи системних перетворень, оскільки виникає потреба не лише у теоретичному осмисленні нових реалій, а й у необхідності підготувати суб’єктів господарювання, суспільство в цілому до нових умов економічної співпраці.

При виборі теми необхідно враховувати, що в одній академічній групі писати роботу на одну і ту ж тему може тільки один студент. Тема курсової роботи вважається затвердженою, якщо вона погоджена з викладачем – керівником курсової роботи.

2.2. Добір та вивчення літератури.

Після вибору теми можна починати роботу з літературними джерелами.

Починати цю роботу потрібно з дослідження переліку літератури, рекомендованого кафедрою (див. стор. 21). При складанні бібліографічного списку пропонується використовувати бібліографічні каталоги, тематичні бібліографії, перелік опублікованих за рік журнальних статей, який як правило розміщується в останньому номері журналу. Для цього необхідно за

каталогом скласти список літератури за темою курсової роботи, підібрати її та вивчити. Головним завданням студента на даному етапі роботи – із великої кількості вітчизняної та зарубіжної економічної літератури відібрати лише ті джерела, в яких висвітлюються питання щодо обраної теми курсової роботи.

Бібліографічні каталоги, які є в кожній бібліотеці, поділяються на систематичні, предметні та алфавітні. Кваліфіковану допомогу у роботі з каталогами можуть надати працівники бібліотек. Рекомендується користуватися систематичними каталогами, так як у них картки з назвами книг і статей розташовані за галузями знань. У систематичному каталозі, як правило, виділяють спеціальний розділ “Загальна економічна теорія” або «Політекономія», в якому картки підібрані за темами курсу. Студент при виборі літератури повинен знайти у систематичному каталозі вказаний розділ, а в ньому – тему, яка відповідає його курсовій роботі.

Вивчення періодичної літератури необхідно починати з робіт, які опубліковані в останні роки і найбільш повно розкривають питання курсової роботи, а потім переходити і до більш ранніх видань. Така послідовність вивчення літератури зумовлена не лише глибоким та всебічним реформуванням нашого життя за останнє десятиріччя, але й специфікою і динамізмом економічної науки, яка постійно еволюціонує й збагачується новими теоретичними положеннями, висновками, концепціями.

У загальному випадку рекомендується:

- вивчити наукові роботи з даної проблеми українських та зарубіжних провідних науковців;
- ознайомитися з постановами уряду, рішеннями сесій Верховної Ради та указами Президента України з економічних проблем;
- ознайомитися зі статистичними даними, які публікуються у періодичних виданнях та статистичних збірниках, бюлетенях;
- вивчити статті по обраній темі, які публікуються у журналах “Економіка України”, «Фінанси України», “Вопросы экономики”, “Российский экономический журнал”, “Мировая экономика и международные отношения”, “Экономика и жизнь”, “Экономист”, “Бізнес-інформ”, “Комерсант”, “Експерт” та інші.

2.3. Складання плану роботи. Складання плану курсової роботи є відповідальним етапом, оскільки від нього залежить якість роботи. План складають після добору і вивчення літературних джерел та складання бібліографії.

Досвід свідчить, що за весь період роботи над курсовою план може коригуватися декілька раз. Попередній (робочий) план має спрощену форму, в ньому відображаються основні напрямки дослідження. У зміст вноситься остаточний варіант плану курсової роботи. План тісно пов’язаний із структурою роботи. Складений план після кожного коригування подається для узгодження викладачу, який консультує студента.

2.4. Збір та обробка фактичного та статистичного матеріалу. При написанні курсової роботи необхідно використовувати як літературні

джерела, так і фактичні матеріали, на базі яких можна зробити обґрунтовані висновки про процеси та явища, що відбуваються в економічному житті суспільства, про закономірності його розвитку. До збору фактичного матеріалу необхідно підходити уважно. Треба добирати тільки об'єктивні та достовірні факти, які мають пряме відношення до досліджуваної проблеми.

Джерелами отримання статистичних та фактичних даних можуть бути урядові постанови та рішення, укази Президента України, Web-сторінки та сервери органів державної влади; статистичні збірники та довідки, підручники, монографії, збірники наукових праць; наукові, науково-практичні, інформаційні журнали, газети, різні інформаційні бюлетені з економічних питань; звітні дані підприємств та установ тощо.

Після того як підібрана література та конкретний матеріал по фактичним даним необхідно відкоригувати (за необхідності) і узгодити план з викладачем і лише тоді починати написання курсової роботи.

ЗМІСТ, СТРУКТУРА ТА ОБСЯГ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота з політекономії повинна складатися з наступних частин:

- титульного аркуша;
- змісту;
- вступу;
- основної частини;
- висновків;
- списку використаних джерел;
- додатків (за необхідністю).

Структура роботи може змінюватись в залежності від теми та її складності.

Титульний аркуш курсової роботи містить:

- відомчу підпорядкованість вищого навчального закладу, де виконана курсова робота;
- найменування вищого навчального закладу, де виконана курсова робота;
- найменування кафедри, де виконана курсова робота;
- тему курсової роботи;
- дані про студента, яким виконана курсова робота (вказується курс, факультет, шифр академічної групи, прізвище, ім'я, по батькові студента);
- дані про викладача, який консультував, перевіряв курсову роботу (вказується науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові викладача);
- місто і рік виконання курсової роботи.

Зразок оформлення титульного аркуша курсової роботи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧУВАННЯ ТА
ТОРГІВЛІ

КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

КУРСОВА РОБОТА

на тему: _____

Виконав/ла: студент/ка ____ курсу
_____ факультету,
групи _____

(Прізвище ім'я по батькові студента)

Перевірив: _____
(Прізвище ім'я по батькові керівника-
консультанта)

Харків – 201__

Зміст подають на початку курсової роботи. Він містить найменування та номери початкових сторінок усіх розділів, підрозділів і пунктів (якщо вони містять заголовки), зокрема вступу, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Зразок оформлення змісту

до теми: “Інформаційна економіка і становлення нового типу економічного зростання”

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1	
Інформаційна економіка: сутність, завдання та значення.....	5
1.1. Визначення предмету теорії інформаційної економіки.....	5
1.2. Інформаційні аспекти економічної діяльності.....	9
1.3. Інформаційна теорія вартості.....	12
Розділ 2	
Узагальнений досвід провідних країн в галузі інформації.....	13
Розділ 3	
Проблеми економічного зростання національної економіки та перспективні напрями їх рішення.....	21
Висновки.....	28
Список використаних джерел.....	30
Додатки	32

У *вступі* розкривають актуальність обраної теми, ступінь її розробленості, визначають мету і завдання дослідження, що вимагають вирішення, вказують методи дослідження. Вступ повинен бути стислим (1,5-2 сторінки).

Основна частина передбачає глибоке і всебічне висвітлення головних проблем теми. Цю частину рекомендується розділити на 3 розділи, кожен з яких може мати декілька підрозділів, в яких викладаються основні теоретичні і методологічні положення, проблемні питання, дискусійні аспекти теми, науково обґрунтовані соціально-економічні рішення, світовий досвід тощо. Перший розділ присвячується дослідженню теоретико-методологічних аспектів теми, а інші – питанням досліджуваної проблеми, обґрунтуванню пропозицій та висновків щодо їх вирішення. При цьому важливо показати, як висвітлюється дана проблема в економічній літературі, викласти різні погляди і детально проаналізувати їх.

Збільшувати кількість розділів не рекомендується, так як це приведе до їх неповної розробки або значному перевищенню обсягу курсової роботи. Кожен наступний розділ рекомендується починати з нової сторінки. Підрозділи лише виділяються в тексті вільними рядками. Загальна частина може бути описана на 20-25 сторінках стандартного аркуша машинописним способом, або 35-40 сторінок рукописного тексту.

У *висновках* необхідно стисло підсумувати результати досліджуваної проблеми, зробити теоретичні висновки і практичні рекомендації, виходячи зі змісту роботи. Їх необхідно викладати стисло не більш як на 2 – 3 сторінках.

Далі подається *список використаних у роботі джерел*, складений у певній послідовності (див. 2.5.5).

Після списку використаних джерел, у разі потреби, можна розмістити додатки, в які включають допоміжний матеріал:

- проміжні розрахунки;
- таблиці допоміжних цифрових даних;
- інші ілюстрації допоміжного характеру.

2.5. Написання та оформлення курсової роботи. Кожний студент, виконуючи курсову роботу, повинен знати вимоги, які пред'являються до змісту письмової роботи з політекономії.

Загальні вимоги до змісту курсової роботи

Обравши тему, студент, перш за все, має усвідомити її сутність, актуальність, теоретичну важливість та практичну значущість.

У *вступі* до курсової роботи звичайно обґрунтовують актуальність обраної теми, мету та зміст поставлених завдань, формулюють об'єкт і предмет дослідження, зазначають методи, за допомогою яких буде проводитись дослідження.

Актуальність теми розкривається шляхом обґрунтування нагальності досліджень з даної теми та їх соціально-економічної значущості.

Мета і задачі курсової роботи. Від доведення актуальності обраної теми логічно перейти до формулювання мети і зазначення конкретних завдань, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети.

Мета дослідження – це запланований результат, а описання вирішення завдань становить зміст та народжує заголовки розділів курсової роботи.

Об'єкт і предмет дослідження. Обов'язковими елементами вступу є визначення об'єкта та предмета дослідження. *Об'єкт* – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення. *Предмет* – міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження співвідносяться як загальне і часткове.

Методи дослідження. Вибір методів дослідження як інструменту отримання фактичного матеріалу і необхідної умови досягнення поставленої мети – важливий елемент вступу.

Політична економія, як і будь-яка інша наука, використовує як загальнонаукові, так і специфічні методи дослідження. Звичайно метод дослідження формується на основі певної методології (світогляду) дослідження предмету. Тобто предмет передбачає певний метод дослідження.

Основними методами наукового пізнання, які застосовуються в політичній економії є:

- Наукова абстракція – цей метод передбачає вилучення з аналізу другорядних фактів, які не мають істотного значення; відмову від поверхневих, несуттєвих сторін явища з метою розкриття його внутрішніх, суттєвих, сталих і загальних зв'язків, справжньої тенденції руху.

- Формальна логіка – тобто дослідження предмету з точки зору його структури й форми. Основними формально-логічними методами і прийомами пізнання є: аналіз і синтез; індукція і дедукція; порівняння і аналогія; формулювання проблеми, гіпотези; доведення істинності тощо.

Логічність мислення допомагає досягти доведеності та істинності викладених у курсовій роботі положень і висновків. Вона дозволяє правильно класифікувати економічні явища та виявити причинно-наслідкові зв'язки між ними.

- Історичний підхід – базується на тому, що при вивченні економічних явищ досліджується логіка їх розвитку в формі конкретних історичних подій. Тобто необхідно виявити коли і як виникло економічне явище чи проблема, які основні етапи його розвитку, сучасний стан.

- Діалектика – це наука про загальні закони розвитку природи, суспільства, людського мислення. Діалектика виступає цілісним методом, органічною системою категорій і законів пізнання. Основними принципами систематизації понять є принципи взаємозв'язку (одиничне і загальне; частина і ціле; причина і наслідок; зміст і форма тощо) і розвитку (закон взаємного переходу кількості і якості; єдності і боротьби протилежностей; заперечення заперечення). Єдність діалектики, логіки та теорії пізнання проявляється в методах діалектичної логіки: сходження від абстрактного до конкретного; єдність історичного та логічного.

- Системний підхід – це методологічний напрямок у науці, який передбачає інтеграцію, синтез дослідження різних сторін явища, об'єкта. В економічній теорії системний підхід застосовується тому, що всі економічні процеси пов'язані між собою і являють одне ціле. Тому важливо знати види систем в економіці, їх структуру, характер взаємозв'язку складових частин цих єдиних сукупностей. Прикладом застосування системного підходу є модель економічного кругообігу, система макроекономічних показників тощо. Спектр методів системного аналізу досить широкий і до сьогодні немає єдиної їх класифікації. Однак можна виділити основні з них – це неформальні, графічні, кількісні методи та методи моделювання.

- Побудова економічних моделей застосовується як один з основних методів економічної теорії, що дозволяє виявити внутрішню структуру економічних процесів, встановити властиві їм закономірності. Найчастіше в економічній теорії використовуються оптимізаційні та імітаційні економічні моделі, за допомогою яких аналізується ринковий механізм, поведінка економічних агентів, економічне зростання, взаємозв'язок інфляції та безробіття тощо.

- Синергетичний підхід економічних досліджень акцентує увагу на процесах нестійкої рівноваги та нестабільності економічних систем, визнає складність та нелінійність соціально-економічної еволюції, припускає можливість впливу спонтанних змін в економічній системі на переродження рівноважних сил та виникнення кризових ситуацій, аналізує множинність, різноспрямованість та різну якість внутрішніх та зовнішніх факторів, виходить з того, що один і той самий ефект в економічній системі може бути досягнутий під впливом різних імпульсів.

Нові концептуальні й аксіологічні принципи пізнання трансформаційних та транзитивних перетворень економічних систем у масштабах глобального розвитку світової економіки урізноманітнюють і забезпечують гнучкість теоретичного освоєння економічної реальності, мають суттєве значення для формування світоглядних орієнтирів, спрямованих на подолання віджилих стереотипів економічного мислення, дають можливість розробляти й опрацьовувати нові наукові підходи і висновки на проблемному полі економічної науки.

Подавши перелік, використаних у роботі методів, обґрунтовується логічність та коректність їх застосування для досягнення поставленої мети.

Основна частина курсової роботи складається з трьох розділів та певної кількості підрозділів. В розділах основної частини головну увагу студент повинен приділити всебічному та глибокому висвітленню проблеми як у цілому, так і окремим її частинам.

Заголовки розділів та підрозділів повинні точно відбивати зміст викладеного в них тексту. Вони не можуть скорочувати або розширювати обсяг закладеної смислової інформації. Кількість підрозділів повинна бути достатньою для розкриття змісту розділу.

В основній частині курсової роботи подають:

- основні етапи розвитку наукової думки з обраної теми;

- зарубіжний досвід вирішення даної проблеми;
- відомості про проведені теоретичні та (або) аналітичні дослідження стану та (або) перспектив розвитку проблеми, що розглядається;
- шляхи розв'язання обраної проблеми в Україні.

Написання курсової роботи необхідно починати з постановки та висвітлення змісту основного питання кожного розділу. Розкриття змісту повинно бути доведеним, а не декларативним, науково аргументованим та поясненим. Теоретичні положення та висновки повинні базуватися на конкретних матеріалах реальної дійсності, факти та приклади бути типовими, а не випадковими. Для того щоб мати правильне уявлення про ті чи інші економічні явища та закони, бажано розглядати їх в історичному аспекті. Дуже важливо, щоб матеріал курсової роботи розкривався логічно, послідовно, чітко й повно.

У залежності від обраної теми структура основної частини роботи може бути різною. Найчастіше основний текст курсової роботи має наступну рубрикацію.

У *першому розділі* курсової роботи подається критичний аналіз теоретичних аспектів обраної теми.

Практика ставить проблеми та питання, до яких теорія не завжди готова. Звідси по багатьом проблемам економічної теорії спеціалісти мають різні точки зору, по ним ведуться дискусії, що знаходять відображення в економічній літературі. Тому в цьому розділі необхідно стисло і критично окреслити основні етапи розвитку наукової думки з обраної теми, крім того, на базі вивчення економічної літератури, студент повинен визначити свій погляд щодо поставлених теоретичних питань, аргументувати його.

У *другому розділі* курсової роботи, як правило, висвітлюється зарубіжний досвід вирішення питань теми, яка розкривається. У країнах з ринковою економікою нагромаджено багатий інструментарій застосування змішаного механізму ринкового регулювання, який постійно вдосконалюється і пристосовується до умов розвитку економіки.

У цьому розділі виявляються і обґрунтовуються на основі фактичного чи статистичного матеріалу сучасні зарубіжні тенденції, закономірності щодо обраної теми. Використання соціально-економічної статистики є обов'язковим елементом курсової роботи з політекономії, так як у показниках соціально-економічної статистики відображаються найважливіші процеси суспільного розвитку (обсяги ВВП, показники економічного зростання, зайнятість і безробіття, показники вартості життя, глобалізації економіки тощо).

При використанні емпіричних даних необхідно дотримуватись певних правил, а саме:

- дані слід приводити до абсолютних (млн. грн., т, м, шт.) або відносних (%) показників, а при їх порівнянні використовувати однаковий масштаб (наприклад, можна порівнювати млн. грн. лише із млн. грн., а не з тис. грн.) і розмірність (не можна порівнювати натуральні показники з вартісними, наприклад, кілограми з гривнями);

- для обґрунтування певної закономірності, тенденції треба привести дані, які б розкривали сутність економічного процесу в динаміці;
- для наочності цифрові дані можуть бути зведені у таблиці, проілюстровані діаграмами, графіками, тобто попередньо оброблені. Способи представлення даних будуть залежати від матеріалів та змісту досліджуваного питання.

Слід, однак пам'ятати, що використання фактичного матеріалу у курсовій роботі не повинно приводити до її “поводі” великою кількістю цифр. Необхідно використовувати лише нові, типові, переконливі та виразні дані.

У *третьому розділі* за допомогою обраних методів розкривають сучасний стан проблемних питань в Україні (залежно від обраної теми), обґрунтовують шляхи, способи вирішення цих проблем, та точку зору студента щодо можливості їх нейтралізації. При цьому можливе творче використання зарубіжного досвіду, викладеного у попередньому розділі, адаптованого до національно-господарських особливостей української економіки.

У *висновках* викладаються основні результати та рекомендації щодо проведених у курсовій роботі теоретичних та аналітичних досліджень. Вони мають містити стисло (на 2-3 сторінки) оцінку стану питання та розкривати способи вирішення поставлених у вступі завдань курсової роботи.

Список використаних джерел – це суттєва частина курсової роботи, яка відображає самостійну роботу студента з літературою (може вміщувати як традиційні джерела: монографії, підручники, навчальні посібники, збірки наукових статей, періодичні видання, так і сучасні офіційні інтерактивні джерела інформації: Web-сторінки та сервери органів державної влади – Верховної Ради, Кабміну, Національного банку України тощо, аналітичні огляди та наукові статті, макроекономічні прогнози про економічний розвиток України, опубліковані у мережі Internet).

Студент зобов'язаний посилатися на джерела, з яких у курсовій роботі використано матеріали, окремі результати, ідеї чи висновки. Посилатися слід на останні видання творів. Більш ранні видання можна зазначати лише у випадку, коли наявний матеріал не включений до останнього видання.

Не варто включати до списку літературу, на яку немає посилань у тексті курсової роботи.

Мова, стиль висловлювання, вміння будувати стислі речення, висловлювати свої думки у зрозумілій, доступній формі, грають велику роль. Курсова робота повинна бути написана *писемною науковою мовою*.

Для тексту курсової роботи повинні бути характерними: смислова завершеність, цілісність, пов'язаність, цілеспрямованість і прагматизм, використання спеціальної термінології, властивої економічній теорії.

Стиль курсової роботи – безособовий монолог. Виклад матеріалів ведеться від 3^{-ї} особи, бо увага зосереджується на змісті та логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті. Авторське “я” ніби відступає на другий план, замість “я” використовується “ми”. Крім того в тексті варто уникати лексичних помилок, канцеляризмів, емоційних мовних елементів.

Необхідно дотримуватись єдиного застосування термінів, умовних позначень і скорочень слів, мір ваги та довжини. Пропонується використовувати сучасні видання словників В. Даля, С. Ожегова, іноземні словники, політико-економічні та філософські енциклопедії.

Основні вимоги до оформлення курсової роботи

2.5.1. Загальні вимоги

Курсова робота повинна бути відповідним чином оформлена.

Курсову роботу друкують на комп'ютері з одного боку аркуша білого паперу формату А4, виконуючи наступні вимоги:

- Текстовий редактор – не нижче за MS Word 97.
- Шрифт основного тексту – Times New Roman.
- Розмір шрифту (кегель) – 14.
- Міжрядковий інтервал – 1,5.
- Розташування – книжне.
- Береги тексту: зверху – 2,0; знизу – 2,0; ліворуч – 3,0; праворуч – 2,0 (см).
- Обсяг основного тексту – 20-25 сторінок друкованого тексту.
- Електронна копія роботи у вигляді файлу з ім'ям Курсова.doc., структура і зміст якого повністю відповідає друкованому варіанту, включаючи титульний аркуш.

Чорновий варіант роботи слід ретельно відредагувати і лише після цього надрукувати на комп'ютері без скорочення слів, вставок, перекреслювань. Граматичні чи стилістичні помилки виключаються. Друкарські помилки, описки, неточності, виявлені після роздрукування роботи, можна виправити підчищенням або зафарбовуванням білою фарбою і нанесенням на тому ж місці виправленого тексту машинописним способом. Допускається не більше двох виправлень на одній сторінці.

Заголовки структурних частин курсової роботи “ЗМІСТ”, “ВСТУП” “РОЗДІЛ”, “ВИСНОВКИ”, “СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ”, “ДОДАТКИ” друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Відстань між заголовком і текстом повинна дорівнювати 3-4 інтервалам. Кожну структурну частину (розділ) курсової роботи треба починати з нової сторінки.

До загального обсягу основного тексту не входять список використаних джерел та додатки, але всі сторінки зазначених елементів підлягають нумерації.

2.5.2. Нумерація

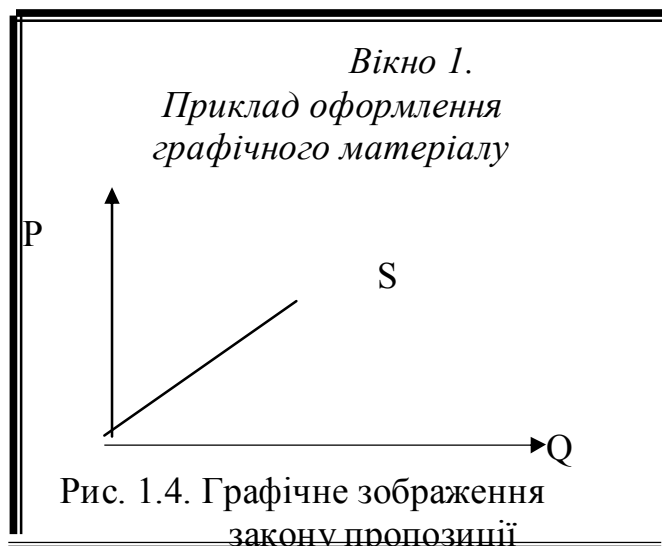
Нумерацію сторінок, розділів, пунктів, підпунктів, малюнків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знаку № .

Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок роботи. На титульному аркуші номер сторінок *не ставлять*, на наступних сторінках номер *поставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці*.

Такі структурні частини курсової, як “ЗМІСТ”, “ВСТУП”, “ВИСНОВКИ”, “СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ” не мають порядкового номера, тобто не нумеруються їх заголовки. Не можна друкувати “1.ЗМІСТ” або “5.ВИСНОВКИ”. Номер розділу ставлять після слова “РОЗДІЛ”, після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка симетрично до тексту друкують заголовок розділу.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. В кінці номера підрозділу повинна стояти крапка, наприклад “2.1.” (перший підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Ілюстрації позначають словом “Рис.” і нумерують послідовно в межах розділу. У вікні 1 наведено приклад оформлення графічної ілюстрації закону попиту. Номер ілюстрації повинен складатися з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка. Наприклад, “Рис 1.2” (другий рисунок першого розділу). Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією. Якщо в роботі подано одну ілюстрацію, то її нумерують за загальними правилами.

Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми) та таблиці необхідно подавати в роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації та таблиці, які розміщені на окремих сторінках роботи, включають до загальної нумерації сторінок.

Таблиці нумерують послідовно в межах розділу. В правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис “Таблиця” із зазначенням її номера. Номер таблиці повинен складатися з номера розділу та порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка. Наприклад, див. вікно2– “Таблиця 1.3” (третья таблиця першого розділу). Якщо в роботі одна таблиця її нумерують за загальними правилами.

Вікно 2.

Приклад оформлення таблиці

Таблиця 1.3. -Шкала пропозиції взуття

Ціна (P), грн.	Обсяг позиції (Q), шт.
80	100
100	150
120	200

Вікно 3

Приклад оформлення формул

У формалізованому вигляді виробнича функція може бути записана як

$$Q = f(L, K, M), \quad (1.4.)$$

де Q – обсяг виробництва певного товару,
L – праця, M – матеріал, K – капітал.

2.5.3. Ілюстрації, таблиці, формули

Ілюструють курсову роботу, виходячи з певного загального задуму, з метою виділення основних результатів проведених досліджень. Кожна ілюстрація повинна відповідати тексту, а текст – ілюстрації. Основними видами ілюстративного матеріалу курсової роботи з економічної теорії є: схема, діаграма, графік.

Схема – це зображення, яке за допомогою умовних позначень і без збереження масштабу передає основну ідею певного процесу і показує взаємозв'язок його головних елементів.

Діаграма – один із способів графічного зображення залежності між величинами. У діаграмах наочно відображаються і аналізуються масові дані. Відповідно до форми побудови розрізняють: площинні, лінійні та об'ємні діаграми. Найбільшого поширення набули лінійні діаграми, а з площинних – стовпчикові та секторні.

Графіки – умовне зображення величин та їх співвідношень через геометричні фігури, точки, лінії. Графіки використовують як для аналізу, так і для наочності представлення числових даних.

При оформленні посилань на ілюстрації (схеми, діаграми, графіки) не варто повторювати те, що міститься у підписі. У тому місці, де викладається матеріал, пов'язаний із ілюстрацією, і де авторіві треба вказати на неї, розміщують посилання у вигляді виразу у круглих дужках. Наприклад, (рис.3.1), або зворот типу: "...як це видно з рис. 3.1", або "...як це показано на рис.3.1".

Цифровий матеріал, як правило, оформляється у таблиці.

Таблиця являє собою такий спосіб подання інформації, при якому цифровий або текстовий матеріал групується в рядки і графи, відокремлені одна від одної вертикальними та горизонтальними лініями.

Таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті, або на наступній сторінці, таким чином, що її можна було читати без повороту переплетеного боку роботи або з поворотом за годинниковою стрілкою.

Усі наведені в таблицях дані повинні бути достовірними, однорідними і такими, що можуть зіставлятися. В основу їх групування покладають лише суттєві ознаки.

При використанні *формул* необхідно дотримуватись певних техніко-орфографічних правил:

- рівняння і формули необхідно виділяти з тексту вільними рядками;
- якщо рівняння не вміщується в один рядок, його слід переносити після знаків математичних операторів (а саме знаків: рівності =; плюс +; мінус – ; множення \times ; ділення \div);
- нумерувати слід лише ті формули, на які є посилання у наступному тексті, інші нумерувати не рекомендуються;
- пояснення значень символів і числових коефіцієнтів треба подавати безпосередньо під формулою в тій послідовності, в якій вони подані у формулі;
- значення кожного символу і числового коефіцієнта треба подавати з нового рядка, перший рядок пояснення починається зі слова "де" без двокрапки;
- загальне правило пунктуації в тексті з формулами таке: формула входить до речення як його рівноправний елемент, тому в кінці формул і в тексті перед ними ставлять розділові знаки відповідно до правил пунктуації.

Для прикладу, закон пропозиції представлено у вигляді графіка (див. вікно 1), у табличній формі (див. вікно 2), виробнича функція в аналітичній формі (див. вікно 3).

2.5.4. Загальні правила цитування та посилання на використані джерела

Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу огляду літератури слід наводити *цитати*. Науковий етикет вимагає точного відтворення цитованого тексту, бо найменше скорочення може спотворити зміст, закладений автором. Текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням авторських особливостей

написання. Кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело.

Посилання в курсовій роботі на джерела роблять згідно з їх переліком у квадратних дужках, наприклад, "...у працях [5-7]..."

Коли використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел, що мають велику кількість сторінок, тоді в посиланні слід точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул джерела, на яке дано посилання в дисертації, наприклад, "Особливості феномену перехідної економіки полягають також у тому, що в умовах такої економіки проблема безробіття, особливо на першій стадії економічних перетворень, ще не переросла в одну з основних." [23, С.157].

Посилання на ілюстрації та формули курсової роботи вказують порядковим номером ілюстрації чи формули – останній беруть у дужки. Наприклад: "Поведінка змінних витрат у короткостроковому періоді зображена на рис. 1.2", або "Залежність між обсягом попиту на товари першої необхідності і їхньою ціною відображена у формулі (2.1)".

На всі таблиці курсової роботи повинні бути посилання в тексті, при цьому слово таблиця пишуть скорочено, наприклад: "... у табл. 1.2". У повторних посиланнях вживають скорочено слово "дивись", наприклад: "див. табл. 1.2".

2.5.5. Оформлення списку використаних джерел

Список використаних джерел – це елемент бібліографічного апарата, який містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків.

Відомості про джерела, які включені до списку, треба подавати відповідно до вимог державних стандартів: ГОСТ 7.1-84 "Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления", ДСТУ 3582-97 "Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові в бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила".

Джерела у списку розміщують наступним чином:

- на перше місце в списку виносяться законодавчі та нормативні акти, а саме Конституція України, закони України, укази Президента України, рішення та постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, а також виступи та доповіді державних діячів України;
- інша література вказується в алфавітному порядку прізвищ перших авторів, або заголовків.

Приклади оформлення бібліографії наведені в додатку 4. Основні ж вимоги до оформлення списку використаних джерел можна представити в наступному вигляді.

✓ При вказанні літературного джерела – монографії, підручника, навчального посібника, де один, два, або три автора – необхідно подати інформацію в наступному порядку:

1. прізвище та ініціали авторів;
2. заголовок (назва);
3. назва друкованого видання: монографія, підручник, навч. посібник;

4. місце видання;
5. назва видавництва;
6. рік видання;
7. кількість сторінок.

✓ При посиланні на літературні джерела, укладачами яких є колектив авторів, інформацію подають у наступному порядку:

1. заголовок (назва);
2. назва друкованого видання, наприклад: підручник, навч. посібник;
3. ініціали та прізвища авторів і (або) керівника творчого (наукового)

колективу, за редакцією якого видана праця;

4. місце видання;
5. назва видавництва;
6. рік видання;
7. кількість сторінок.

Наприклад:

Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи). /За ред. акад. НАН України В.М.Гейця. – К.: Логос, 1999. – 500с.

✓ При посиланні на складові частини книги, енциклопедії, збірника або журналу вказують: авторів статті, заголовок і лише після цього – повне описання джерела, яке включає в себе назву книги або журналу, рік, номер журналу, сторінки, на яких розміщена стаття.

✓ При внесенні у список статті, опублікованої в газеті, подається така інформація:

- 1) автор статті;
- 2) назва статті;
- 3) назва газети;
- 4) рік, число, місяць видання;
- 5) сторінки, на яких розміщена стаття.

Після написання та оформлення роботи студент повинен здати її на кафедру економічної теорії.

2.6. Робота з рецензією та підготовка до захисту курсової роботи.

Завершена курсова робота здається студентом на кафедру економічної теорії у визначений термін для рецензування. Це необхідна умова для того, щоб відповідно з рецензією, у разі необхідності, вчасно організувати переробку матеріалів курсової роботи і підготуватися до її захисту. Студент захищає курсову роботу до екзамену з “Політекономії”. Без її захисту студент до екзамену не допускається.

Головне *призначення рецензії* – надання допомоги студенту в самостійній роботі над курсом політекономії та конкретних методичних порад щодо виправлення недоліків курсової роботи та подальшого поглиблення знань.

Студенту слід уважно ознайомитись з рецензією, щоб подивитись на свою роботу критичним поглядом викладача, врахувати усі зауваження щодо змісту та оформлення роботи, стилю, грамотності викладання.

Для того щоб студент мав докладну характеристику своєї курсової роботи, у рецензії крім загальної оцінки подається:

- загальна характеристика роботи та її позитивні сторони;
- вказівки на ступінь самостійності роботи;
- аналіз недоліків з точки зору структури, змісту, висвітлення тих чи інших положень, використання статистичних та фактичних даних, оформлення;
- конкретні рекомендації з вказівкою джерел щодо усунення зауважень та підготовки до захисту курсової роботи студентом.

Таким чином, аргументом підготовки до захисту курсової роботи є рецензія керівника-консультанта, а також посторінкові зауваження. У рецензії на курсову роботу може не бути остаточної оцінки. У ній може бути оцінка у вигляді: “Робота допускається до захисту” або “Робота не допускається до захисту”. Остаточна оцінка дається після захисту. Якщо робота не допущена до захисту, то вона повинна бути перероблена студентом відповідно до рецензії і знову представлена на кафедрі.

Змінювати тему курсової роботи не дозволяється, так як це не доцільно з точки зору інтересів самого студента.

Робота не допускається до захисту, якщо вона не носить самостійного характеру, списана з літературних джерел або у інших авторів, якщо загальні питання не розкриті, викладені схематично, фрагментарно, в тексті присутні помилки, науковий апарат використано некоректно, не витримані загальні вимоги до оформлення роботи.

Якщо у рецензії є зауваження, які не зрозумілі студенту або, на його погляд неправомірні, необхідно за допомогою рецензента з'ясувати суть зауважень, а при захисті роботи привести додаткові доведення для обґрунтування своєї позиції. Дуже важливо приділити увагу рекомендаціям рецензента, вивчити додаткові джерела, вказані ним.

Таким чином, підготовка до захисту роботи включає виправлення помилок та недоліків, вивчення додаткових джерел, вказаних рецензентом, осмислення написаного, готовність пояснити будь-які наведені положення.

При захисті курсової роботи задача студента – показати поглиблене розуміння теоретичних аспектів конкретної теми, сучасного стану економічної проблеми чи питання, що розглядалося.

III. ОЦІНЮВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Захист і оцінка курсової роботи – це підведення підсумків роботи студента й отримання права допуску до екзамену з політекономії.

Рівень виконання курсової роботи оцінюється науковим керівником та членами комісії за показниками, наведеними в таблиці

		Оцінка у балах
	Якість викладання матеріалу, відповідність змісту темі курсової роботи і плану	0-35
2	Якісний рівень використання літератури (науково-методичної, матеріалів конференцій, статистичних матеріалів, власних напрацювань)	0-10
3	Наявність у роботі аналізу статистичних показників, альтернативних теоретичних поглядів, авторського ставлення	0-10
4	Загальний вигляд роботи, рівень її оформлення	0-10
5	Захист курсової роботи	0-35
	Загальна оцінка у балах	0-100

Шкала перерахунку оцінок

Національна	Університетська	ECTS
5 (відмінно)	90-100 балів	A (відмінно)
4 (добре)	85-89 балів	B (дуже добре)
	75-84 балів	C (добре)
3 (задовільно)	70-74 балів	O (задовільно)
	60-69 балів	E (достатньо)
2(незадовільно)	35-59 балів	PX (незадовільно) - з можливістю повторного захисту роботи
	1 -34 балів	P (незадовільно) - з обов'язковим повторним виконанням та захистом курсової роботи

Кращі курсові роботи рекомендуються на конкурс студентських наукових робіт, використовуються для виступів на наукових студентських конференціях, а також як реферати на семінарських заняттях.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ» НА ЗАОЧНІЙ ФОРМІ НАВЧАННЯ

ПЛАН ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ КУРСУ

Плани лекційних занять з «Політекономії» складені відповідно до навчального плану та робочої програми дисципліни. Лекційні заняття для студентів заочної форми навчання мають настановний, спрямовуючий характер та передбачають попередню самостійну роботу студентів над темами курсу.

Змістовий модуль 1

Лекція 1. Тема 1.1: Предмет і метод політичної економії (1 година).

План лекції:

1. Предмет економічної теорії, його трактування різними школами економічної теорії.
2. Система економічних відносин та її структура.
3. Принципи та методи політекономічного аналізу.

Лекція 2. Тема 1.2: Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці (1 година). Тема 1.3: Економічні потреби та інтереси (1 година).

План лекції:

1. Економічний зміст суспільного виробництва. Структура виробництва.
2. Економічні ресурси та фактори економічної діяльності суспільства.
3. Економічні потреби та їх класифікація. Закон зростання потреб.
4. Економічний інтерес, його об'єкт, функція.

Лекція 3. Тема 1.4: Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система і закони її розвитку (1 година). Тема 1.5: Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші (1 година).

План лекції:

1. Економічна система: її сутність та структурні елементи.
2. Типи і еволюція економічних систем.
3. Відносини власності на засоби виробництва, їх структура та місце в системі виробничих відносин.
4. Основні форми суспільного господарства.
5. Товар та його властивості. Величина вартості товару.
6. Виникнення та сутність грошей.

Змістовий модуль 2

Лекція 4. Тема 2.2: Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення (1 година). Тема 2.4: Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток (0,5 години). Тема 2.5: Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента (0,5 години).

План лекції:

1. Ринкова економіка як система. Принципи класифікації ринків.
2. Сутність та основні риси інфраструктури ринку.
3. Елементарні основи теорії попиту та пропозиції. Ринкові ціни.
4. Підприємство як суб'єкт ринкової економіки. Форми і види підприємств.
5. Капітал підприємства. Кругообіг та оборот капіталу.
6. Капітал у сфері торгівлі. Витрати обігу.
7. Сутність та особливості аграрних відносин.

Лекція 5. Тема 2.6: Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми (0,5 години). Тема 2.7: Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою (0,5 години). Тема 2.8: Господарський механізм у системі регулювання суспільного відтворення. Держава та її економічні функції (0,5 години). Тема 2.9: Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік (0,5 години).

План лекції:

1. Суспільне відтворення. Суспільний продукт та його форми.
2. Зайнятість: суть і форми. Теорії зайнятості. Відтворення робочої сили.
3. Економічні функції держави. Державне регулювання, форми і методи.
4. Суть і ознаки сучасної змішаної економічної системи.
5. Зміст перехідної економіки. Моделі переходу до ринкової економіки.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Семінарсько-практичні заняття з «Політекономії» проводяться на всіх формах навчання. При підготовці до семінарсько-практичних занять студенти мають вивчити понятійний апарат, осягнути логіку навчального матеріалу за літературними джерелами та конспектами лекцій. Метою практичних занять на заочній формі навчання є набуття та закріплення елементарних навичок застосування політ економічного інструментарію для аналізу основних закономірностей функціонування економіки.

Заняття № 1

МЕТА ЗАНЯТТЯ: розкрити особливості політекономічного аналізу розвитку суспільного виробництва; проаналізувати чинники суспільного виробництва; набути та закріпити навички визначення основних показників економічної ефективності; дослідити теорію додаткової вартості; набути навички визначення номінальної та реальної зарплати

Тема 1.2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці (аудиторний час – 0,5 год.)

Завдання 1.2.1.

Припустимо, що фірма обирає одну з трьох технологій, кожна з яких відрізняється різним поєднанням праці і капіталу. Ціна одиниці праці – 20 грн, одиниці капіталу – 40 грн. Визначити, яку виробничу технологію обере фірма при кожному рівні випуску продукції.

Рівень випуску продукції	Технологія					
	А		Б		В	
	праця	капітал	праця	капітал	праця	капітал
10	9	2	6	4	4	6
20	29	4	14	12	12	14
30	60	6	24	22	20	25

Завдання 1.2.2.

У господарстві вироблено 40 тис т зерна на суму 100 тис грн. Матеріальні витрати становлять 20 тис грн. Розрахувати матеріаловіддачу і матеріалоемність продукції.

Тема 1.3. Економічні потреби та інтереси (аудиторний час – 0,5 год.)

Завдання 1.3.1.

У деякій країні за умови цілковитого використання всіх ресурсів виробляються тільки два товари – велосипеди і пральні машини. Якщо всі ресурси будуть задіяні у виробництві велосипедів, то можуть бути вироблені 100 велосипедів; якщо всі ресурси будуть задіяні у виробництві пральних машин, то можуть бути вироблені 40 пральних машин.

1. Побудуйте криву виробничих можливостей.
2. Покажіть, які зміни відбудуться на графіку, якщо у виробництві велосипедів буде застосована нова, більш продуктивна технологія.
3. Позначте на графіку точки, які відповідали б ефективним і неефективним способам використання обмежених ресурсів.

Завдання 1.3.2.

Як у формалізованому вигляді описується рівень реалізації закону зростання особистих потреб? Поясніть, яке відношення найбільш оптимальне для суспільства, що розвивається:

1,2; 1; 0,9; 0,5.

Який з цих коефіцієнтів більше відповідає Україні? Чому?

Тема 1.6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата. (аудиторний час – 1,0 год.)

Завдання 1.6.1.

Розрахувати норму додаткової вартості, якщо при 8-годинному робочому дні необхідний робочий час складає 5 годин.

Завдання 1.6.2.

Розрахувати вартість змінного капіталу, якщо створена ним додаткова вартість складає 500 од, а її норма 110 %.

Завдання 1.6.3.

Якщо ціни зросли на 10 %, а номінальна зарплата – на 8 %, то як і на скільки змінилася реальна зарплата?

Заняття № 2

МЕТА ЗАНЯТТЯ: визначити сутність основних складових ринку та показати механізм їх функціонування; набути та закріпити навички розрахування витрат виробництва, валового доходу та прибутку.

Тема 2.2. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення. (аудиторний час – 1,0 год.)

Завдання 2.2.1.

Побудуйте криві попиту та пропозиції на ринку міксерів, користуючись даними таблиці:

Таблиця.

Ціна (грн.)	Обсяг попиту	Обсяг пропозиції
20	28	7
30	24	10
40	20	13
50	16	16
60	12	19

Яка рівноважна ціна на ринку міксерів?

Який рівноважний обсяг купівлі-продажу міксерів?

Якщо ціна товару X складає 30 грн., якою буде величина дефіциту на цьому ринку?

Якщо ціна на товар X зросте до 60 грн., якою буде величина надлишку на цьому ринку?

Завдання 2.2.2.

Функція попиту має вигляд: $Q_d = 3P - 12$, а функція пропозиції $Q_s = 8 - P$. Розрахуйте рівноважну ціну та рівноважний обсяг купівлі-продажу.

Завдання 2.2.3.

Накресліть графік попиту та пропозиції товару X за наступними даними:

Ціна (грн.)	Обсяг попиту	Обсяг пропозиції
5	9	18
4	10	16
3	12	12
2	15	7
1	20	0

1) Визначте ціну рівноваги та рівноважний обсяг продукції.

2) Накресліть нові графіки попиту та пропозиції, які відображали б такі події:

А) підвищення ціни на товар-субститут;

Б) підвищення цін на ресурси, необхідні для виготовлення товару X;

В) підвищення ціни на взаємодоповнюючий товар.

Тема 2.4. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток. (аудиторний час – 0,5 год.)

Завдання 2.4.1.

За скільки років буде списано верстат, якщо його первісна вартість 50 тис. грн. та щорічно переноситься на собівартість продукції 12,5 тис. грн. його вартості? Яка норма амортизації?

Завдання 2.4.2.

Розрахувати швидкість обороту капіталу, якщо час одного обороту складає два місяці.

Завдання 2.4.3.

Підприємство виробило продукції на 60 тис грн, прибуток від реалізації за один оборот 15 тис грн. Якою буде величина річного прибутку при часі одного обороту підприємства: а) 3 місяці; б) 4 місяці; в) 6 місяців.

Тема 2.5. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента (аудиторний час – 0,5 год.)

Завдання 2.5.1.

Існує три ділянки землі однакової площі. На кращій ділянці отриманий врожай зерна 12 ц, на середній – 11 ц, а на найгіршій – 8 ц. Ринкова ціна за 1ц – 15 грошових одиниць. Розрахувати диференціальну ренту на кожній ділянці.

Завдання 2.5.2.

Якою буде ціна земельної ділянки, якщо щорічно вона забезпечує дохід 36 тис дол, а ставка позичкового відсотку банків становить 10%?

Завдання 2.5.3.

Розрахувати норму позичкового відсотку, якщо на капітал 100 000 у.о, отриманих в позику, отримано річний дохід 10 тис.у.о.

Заняття № 3

МЕТА ЗАНЯТТЯ: визначити сутність основних складових ринку та показати механізм їх функціонування; набути та закріпити навички розрахування витрат виробництва, валового доходу та прибутку.

Тема 2.7. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою (аудиторний час – 1,0 год.)

Завдання 2.7.1.

У країні зайняте населення складало 68,5 млн чол., а економічно активне – 73,96 млн чол. Знайти кількість безробітних та їх частку в економічно активному населенні.

Завдання 2.7.2.

Номінальний ВВП в n-му році дорівнював 100000 ум.гр.од. Природний рівень безробіття в цьому ж році дорівнював 7%, а фактичний рівень безробіття

– 9%. Яким би мав бути потенційний обсяг виробництва в n-му році за законом Оукена.

Завдання 2.7.3.

Визначити рівень безробіття за методикою МОП, якщо населення країни 100 млн. чол. Чисельність зайнятих $\approx 50\%$ від всього населення. У якості безробітних зареєстровано 8% від зайнятих. Чисельність непрацеспроможих і тих, хто навчається з відривом від виробництва – 36 млн. чол. Чисельність непрацюючих і не бажаючих працювати 4 млн. чол.

Тема 2.10. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.

(аудиторний час – 1,0 год.)

Завдання 2.10.1.

У таблиці надана інформація про випуск продукції на одиницю затрат у країні А та в іншому світі:

Виробник	Випуск тканини, на одиницю затрат	Випуск сахару, на одиницю затрат
Країна А	200	400
Інший світ	100	300

Використавши рікардівський принцип порівняльних переваг і припущення про незмінність затрат, наявність тільки двох товарів треба відповісти на питання:

- 1) чи має країна А абсолютні і порівняльні переваги у виробництві тканини або сахару;
- 2) яким товаром і за яких співвідношень цін країні А вигідно торгувати з іншим світом?

Завдання 2.10.2.

У минулому році вартість споживчого кошика у США становила 6 тис дол, а у країнах об'єднаної Європи – 9 тис євро. Визначте паритет купівельної спроможності долара до євро.

БІБЛІОГРАФІЯ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ПОЛІТЕКОНОМІЯ»

Основна література

- Экономическая теория: (политэкономия): Учеб./Под ред. В. И. Видятина, Г. П. Журавлёвой. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 560 с.*
- Основи економічної теорії. Підручник: у 2-х кн./За ред. Ю.В.Ніколенка. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1998. – 272 с.*
- Основи економічної теорії: Підручник /За ред. А. А. Чухна, К.: Вища школа, 2001. – 606 с.*
- Політекономія: Підручник. /За ред. Ю.В. Ніколенка. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 412 с.*
- Давидова І. О., Помінова І. І. Навчально-методичний посібник з курсу “Політична економія”. – Х.: ДОД ХДУХТ, 2004. – 170 с.*

Додаткова література

- Акимов Н.И. Политэкономия современного способа производства. – М.: Экономика, 2002. – 230 с.*
- Амосова В. В., Гукасьян Г. М. Экономическая теория. – СПб.: Питер, 2002. – 410 с.*
- Барр Р. Политическая экономия: в 2-х т./Пер. с фр.- М.: Международные отношения, 1995.*
- Білецька Л. В. Економічна теорія: Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка: Навчальний посібник. – К.: ЦНЛ, 2005. – 652 с.*
- Борисов Е.Ф. Экономическая теория: Курс лекций для студентов. – М.: Знание, 1996.*
- Бревнов А.А. Основы экономической теории: Учеб. пособ. / Х.: Одиссей, 2006. – 511 с.*
- Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії. - К.: Либідь, 1995.*
- Давидова І. О. Політична економія: Інформаційно-методична збірка. – Х.: ДОД ХДУХТ, 2006. – 120 с.*
- Давидова І.О., Федоренко Н.М., Чвала Н.А. Основи економічної теорії: інформ.-метод. збірка. – Х.: ХДУХТ, 2008. – 140 с.*
- Дзюбик С.Д. Основи економічної теорії: Навч. посіб./ С.Д. Дзюбик, О.С. Ривак. – К.: Знання, 2006. – 481 с.*
- Заблоцький Б. Ф. Перехідна економіка: Пос. – К.: Академія, 2004. – 511 с.*
- Економічна теорія: політекономія: Підручник /За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2006. – 631 с*
- Економічна теорія: Політекономія: Підручник /За ред. В.Д.Базилевича. – 6 вид., перероб. і доп.– К.:Знання-Прес, 2007.– 719 с.*
- Економічна теорія: Навч. пос. /За ред. Воробйова Є. М. – Харків-Київ, 2003. – 703 с.*
- Економічна теорія: Підручник /За ред.. В. М. Тарасевича. – К.: ЦНЛ, 2006. – 784 с.*

- Єщенко П. С. Сучасна економіка: Навч. Посібник. – К.: Вища школа, 2005. – 327 с.
- Кулішов В.В. Основи економічної теорії: Підручник. – 3 вид., випр. і доп. – Львів: Магнолія 2006, 2007. – 516 с.
- Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: проблемы и политика. В 2т.: М: Республика, 1992. – 399 с.
- Ніколенко Ю. В. Політекономія: Підручник. – К.: ЦУЛ, 2003. – 412 с.
- Общая экономическая теория (политэкономия): Учеб. /Под ред. В. И. Видяпина, Г. П. Журавлевой. – М.: Промо-Медиа, 1995. – 608 с.
- Основи економічної теорії. Посібник / За ред. С.В. Мочерного. - Київ: Академія, 1998 - 464 с.
- Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник. / За ред, Г. Н. Климка, В. Н. Нестеренка. – К.: Вища школа, 1997. – 743 с.
- Основи економічної теорії: Навч.-метод. пос. – Х.: ХДУХТ, 2004. – 143 с.
- Перехідна економіка: Підручник /За ред. В. М. Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 591 с.
- Політична економія: Навч.-метод. пос. / За ред К.Т. Кривенка. – К.: КНЕУ, 2003.
- Політекономія: Навч.-метод. пос. – Х.: ХДУХТ, 2004. – 170 с.
- Політекономія: Навч. пос. / За ред. К.Т. Кривенка. – К.: КНЕУ, 2003. – 353 с.
- Політична економія: Навч. посіб./ за ред. Проф. Г.І. Башнянина, доц. Е.С. Шевчука. – Львів: Магнолія плюс, 2006. 308 с.
- Фишер С., Дорнбуш Р. Экономика: Пер. с англ. – М: «Дело ЛТД», 1993 – 864 с.
- Федоренко Н.М., Чвала Н.А. Основи економічної теорії: Курс лекцій. – Х.: ХДУХТ, 2007. – 115 с.
- Шевчук О.Б. Глобально-інформаційна економіка та синергетичний підхід до її дослідження. – К.: Фенікс, 2004. – 111 с.

Методичні матеріали та вказівки до використання в навчальному процесі

- Методичні вказівки до написання курсових робіт з курсу “Політична економія” /Н.Л. Савицька, І.І. Помінова. – Харків: вид-во ХДУХТ, 2008. – 38с.
- Морган Дж. М. Руководство по изучению учебника “Экономика” С.Фишера, Р. Дорнбуша, Р. Шмалензи.: Пер. с англ. – М.: Дело, 1997. – 512с.
- Навчальний тренінг з економічної теорії для підготовки до державного іспиту. – Х.: ХДУХТ, 2004. – 114 с.
- Помінова І.І. Політична економія: Інформаційно-методичний збірник для самост. вивчення курсу /І.І.Помінова, Н.М.Федоренко.– Х.:ХДУХТ, 2007.– 57 с.

Плани семінарських занять з курсу «Політична економія» /Л.І. Помінова. – Харків: вид-во ХДУХТ, 2008. – 35с.

Сборник задач по экономической теории: микроэкономика и макроэкономика. – Киров, ООО “АСА”, 2000. – 264 с.

Экономическая теория. Задачи, логические схемы, методические материалы / Под ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасовича: Учебник для вузов. – СПб.: Изд-во “Питер”, 1999. – 448 с.

Курсивом виділені джерела, які містяться у бібліотеці Університету.

Навчальне видання

ПОМІНОВА Ірина Іванівна

Політична економія

Навчально-методичний посібник

для студентів напрямів підготовки:
6.030503 «Міжнародна економіка»
6.030504 «Економіка підприємства»
6.030507 «Маркетинг»
6.030509 «Облік і аудит»
6.030508 «Фінанси і кредит»
галузь знань: 0305 «Економіка та підприємництво»

Підп. до друку . . 11р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк. офс.

Обл.-вид. арк. Ум. друк. арк.

Тираж прим. Зам. №

Видавець та виготовлювач Харківський державний університет харчування та торгівлі

Вул. Клочківська, 333, Харків-51, 61051.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2319 від 19.10.2005